

Journal Socioterapie, ročník. 5, mimoriadne č. 3, 2019

Vydavateľ: Inštitút edukológie a sociálnej práce, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Ul. 17. novembra 1, 080 78 Prešov, <https://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/ieasp/>

Predseda redakčnej rady: prof. PhDr. Beáta BALOGOVÁ, PhD.

Šéfredaktori: Mgr. Peter GARBARČÍK, PhD.; Mgr. Anna JAŠKOVÁ, PhD.; Mgr. Antónia SABOLOVÁ FABIANOVÁ, PhD.; Mgr. Michaela SKYBA, PhD.; doc. Mgr. Monika BOSÁ, PhD. (RD); PhDr. Veronika KMETÓNY GAZDOVÁ, PhD. (RD); doc. PhDr. Denisa ŠOLTÉSOVÁ, PhD. (RD).

Redakčná rada a recenzenti: doc. PhDr. Jozef KREDÁTUS, PhD., FF PU v Prešove; doc. PhDr. Kvetoslava REPKOVÁ, CSc., IVPR v Bratislave a FF PU v Prešove; prof. PhDr. Viera BILASOVÁ, CSc., FF PU v Prešove; PaedDr. Lenka PASTERÁKOVÁ, PhD., FF PU v Prešove; prof. PaedDr. Anna HUDECOVÁ, PhD., PF UMB v Banskej Bystrici; prof. PaedDr. Jana LEVICKÁ, PhD., FZaSP TU v Trnave; doc. PhDr. Eva MYDLÍKOVÁ, PhD., PF KU v Bratislave; doc. PhDr. Alžbeta BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, PhD., PF UMB v Banskej Bystrici; prof. PhDr. Eva ŽIAKOVÁ, CSc., FF UPJŠ v Košiciach; doc. JUDr. Mgr. Dušan ŠLOSÁR, PhD., FF UPJŠ v Košiciach; doc. PhDr. Markéta RUSNÁKOVÁ, PhD., PF KU v Ružomberku; doc. PhDr. Jaroslav VETEŠKA, PhD., Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem; PaedDr. Monika ŽUMÁROVÁ, PhD., PF UHK v Hradci Králové; Mgr. Zuzana TRUHLÁŘOVÁ, PhD., ÚSP UHK v Hradci Králové; doc. Mgr. Kamil KARDIS, PhD., GTF PU v Prešove; doc. PhDr. Tomáš HANGONI, PhD., PBF PU v Prešove; doc. PaedDr. Ctibor HATÁR, PhD., PF UKF v Nitre; doc. PhDr. Oldřich MATOUŠEK, PhD., FF UK v Prahe; PhDr. Eva DRAGOMIRECKÁ, PhD., FF UK v Prahe; dr. hab. Marta UBERMAN, Uniwersytet Rzeszowski w Rzeszowie; Ks. dr hab. Janusz MIERZWA, prof.; dr. hab. Leon SZOT, prof., UPJP2 w Krakowie; prof. dr. hab. Joanna TRUSZKOWSKA, PWSIP w Łomży; prof. dr. hab. Henryk SKOROWSKI, UKSW w Warszawie; prof. hab. Joanna Mysona BYRSKA, Uniwersytet J. P. II. w Krakowie; Dr hab. Monika PODKOWIŃSKA, prof. SGGW; prof. nadzw. dr hab. Tadeusz BAŁK, Prorektorem PWSTE w Jarosławiu.

Technickí redaktori, editori, grafické spracovanie: Mgr. Peter GARBARČÍK, PhD.; Mgr. Anna JAŠKOVÁ, PhD.; Mgr. Ľubica Libáková; Mgr. Antónia SABOLOVÁ FABIANOVÁ, PhD.; PhDr. Veronika KMETÓNY GAZDOVÁ, PhD. (RD)

Periodicita: 2x ročne

Titulka: Pixabay License, Mgr. Ľubica Libáková

© Inštitút edukológie a sociálnej práce, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2019

ISSN 2453-7543

Obsah

EDITORIÁL

BEÁTA BALOGOVÁ, ĽUBICA LIBÁKOVÁ	4
---------------------------------------	---

VEDECKÉ STATE

Historický inšpiratívny príklad experimentov v sociálnej práci BEÁTA BALOGOVÁ - SOŇA LOVAŠOVÁ	6
Sociálne experimenty v prepojení na nový trend v manažmente - Talent manažment MICHAELA ŠTEFANOVÁ - BEÁTA BALOGOVÁ	11
Význam experimentov v socioterapii sociálnej práce IVETA BENDULOVÁ - BEÁTA BALOGOVÁ	25
Kváziexperiment v socioterapii MARTIN HAMADEJ - BEÁTA BALOGOVÁ	39
Socioterapeutické metódy ako nástroj pre prevenciu záškoláctva MIRIAMA ŠARIŠSKÁ - BEÁTA BALOGOVÁ	46
Metodologické východiská experimentu SILVIA HOVANCOVÁ - BEÁTA BALOGOVÁ	58
Experiment v preventívnych vzdelávacích programech VANDA GRADKOVÁ	63
Kváziexperiment v problematike rodovo podmieneného násillia ĽUBICA LIBÁKOVÁ	70
Starostlivosť o seba a jej faktory, ktoré ovplyvňujú sociálnu prácu u sociálnych pracovníkov na Slovensku FRANTIŠKA PETRIKOVÁ - VLADIMÍR LICHNER - EVA ŽIAKOVÁ	74
Experiment v problematike self care - starostlivosť o seba v sociálnej práci MARTIN KNUROVSKÝ - BEÁTA BALOGOVÁ	81
Význam sociálnej opory u adolescentov prežívajúcich osamelosť ANDREA VAŠKOVÁ - SOŇA LOVAŠOVÁ	85
Formovanie hodnôt v rodinnom zázemí ZUZANA PETHOOVÁ - LENKA PASTERÁKOVÁ	92
Obsahová a formálna stránka pohybovo-tanečnej výchovy RADOVAN PASTYRIK - VLADIMÍR MARUŠIN	100
POKYNY PRE AUTOROV.....	103

Editoriál

Vážené čitateľky a čitatelia, pripravili sme pre vás mimoriadne číslo časopisu, ktorým otvárame publikačné aktivity roka 2019. V predmetnom vydaní prezentujeme vedecké stáťe účastníkov *IX. doktorandskej konferencie*, ktorú organizoval *Inštitút edukológie a sociálnej práce Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity* v spolupráci s *Východoslovenskou pobočkou Slovenskej sociologickej spoločnosti pri SAV* a v spolupráci s *Technickou univerzitou v Košiciach, Katedrou spoločenských vied*.

Obsahom tohto čísla je téma *Experimentu v sociálnej práci* (či kváziexperimentu), ktorá je ojedinelou výskumnou stratégiou volenou v kontexte súčasnej sociálnej práce, aj keď v minulosti predstavovala jednu z najčastejšie využívaných možností. Vedeckosť spracovaných tém podčiarkuje aj už tradičné medzifakultné prepojenie, zapojenie viacerých slovenských i českých univerzít a aktuálna téma spoločná pre všetky študijne odbory spoločenských vied umožňuje nadnárodný rozmer výmeny skúseností i odbornej diskusie.

V danom čísle nájdete príspevky Beáty Balogovej a Sone Lovašovej s názvom *Historický inšpiratívny príklad experimentov v sociálnej práci*, ktorý exploruje historické východiská využitia experimentu v sociálnej práci ako inšpirácie pre súčasnú empirickú prax. Michaela Štefanová analyzuje *Sociálne experimenty v prepojení na nový trend v manažmente - Talent manažment*. Iveta Bendulová spracovala pohľad na *Význam experimentov v socioterapii sociálnej práce*. Martin Hamadej rieši otázku *Kváziexperimentu v socioterapii*. Miriama Šarišská pripravila *Socioterapeutické metódy ako nástroj pre prevenciu záškoláctva*. O metodologický prehľad experimentu sa pokúsila Silvia Hovancová témou *Metodologické východiská experimentu*. Práca Vandy Gradkovej opisuje *Experiment v preventívnych vzdelávacích programech*. Ľubica Libáková poukázala na *Kváziexperiment v problematike rodovo podmieneného násillia*. Františka Petriková spracovala *Starostlivosť o seba a jej faktory, ktoré ovplyvňujú sociálnu prácu u sociálnych pracovníkov na Slovensku*. Martin Knurovský rozvíja problematiku *Experimentu v problematike self care - starostlivosť o seba v sociálnej práci*. Andrea Vašková ukazuje *Význam sociálnej opory u adolescentov prežívajúcich osamelosť*. Zuzana Pethoová rieši *Formovanie hodnôt v rodinnom zázemí*. Záverečnou úvahou je stáť Radovana Pastyrika *Obsahová a formálna stránka pohybovo-tanečnej výchovy*.

Záverom je potrebné vyjadriť konštatovanie, že čitateľská obec má v tomto čísle komplexným spôsobom prezentovaný pohľad na *Experiment v sociálnych vedách*, čím sa vytvorila a upevnila platforma medziodborovej i medzinárodnej spolupráce v oblasti sociálno-vedného výskumu bohatého, čo do odborného zamerania, interdisciplinarity, veku, geografickej vzdialenosti i pohľadu na prístupy a prostriedky poznávania v sociálnych vedách.

Beáta Balogová, Ľubica Libáková
(editorky)

Vedecké state

Historický inšpiratívny príklad experimentov v sociálnej práci

Historical inspirational example of experiments in social work

Beáta BALOGOVÁ, Soňa LOVAŠOVÁ

prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD., doc. Mgr. Soňa Lovašová, PhD.

Inštitút edukológie a sociálnej práce

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

e-mail: beata.balogova@unipo.sk

e-mail: sona.lovasova@upjs.sk

Abstrakt

Autorky vyzdvihujú dôležitosť a efektívnosť experimentu pri riešení problému chudoby v histórii sociálnej práce. Ponúkajú príklady dvoch nemeckých miest Elberfeld a Štrasburg, ktoré uskutočnili experiment na prelome 19. a 20. storočia. Tie môžu slúžiť ako podklad pre ďalšie výskumné aktivity v tejto oblasti. Z metodologického hľadiska išlo o prezentáciu experimentu ako výskumnej metódy.

Kľúčové slová: Experiment. Sociálna práca. Chudoba. História. Metodológia výskumu.

Abstract

The authors highlight the importance and effectiveness of the experiment in addressing the problem of poverty in the history of social work. They offer examples of the two German cities of Elberfeld and Strasbourg, which took place the experiment at the turn of the 19th and 20th centuries. They can serve as a basis for further research activities in this area. From the methodological point of view, the experiment was presented as a research method.

Keywords: Experiment. Social work. Poverty. History. Methodology of research.

Úvod

Otázku povahy sociálnej práce je nevyhnutné spájať s diskusiou o odborovej epistemológii (Lorenz 2016). K tejto diskusii sa možno pridať prostredníctvom epistemických konceptov vysvetlenia a porozumenia (Lorente-Molina a Luxardo 2018, in: Navrátil 2018), ktoré využívame pri historickom exkurze príkladu experimentov v sociálnej práci, ktoré významne ovplyvnili a ovplyvňujú jej teóriu a prax.

Z hľadiska metodológie výskumu je dôležité explorať definičné vymedzenie experimentu autorov ako

Kerlinger (1972); Maršálová (1990); Švec (1998); Lovaš (2001); Gavora (2010); Ferjenčík (2010); Matoušková (2010); Hendl (2016); Hendl a Remr (2017); Ondrejko (2016); Helmenstine (2018) s tým, že vychádzame z tvrdenia Gavoru (2010), že v porovnaní s inými výskumnými metódami, pomocou ktorých vieme zistiť len vzájomné vzťahy javov, nám experiment umožňuje dokázať kauzálne dôsledky. Experiment skúma ako jeden jav vplýva na druhý. Významnosť experimentu je v tom, že pri experimente zisťujeme efektívnosť čo iné výskumné metódy neumožňujú. Experiment je komplexná vý-

skumná metóda, pretože sa pri nej nevyhnutne musia používať aj iné výskumné metódy na získanie údajov o subjektoch experimentu ako test, dotazník, pozorovanie, škálovanie, sociometria a iné, ktoré naplňajú požiadavku komplexnosti.

1 Elberfeldský experiment (1867)

Tento systém slúžil ako vzor sociálnej starostlivosti o chudobných v Nemecku. Autormi koncepcie boli Daniel von der Heyds, Bustav Schieper a David Peters. Vznikol ako reakcia na celospoločenskú situáciu, kedy v prvej polovici 19. storočia pauperizmus nútil mestá riešiť situáciu chudoby, poprípade podporovať chudobných v núdzových situáciách. Finančné prostriedky na pokrytie týchto nákladov boli z dvoch tretín zabezpečené vyberaním obecných daní (Schilling 1999). V tomto období Elberfeldský experiment patril medzi najúčinnnejšie nástroje riešenia chudoby a našiel svoje uplatnenie nielen v ďalších mestách Nemecka, ale aj v zahraničí.

Možno konštatovať, že mesto Elberfeld¹ vytvorilo nový racionálne organizovaný systém starostlivosti. Elberfeld v tomto čase bolo veľkým priemyselným mestom s existenciou veľkého počtu chudobných. Cieľom systému bolo čerpať finančné prostriedky mesta pre účely chudobných s čo najväčšou šetrnosťou, avšak s najširšou mierou účinnosti. Parciálne ciele boli zhrnuté do štyroch bodov. V prvom bode išlo o bezplatnú prácu vo verejnej sociálnej starostlivosti. Pre úrady zodpovedné za chudobných pracujú početná

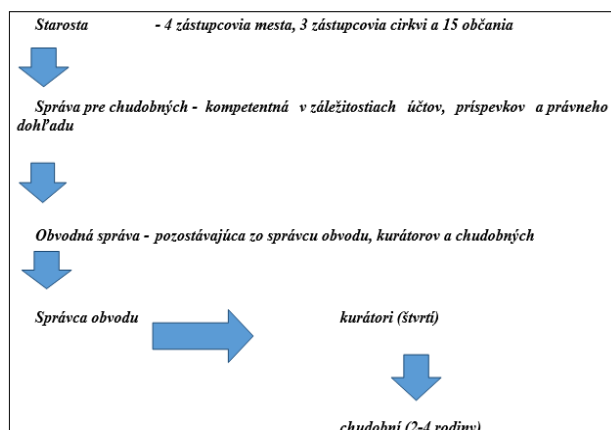
skupina dobrovoľníkov, ktorí vyhľadávajú, kontrolujú a navrhujú podporu na základe závažnosti postavenia. Druhou zásadou je individualizácia verejnej sociálnej starostlivosti so zámerom žiadnemu sociálnemu pracovníkovi nesmú podliehať viac ako štyri rodiny alebo jedinci, aby ich mohol sociálny pracovník dôkladne sledovať a kontrolovať. Treťou úlohou bola decentralizácia verejnej sociálnej starostlivosti založená na fakte, že sociálni pracovníci niesú výkonnými orgánmi v službách mestskej správy, ale samostatne rozhodujú o podporách na okresných schôdzach. V tomto prípade správa sociálnej starostlivosti riadi činnosť opatrovateľov presnými inštrukciami. A štvrtým bodom bolo odstránenie dlhodobých služieb v podobe, že podpora môže byť poskytovaná maximálne 14 dní.

Koncepcia tohto experimentu spočívala v tom, že:

1. mesto bolo rozdelené na obvody a tie na štvrte (celkovo išlo o 60 štvrtí);
2. na čele obvodu je predstavený (dobrovoľný vedúci) a každá štvrť má vlastných sociálnych pracovníkov - kurátorov. Výber kurátorov sa konal na návrh cirkvi. Kurátori boli hlavným zamestnaním remeselníci. Išlo o dobročinnú funkciu, ktorú musel občan prevziať na tri roky;
3. jeden kurátor sa stará o 2 - 4 chudobných, u ktorých vykoná domáce návštevy a vyplní predtlačené dotazníky, na základe ktorých boli spracované všeobecne platné smernice, ktorých cieľom bolo odstraňovanie chudoby (nepátralo sa po príčinách chudoby);
4. pomoc spočíva v sprostredkovaní práce pre chudobných.

¹ Išlo o priemyselné mesto, ktoré sa veľmi rýchlo rozrastalo: v roku 1800 malo 12 000 obyvateľov, v roku 1852 50 364 a v roku 1885 už 106 492 (veľkosťou porovnateľné dnes s mestom Prešov). Patrílo k najrýchlejšie sa rozrastajúcim mestám tejto doby (Schilling 1999).

Obr. 1 Schéma organizácie Elberfeldského systému

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Schilling (1999).

Je pozoruhodné, že profesijné zväzy sa na tejto občianskej starostlivosti nepodieľali, a ak áno, tak len malou mierou. Tento nástroj občianskej spoločnosti považovali za systém, ktorý prehľbuje sociálnu nerovnosť, zhoršuje dôsledky chudoby a bráni sociálnym reformám.

Výsledky experimentu:

1. experiment riešil nezamestnanosť prostredníctvom pomoci kurátora chudobnému pri hľadaní zamestnania. Mesto sa snažilo sprostredkovať prácu zadávaním zákaziek domácim podnikateľom. Keď to nestačilo, zriaďovalo vlastné činnosti (výstavba ciest, železnice a pod.);
2. prostredníctvom pracovných nariadení, ktorých heslom bolo, že práca je lepšia ako dobročinnosť. Uchádzači o prácu museli prijať každú pridelenú prácu, iba vtedy ak sa nepodarilo nájsť rýchlo uchádzačovi prácu, bola mu pridelená podpora.

Počet chudobných pri tomto experimente klesol o viac ako 50%, zo 4 000 na 1 460 a rapídne pokleslo aj žobranie. Podobné údaje vykazovali aj iné mestá, ktoré tento systém prebrali ako Brémy, Krefeld, Lipsko, Drážďany, Gotha a iné.

2 Štrasburgský experiment (1905)

V súvislosti s druhým experimentom možno konkretizovať, že razantný ekonomický rozvoj na prelome storočí a v jeho dôsledku dramaticky nastolená sociálna otázka relatívne rýchlo prekročila kapacitu možností elberfeldského systému sociálnej starostlivosti. Pri dosiahnutej veľkosti priemyselných miest systém organizácie na báze štvrtí zlyhával. Vysoká migrácia zárobkovo činného obyvateľstva a schudobnených vrstiev znemožnila dobrovoľnú a individuálnu starostlivosť. Preto v roku 1905 koncipoval Rudolf Schwander vo svojom memorande Štrasburgský systém, ktorý predstavoval významný krok v smerovaní modernej sociálnej politiky.

Podobne ako v Elberfelde aj v Štrasburgu bola celá oblasť mesta rozdelená na obvody, ale ďalšie delenie na štvrte bolo odstránené.

Koncepcia experimentu mala nasledovný obsah:

1. boli ustanovení profesionálni kurátori chudobných s plným úväzkom;
2. ustúpilo sa od decentralizácie a kompetencie prevzal úrad pre chudobných;
3. bolo vytvorené jasné rozdelenie kompetencií medzi profesionálnymi a dobrovoľnými pracovníkmi;
4. profesionáli boli zodpovední za sociálno-politické (administratívne) úlohy a dobrovoľníci za poradenstvo, starostlivosť a podporu;
5. starostlivosť o chudobných bola rozdelená na internú a externú službu. Rozhodovacia právomoc bola prenesená na interných úradníkov centralizovanej správy pre chudobných. Neskôr boli opatrovatelia v obvodoch postup-

ne nahradzovaní vyškolenými ženami.

Výsledkom tohto experimentu je, že žiadateľ nie je odkázaný na blahosklonnosť dobrovoľníka, ale na všeobecne prístupný systém pomoci založený na právnych princípoch a predpisoch.

Záver

V predmetnom príspevku išlo o dva základné ciele. Prvým bolo akcentovať význam experimentálnej metódy pre študentov a študentky doktorandského štúdia v rámci zamerania doktorandskej konferencie Experiment v sociálnych vedách. Napriek tomu, že sa s experimentom v sociálnej práci stretávame len ojedinele je možné konštatovať, že predstavuje významný výskumný nástroj.

Druhým bolo zámerné poukázať na históriu experimentálnej metódy v sociálnej práci. Oba experimenty sa tak nestali len nástrojmi faktografického mapovania, ale znamenali riešenie konkrétnej spoločenskej situácie, v tomto prípade chudoby. Výsledným efektom experimentálneho postupu je objektivizujúci model s následným konštruktivistickým vhlľadom, obohateným o porozumenie a kvalitu riešenia. V obdobných prípadoch riešenia nielen v prípade chudoby, ale akéhokoľvek sociálno-patologického javu možno tieto experimentálne modely využiť ako systémové riešenia, práve z dôvodu, že v sebe obsahujú princípy systémovosti, komplexnosti a kontinuitnosti.

Zároveň sa v tomto kontexte v súvislosti s vypracovaním komunitných plánov miest a obcí naskytá ďalšia výskumná otázka: Aké experimenty existujú dnes na území dnešných miest?

Afiliácia

Príspevok vyšiel ako výstup z projektu VEGA ev. č. 1/0134/17 *Význam hodnotovej orientácie - očakávania a perspektívy mladej generácie z hľadiska jej uplatnenia na trhu práce* a VEGA ev. č.1/0288/17 s názvom *Faktory inštitucionalizácie školskej sociálnej práce*.

Zoznam bibliografických odkazov

- BALOGOVÁ, Beáta a Soňa LOVÁŠOVÁ, 2018. Kváziexperiment v sociálnej práci. In: B. BALOGOVÁ a M. HAMADEJ, eds. *Aktuálne oblasti spoločenskovedného výskumu Zborník príspevkov z VIII. doktorandskej konferencie v Prešove* [online]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove [cit. 2018-27-12]. Dostupné z: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Balogova13>
- FERJENČÍK, Ján, 2010. *Úvod do metodologie psychologického výskumu*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-815-9.
- GAVORA, Peter et al., 2010. *Elektronická učebnica pedagogického výskumu* [online]. Bratislava: Univerzita Komenského [cit. 2014-03-20]. ISBN 978-80-223-2951-4. Dostupné z: <http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/>
- HELMENSTINE, Anne Marie, 2018. *What is an experiment? Definition and design* [online]. ThoughtCo [cit. 2018-11-04]. Dostupné z: <https://www.thoughtco.com/what-is-an-experiment-607970>
- HENDL, Jan, 2016. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0982-9.
- HENDL, Jan a Jiří REMR, 2017. *Metody výskumu a evaluace*. Portál: Praha. ISBN 978-80-262-1192-1.
- KERLINGER, F. N., 1972. *Základy výskumu chování: pedagogický a psychologický výzkum*. Praha: Academia.
- LOVAŠ, Ladislav, 2001. *Metódy výskumu pre verejnú správu. Vysokoškolské učebné texty*. Košice: UPJŠ. ISBN 80-7097-478-8.
- MATOUŠKOVÁ, Ingrid, 2010. *Vědecké metody ve společenských vědách. Vědecké metody pro doktorandy* [online]. [cit. 2018-11-04]. Dostupné z: http://web.ftvs.cuni.cz/hendl/metodologie/vedecke_metody.pdf
- MARŠÁLOVÁ, Libuša et al., 1990. *Metodologie a metody psychologického výskumu*. Bratislava: SPN. ISBN 80-08-00019-8.
- NAVRÁTIL, Pavel, 2018. Epistemické diskursy „vysvětlení“ a „porozumění“

- v modelech posouzení životní situace. In: *Sociální práce/ Sociálna práca*. Roč. 18, č. 6, s. 5-25. ISSN 1213-6204.
- ONDREJKOVIČ, Peter, 2017. *Kapitoly z metodológie výskumu v sociálnych vedách*. Levice: Client service. ISBN 978-80-972661-0-3.
- REICHEL, Jiří, 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada. ISBN 978-8024-730-06-6.
- REMLER, Dahlia. K. and Gregg. G. VAN RYZIN, 2014. *Research methods in practice: Strategies for description and causation*. New York: Sage Publications. ISBN 978-1452-27-640-3.
- SCHILLING, Johannes, 1999. *Sociálna práca*. Trnava: TU. ISBN 80-88908-54-X.

Sociálne experimenty v prepojení na nový trend v manažmente - Talent manažment

Social experiments in connection with the new trend in management - Talent management

Michaela ŠTEFANOVÁ, Beáta BALOGOVÁ

Mgr. Michaela Štefanová, prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD.

Inštitút edukológie a sociálnej práce

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

e-mail: stefanovamiska@gmail.com

e-mail: beata.balogova@unipo.sk

Abstrakt

V súčasnom manažmente organizácie a inštitúcie existuje mnoho poznatkov, vedomostí ale aj praktických skúseností veľkého množstva manažérov a manažerok, a k nim neodmysliteľne patria aj Tomáš Baťa či Henry Ford. Predkladaný príspevok predstavuje sondu do ich systému riadenia zamestnancov a zamestnankyň, a poukazuje na jeho aktuálnosť pre súčasný manažment organizácie a inštitúcie. Hlavným cieľom príspevku je tak cez optiku sociálnej práce poukázať na experimenty, ktoré Baťa a Ford zrealizovali, v prepojení na nové trendy v manažmente - Talent management.

Kľúčové slová: Sociálna práca. Talent management. Tomáš Baťa. Henry Ford. Experiment. Manažment. Systém riadenia. Sociálni pracovníci a pracovníčky.

Abstract

In the current organization and institution management, there is a large number of managers with a lot of information, knowledge and practical experience. It includes inherently Tomáš Baťa or Henry Ford. This submission represents a peek into their employee management system, and points out its relevancy for the current management of the organization and institution. The main objective of the contribution is to point out through the social work view the experiments, which Baťa and Ford realised in connection with new trends in management - Talent management.

Keywords: Social work. Talent management. Tomáš Baťa. Henry Ford. Management. Management system. Social workers.

Úvod

Už ako klišé môže znieť tvrdenie, že sú to práve ľudské zdroje, ktoré sa vo významnej miere podieľajú na fungovaní organizácie a inštitúcie. Vnímame, že ich riadenie môže byť jeden z kľúčových faktorov, ktorý určuje efektívnosť, výkonnosť, flexibilitu či adaptabilitu organizácie.

V súčasnosti čoraz častejšie nachádzame informácie o tom, čo by mal ideálny zamestnanec a zamestnan-

kyňa dosahovať a vedieť, a zároveň sa od nich očakáva plnohodnotný výkon nie len na pracovisku ale aj v súkromnom živote. Tlak spoločnosti je neúprosný, a neustále narastá. Domnievame sa preto, že je potrebné uvedomiť si skutočnosť, že na výkon zamestnanca a zamestnankyne významným spôsobom vplyvajú aj sociálne podmienky. Využitím sociálnej práce v organizácii a inštitúcií tak má zamestnávateľ možnosť podieľať sa na ich zlepšení či náprave. A tak sa znova

čoraz viac stáva trendom práve orientácia na sociálnu oblasť. No o jej význame a potrebnosti v rámci riadenia ľudí vedel už Henry Ford či Tomáš Baťa. Rozhodli sme sa preto analyzovať ich prácu v prepojení na nové trendy v manažmente - konkrétne máme na mysli stratégiu Talent management.

Nasledujúce časti príspevku preto predstavujú sondu do ich systému riadenia zamestnancov a zamestnankyň, a experimenty, ktoré sa s nimi spájajú.

1 Charakteristika systému riadenia ľudských zdrojov

Organizácie a inštitúcie dosahujú na trhu úspech vďaka využívaniu variabilných zdrojov - financie, know-how, inovácie či nové technológie, no nezastupiteľné miesto v nich stále majú ľudské zdroje. Prioritnou úlohou manažmentu organizácie a inštitúcie sa tak stáva ich riadenie. Riadenie ľudských zdrojov (Human Resource Management) je „strategický a logicky premyslený prístup k riadeniu toho najcennejšieho, čo organizácie majú - ľudí, ktorí v organizácii pracujú a ktorí individuálne a kolektívne prispievajú k dosiahnutiu organizačných cieľov“ (Armstrong 2007, s. 25). Čopíková, Bláha a Horváthová (2015, s. 1) dopĺňajú, že je možné ho vnímať aj ako súbor manažérskych postupov, ktoré majú slúžiť k získavaniu a udržiavaniu zamestnancov a zamestnankyň v organizácii, a zabezpečiť to aby podávali vysoký výkon prostredníctvom ktorého potom prispievajú k napĺňaniu cieľov organizácie a inštitúcie.

Jeho špecifikom je podľa Tomášika a Dudu (2011, s. 16), že zhrňa nie len strategické aspekty, teda okrem orientácie na vnútorné faktory, sa rovnako zameriava aj na vonkajšie, ku ktorým autori radia formovanie a fungovanie

všetkých podnikových zdrojov. Armstrong (2007, s. 25) vníma, že zmysluplnú verziu riadenia ľudských zdrojov tvoria nasledujúce 4 aspekty:

- zvláštna, špecifická konštelácia presvedčení a predpokladov,
- strategické podnety poskytujúce informácie pre rozhodovanie o riadení ľudí,
- ústredná rola líniových manažérov a manažérov,
- a spoliehanie sa na sústavu „pák“ k formovaniu zamestnaneckých vzťahov.

Brodský (2009, s. 10) poukazuje na podobné rysy, konkrétne na skutočnosť, že ide o strategický prístup, v ktorom sa dôraz kladie na dlhodobý vzťah medzi zamestnancom a zamestnankyňou a organizáciou a inštitúciou, tí sú zároveň vnímaní ako najdôležitejší element organizácie a inštitúcie, a zároveň je tu prítomný silný prvok budovania kultúry organizácie. V súvislosti s riadením ľudských zdrojov v organizácii a inštitúcií je možné poukázať na rôzne aspekty s ním späté, no pre potreby našej práce nás zaujímajú poznatky týkajúce sa jeho vzniku.

O období na konci 19. storočia môžeme hovoriť ako o tom, ktoré sa venovalo systematickému štúdiu riadenia ľudí. Vývoj rozličných názorov následne môžeme členiť do 5 myšlienkových etáp¹ zhruba po 20. rokoch, konkrétne ide o mechanistický prístup, školu ľudských vzťahov, humanistický prístup, moderné názory a postmoderné názory (Donnelly, Gibson a Ivanicevich 1997, s. 34). Podobné vnímanie na-

¹ Myšlienkové prúdy a ich delenie nachádzame v odbornej literatúre rôzne, napr. Blažek (2014, s. 20) poukazuje na 4 prúdy, a to škola vedeckého riadenia, ľudských vzťahov, správneho riadenia a byrokratického riadenia. Na rozdiel od uvedeného Sedlák (2012, s. 46) hovorí o tradičnej (klasickej) koncepcii manažmentu, behavioristickej (neoklasickej) teórii manažmentu - resp. teória medziľudských vzťahov, nová alebo moderná koncepcia manažmentu, a pragmatický (empirický) prístup k manažmentu.

chádzame aj u Sedláka (2012, s. 44), ktorý okrem uvedeného deklaruje skutočnosť, že „koncom 19. storočia dospeli niektorí jedinci k presvedčeniu, že v riadení je nevyhnutný prechod od empirie k vede, resp. prechod od riadenia od oka k vedeckému riadeniu“. Tento prechod od empirie k vede začali skúmať a rozpracovávať v USA, kde sa rozvíjal pod názvom management.

Prvým skúmaním fenoménom z oblasti riadenia, bola skutočnosť ako zvýšiť výkon robotníkov a robotníčok, a tým aj výrobu s využitím prostriedku mzdových systémov (Dravecký 2014, s. 11, [cit. 2018-11-05]). Odborná spisba spája začiatky „vedeckého riadenia“ s osobou Frederika W. Taylora (Blažek 2014, s. 21). Ten začal realizovať svoje experimenty už v roku 1883. Svojou prácou nevytvoril všeobecnú teóriu riadenia organizácie, nakoľko nezdôrazňoval jej celkové riadenie a ani sa ním nijako nezaoberal, ale orientoval sa predovšetkým na riadenie na úrovni dielne (Sedlák 2012, s. 47). Na základe výskumu výrobných činností však zaviedol opatrenia smerujúce k rastu intenzity práce robotníkov a robotníčok. Podstata týchto opatrení spočívala v rozdelení jednotlivých pracovných úkonov na dielne pracovné operácie, čím vzniká možnosť väčšej špecializácie, štandardizácie, lepšiemu plánovaniu a skráteniu doby zaučenia (Bělohlávek a Košťan 2001, s. 290). Dravecký (2014, s. 14, [cit. 2018-11-05]) k uvedenému dopĺňa skutočnosť, že Taylor predpokladal, že robotník a robotníčka nedokáže chápať zložitú organizáciu výroby, apretu nemôže sám racionálne organizovať svoju prácu, v dôsledku čoho požadoval „dôslednú deľbu medzi fyzickou prácou a duševnou prácou - riadením“. Donnelly, Gibson a Ivaničevich (1997, s. 37) uzatvárajú svoje úvahy konštatovaním, že pozitívom

týchto opatrení bol výrazný nárast produktivity práce, zároveň to však znamenalo jednotvárnú a mechanickú prácu, ktorá bola často nepríjemná a vyčerpávajúca.

Vnímame, že nový prístup k riadeniu ľudských zdrojov mal v mnohých prípadoch za dôsledok vznik náročnej životnej situácie. Rozhodnutia riadiaceho subjektu sa vždy odohrávajú vo vzájomnej interakcii so sociálnym prostredím zamestnanca a zamestnankyne. Predpokladáme, že dané skutočnosti mohli podporiť vznik sociálnej práce v organizácii a inštitúcii, vzhľadom na jej poslanie zaoberať sa náročnou životnou situáciou zamestnancov a zamestnankyň v pracovnom prostredí. Vymedzený systém riadenia ľudí sa následne stáva inšpiráciou pre mnohých ďalších, ku ktorým neodmysliteľne patria Henry Ford či Tomáš Baťa, na ktorých poukážeme v nasledujúcich častiach príspevku.

1.1 Henry Ford a jeho systém riadenia ľudí

Fordizmus ako jeden zo smerov v manažmente nevzniká bez vplyvu prostredia, ale je do značnej miery ovplyvnený poznatkami z manažérskej praxe danej doby. Naše vnímanie podporuje aj Sedlák (2012, s. 48), ktorý akcentuje skutočnosť, že do obdobia začiatku 20. storočia v USA „spadajú také dôležité inovácie v organizácii a riadení priemyselnej veľkovýroby, ktoré uplatnil aj Henry Ford², a ktoré

² Henry Ford sa narodil v rodine farmára 30. júla 1863 v Michigane. Už v rannom detstve preukazoval svoje mechanické schopnosti, zvedavosť, sebadôveru, schopnosť vodcovstva a uprednostňovanie učenia sa metódou pokus omyl. Oženil sa a následne presťahoval do Detroitu, kde pracoval ako nočný inžinier pre spoločnosť Edison Electric Illuminating Company. V tom čase sa už naplno zaoberal výrobou motorov, a z jeho pokusov za pomoci priateľov a kolegov vzišiel prvý primitívny automobil. Tesne pred 40. narodeninami zakladá automobilový podnik Ford Motor Company. Sám Ford mal víziu lepšieho, lacnejšieho automobilu dostupného pre bežných ľudí, a tak prišiel s Modelom T, ktorý ho preslávil. Avšak, nie všetko čo Henry Ford pre spoločnosť urobil znamenalo aj zisk. Vo svojej práci odmietal prijímať inovácie, v dôsledku čoho neskôr začal klesať

sú známe pod názvom fordizmus“. Pod týmto zvučným menom sa tak skrýva americký priemyselník, symbol moderného kapitalizmu a priekopník rozvoja automobilového priemyslu (Klinec 2017, s. 158). Sám vo svojej publikácii akcentuje skutočnosť, „že bežný spôsob podnikania nie je najlepší spôsob“ (Ford a Crowter 1923, s. 40). Rozhodol sa preto aplikovať odklon od bežných metód. Jeho vzorom bol Frederick W. Taylor, ktorý v oblasti manažmentu kládol najväčší dôraz na normovanie a ergonómiu pracovných pohybov (Tesařík 2014, s. 9). Tú Ford svojou prácou obohatil predovšetkým o (Bělohlávek, Košťan a Šuler 2001, s. 291):

- hromadnú výrobu jedného výrobku,
- skutočnosť, že súčasti musia byť štandardizované,
- skutočnosť, že činnosti sú prekalikulované na minimum času a nákladov,
- skutočnosť, že pre plynulosť výroby je potrebné dodržiavať takt výrobných pásov,
- skutočnosť, že stabilizácia robotníckych kádrov je stanovená zaujímavým ziskom,
- a o skutočnosť, že vďaka výrobe vo veľkom množstve dochádza k úspore nákladov.

Pre fordizmus sú tak charakteristické tri typy inovácií, a to hromadnosť, technická normalizácia a pásová výroba (Sedlák 2012, s. 48).

Podstata zavádzania pásovej výroby spočívala v snahe využiť normalizáciu a hromadnú výrobu. Jednotlivé pracovné operácie Ford ďalej prerozdelil na čo najjednoduchšie úkony, na ktorých výkon mal predpoklady aj nekvalifikovaný robotník (Euroekonom.sk 2008, [cit. 2018-11-05]). Zámerom sa tak stalo vyrábať veľký ob-

jem, štandardné a lacné výrobky a za čo najkratší čas (Podnikam.sk 2011, [cit. 2018-11-05]). Tesařík (2014, s. 10) však upozorňuje, že pásová výroba mala aj svoje negatívne stránky, a to že zamestnanci začali poukazovať na skutočnosť, že sa z nich stávajú mechanické stroje, či dokonca podľa odborníkov a odborníčok zo spoločenských vied išlo o modernú formu otroctva. Sám Ford (Ford a Crowter 1923, s. 50) vníma, že dôsledok uplatňovania výrobných liniek znamená „zníženie nevyhnutnosti myslenia zo strany pracovníka a zníženie jeho pohybu na minimum“.

Ford ponúka riešenia a prichádza s revolučnými myšlienkami vo svete práce. Spoločnosť Ford motor company zavádza ako prvá 8 hodinový pracovný čas, mzda bola dvojnásobná, zamestnancom a zamestnankyniam bol priznaný prémiový podiel na zisku spoločnosti, pre rodiny bol zavedený sociálny program (podniková lekárska starostlivosť, výstavba športovísk a kultúrnych zariadení, a taktiež vzniklo sociologické oddelenie (Tesařík 2014, s. 10).

Henry Ford v rámci riadenia presadzoval autokratický štýl, ktorý vo významnej miere obmedzoval kreativitu a iniciatívu podriadených. Napriek skutočnosti, že niektoré jeho prvky riadenia nachádzame aj v súčasnosti, bol kritizovaný za výrobu jedného výrobku v tej istej podobe (Bělohlávek, Košťan a Šuler 2001, s. 291). Dravecký (2014, s. 14, [cit. 2018-11-05]) v súvislosti s kritikou fordizmu dodáva, že jeho autor „podcenil význam tvorivého potenciálu zamestnancov a zamestnankýň pre rast produktivity“, pričom sa zakladá na dvoch nosných princípoch a to:

- Taylorovej filozofii oddelenia intelektuálnej a manuálnej práce,
- a na špecializácii pracovných aktivít, čo vo svojej podstate predsta-

predaj. Zomrel v roku 1947, a jeho spoločnosť v tom čase prekonávala vážne ťažkosti (Bob Casey a Dodge 2010, s. 3-6, [cit. 2018-11-05]).

vuje osvojenie si výkon opakovaných pracovných krokov.

1.2 Tomáš Baťa a jeho systém riadenia ľudí

V úvode tejto časti si dovoľíme vysloviť tvrdenie, že Tomášom Baťom vytvorený a v praxi overený sociálny systém dokazuje, že podporou a rozvojom ľudských schopností je možné dosiahnuť prospešné výsledky. Ako vyplýva z názvu ide o systém, ktorý vytvoril Tomáš Baťa. Krajčiová (2013, s. 1, [cit. 2018-11-05]) vo svojom diele akcentuje skutočnosť, že jeho kreovanie síce „trvalo 25 rokov, kým dokázal zaviesť vo svojom podniku systém, ktorý predbehol dobu minimálne o 70 rokov“ no obsahuje také prvky, ktoré svet objavuje až v súčasnosti. Podľa Blažejka (2004, s. 108) tento systém môžeme označiť ako tzv. batizmus, pretože je tak originálny v mnohých oblastiach. Pri jeho koncipovaní vychádzal a poučil sa zo skúseností Henryho Forda, ktorého systém bol kritizovaný predovšetkým pre skutočnosť, že podceňoval význam tvorivého potenciálu pre rast produktivity (Dravecký 2014, s. 14). Mosná (2006, s. 18) k už uvedenému dodáva, že štúdium Baťovho systému riadenia podniku znamená možnosť čerpať inšpiráciu pri tvorbe humánnejšej zamestnaneckej politiky.

Kudzbel (2003, s. 12) vníma, že pre Baťu bolo charakteristické, že závody ďalej prerozdeľoval do piatich hlavných skupín. Išlo o podnik silného jednotlivca, kde bol nie len vedúcim ale aj vychovávateľom s bohatými empirickými skúsenosťami (Krajčiová 2013, s. 1, [cit. 2018-11-05]). K už uvedenému dopĺňa Sulík (2014, s. 83), že špecifikom týchto závodov bolo plánovanie. Rozvoj podniku spočíval v tvorbe polročných plánov - zimná a letná sezóna, ktoré sa ďalej

rozpracovávali na týždenné plány zložené z čiastkových denných plánov s predpísaným objemom dennej výroby v každej dielni.

Následne podnik nedisponoval organizačnou štruktúrou a organizačným poriadkom, riadenie podliehalo priamo šéfovi a šéfke. Zamietnutie organizačnej štruktúry argumentoval prácou Forda. Základom fungovania podniku je potom prenášanie celej zodpovednosti na zamestnanca a zamestnankyňu, robotník a robotníčka sú zodpovední za svoju prácu, majster a majsterka za ľudí ktorých riadi, vedúci a vedúca oddelenia nesie zodpovednosť za celé oddelenie, a napokon vrchný riaditeľ a riaditeľka za celú továreň (Kudzbel 2003, s. 12). Zelený (2008, [cit. 2018-11-05]) v týchto súvislostiach poukazuje, že vedenie podniku musí ísť vždy príkladom, a zároveň je hlavným nositeľom zmeny a garantom nápravy chýb. Baťa si pripisuje prvenstvo aj zavedením kontrolného systému akosti (Quality Management System). Podporoval a vyhodnocoval súťaženie jednotlivých dielní v záujme zvyšovania kvality a výkonu (Kudzbel 2003, s. 16).

Charakteristiky Baťovho systému riadenia môžeme zhrnúť do nasledujúcich bodov (Zelený 2008, [cit. 2018-11-05]):

- znalostný podnik, založený na vedomostiach a ume zamestnancov a zamestnankýň,
- autonómia dielní, sebazodpovednosť a podiel na zisku zamestnancov a zamestnankýň,
- globálne poňatie trhu založené na silnej miestnej a regionálnej báze,
- informačné poňatie riadenia a využitia podporných technológií,
- integrované siete dodávateľov a zákazníkov,
- vysoké etické a mravné hodnoty podnikania,

- nepretržitá tvorba, preberanie a rozširovanie znalostí,
- najvyššia (svetová) kvalita procesu výroby výrobkov a služieb,
- stratégia „dravej“ inovácie, originality a tvorivej práce,
- a všeobecný záujem o sociálnu službu verejnosti.

K charakteristickým rysom Baťovho štýlu patrí predovšetkým orientácia na človeka. Baťa vychádzajúc zo svojich skúseností zistil „že hlavnou motiváciou ľudí nie sú peniaze, aj keď majú významnú rolu, no predovšetkým seberealizácia človeka v rámci kolektívu spolupracovníkov a spolupracovníčok. Dobré vedel, že takýto systém môže uplatniť iba vtedy, ak bude mať vzdelaných, pracovitých pracovníkov a pracovníčky s pozitívnym vzťahom ku svojim spolupracovníkom a firme súčasne“ (Rybka 1999, s. 20).

2 Talent management a jeho charakteristika

Termín Talent management v súčasnosti môžeme označiť ako mimoriadne frekventovaný. Predpokladáme, že je tomu tak pretože je pre organizácie čoraz náročnejšie získať a udržať si konkurenčnú výhodu. Horváthová (2011, in: Ali Taha a Sirková 2012, s. 17) dodáva, že jeho vznik podnietil rozvoj znalostnej spoločnosti a vytvorenie konceptu ľudského kapitálu. Jeho vývoj sa neodmysliteľne spája s poradenskou firmou Mckinsey & company, ktorá na základe výskumnej štúdie predpokladala že „najúspešnejšími organizáciami budú tie, ktorých strategickými prioritami sa stane prilákanie, rozvíjanie a udržanie kľúčových zamestnancov a zamestnankýň“ (Ali Taha a Sirková 2012, s. 17).

Talent môžeme definovať prostredníctvom rôznych hľadísk. Autori Thorne a Pellant (2007, s. 5), vnímajú, že talent je zvláštna špecifická schopnosť alebo zručnosť. Pre naše potreby ho z pracovného kontextu vymedzuje Lukáč (2012, s. 3, [cit. 2018-11-05]), ktorý ho definuje ako kombináciu schopností, osobnostných vlastností a kvalifikačných znalostí a zručností zamestnanca a zamestnankyne, ktoré obsahujú aj potenciál ich ďalšieho rozvoja. V súvislosti s talentovanými jedincami hovoríme aj o špecifikách, ktoré ich odlišujú od ostatných zamestnancov a zamestnankýň. Goffi a Jones zdôrazňujú tieto (2013, s. 56, [cit. 2018-11-05]) napr. uvedomenie si svojej vlastnej hodnoty, disponujú organizačnými zručnosťami, nie sú pod vplyvom podnikovej hierarchie, disponujú potrebou neustálej interakcie s talentovanými jednotlivcami a iné.

Horváthová (2011, s. 23), upozorňuje na skutočnosť, že prítomnosť talentovaných zamestnancov a zamestnankýň v organizácii znamená, že je nevyhnutné zohľadňovať ich, a pre ich vlastný pocit seberealizácie a rastu im neustále podsúvať určité podnety, ale aj nové stimuly, a stále náročnejšie pracovné úlohy. Zdá sa nám potrebné zdôrazniť tvrdenie spomínanej autorky (2011, s. 24), že pri práci s talentovanými zamestnancami a zamestnankyňami je potrebné zohľadňovať fakt, že v prípade nenaplnenia ich potrieb môže nastať situácia, keď sa správajú neprispôsobivo, majú adaptačné problémy a nerovnomerný vývoj. Toto všetko a mnoho iného v sebe zastrešuje stratégia Talent managementu.

Talent management je „*systematické priťahovanie, identifikovanie, rozvoj, zapájanie (angažovanie), udržiavanie a rozmiestňovanie tých jednotlivcov, ktorí pre organizáciu majú mimoriadnu hodnotu, či už pre ich „veľký potenciál“ pre budúcnosť, alebo preto,*

že plnia kritické úlohy v podnikaní, činnosti či procese“ (Ali Taha a Sirková 2012, s. 18). K jeho špecifikám patrí (Lukáč 2012, s. 4, [cit. 2018-11-05]):

- vyžaduje si lojalitu a angažovanosť talentovaných zamestnancov a zamestnankýň,
- vyžaduje si stotožnenie sa talentovaných zamestnancov a zamestnankýň s firemnou stratégiou,
- vyžaduje si identifikáciu kľúčových pozícií a kľúčových zamestnancov a zamestnankyne,
- vyžaduje si dosiahnutie atraktivity organizácie ako zamestnávateľa,
- vyžaduje si zníženie fluktuácie zamestnancov a zamestnankýň,
- vyžaduje si pripravenosť zamestnancov a zamestnankýň na variabilné zmeny,
- vyžaduje si zabezpečenie motivácie pre väčší výkon,
- a vyžaduje si ochotu zamestnancov a zamestnankýň pracovať na náročných úlohách.

Stratégia ponúka hneď niekoľko modelov a prístupov, napr. proces tradičného talent managementu je založený na získavaní, rozmiestňovaní, rozvíjaní a udržiavaní talentov, druhý je tzv. DDC model (rozvíjať, rozmiestňovať a spájať), ďalší je Strategic human capital alignment model, ktorého súčasťou tvorí aj životný cyklus talentov, a ako posledný uvedieme integrovaný talent management, ktorý sa fokusuje na integrovaný prístup v riadení ľudí (Ali Taha a Sirková 2012, s. 19). Iné vnímanie nám ponúka Sojka (2013, s. 6), ktorý hovorí o nasledujúcich princípoch: talentový prístup, súlad všetkých aktivít v talent managemente s podnikateľskou stratégiou, talent management zakotvený v podnikovej kultúre, selektívny prístup k jednotlivcom, interná konzistencia princípov a z nich vyplývajúcich praktík, začlenenie manažérov a manažérov na všetkých stupňoch riade-

nia do talent managementu, a selekcia pracovných pozícií, kde je nutné nasadiť talentovaných jednotlivcov.

Naše doterajšie úsilie spočívalo v snahe vymedziť základné charakteristiky systému riadenia ľudí, ktorých autormi sú Henry Ford a Tomáš Baťa. Táto sonda do ich systému riadenia nám ďalej bude slúžiť na komparatívnu analýzu experimentov v prepojení na nové trendy v manažmente - Talent management.

3 Komparácia vybraných systémov riadenia ľudských zdrojov

Uvedomujeme si skutočnosť, že v tak krátkom texte nie je možné obsiahnuť všetky aspekty Baťovho a Fordovho systému riadenia ľudí. Vnímame však, že prostredníctvom experimentov, ktoré zrealizovali smerom k spoločnosti, môžeme poukázať na niektoré ich prvky. V úvode by sme začali konštatovaním, že z časového hľadiska sa ako prvý rozvinul fordizmus. Jeho počiatky sa viažu k USA a obdobiu konca 19. storočia. Následne vzniká batizmus, ten sa však rozvíja v Európe v Československu. Tento časový sled sa odrazil v celkovom spôsobe vedenia jednotlivých organizácií. Teda vnímanie prechod od menej dokonalých k vylepšeným formám vedenia, a to aj napriek skutočnostiam, že sú si v určitých prvkoch podobné.

Podobnosť vnímanie napr. v skutočnosti, že obaja rozdelili výrobnú prácu na dielčie úkony, pričom každý zamestnanec a zamestnankyňa nesie zodpovednosť sám za seba a svoju prácu. Ford riadil svoj systém centralizovane, pričom jeho nedostatkom bolo, že ľudia boli často otrávení z rutinnej práce - „každý robotník sa naučil robiť jednu prácu a robil ju rýchlejšie a efektívnejšie, s kratším časom“

(Podnikam.sk 2001, [cit. 2018-11-05]). Podobné zistenia nachádzame aj v prípade Baťu. Kudzbel (2003, s. 12) v týchto kontextoch poukazuje, že základ fungovania podniku spočíva v prenášaní celej zodpovednosti na zamestnanca a zamestnankyňu. Predpokladáme podobne ako Bělohávek a Košťan (2001, s. 290), že výhoda tohto systému spočíva v možnosti väčšej špecializácie, štandardizácie, lepšiemu plánovaniu a skráteniu doby zaučenia.

Oba systémy riadenia sa vyznačovali svojim plánovaním. Kým Baťa uvažoval do budúcnosti, tak Ford sa uspokojil s úspechom v danom čase. Sulík (2014, s. 83) vníma, že špecifikom Baťových závodov bolo plánovanie. Tu identifikuje, že rozvoj podniku spočíval v tvorbe polročných plánov - zimná a letná sezóna, ktoré sa ďalej rozpracovávali na týždenné plány zložené z čiastkových denných plánov s predpísaným objemom dennej výroby v každej dielni. Bob Casey a Dodge (2010, s. 5, [cit. 2018-11-05]) v prípade práce Forda vnímajú pravý opak. Autori sa domnievajú, že v skutočnosti ho jeho krátkodobý úspech príliš oslepil, na to aby sa pozrel do budúcnosti. Kameňom úrazu sa tak pre Forda stalo dlhodobé ignorovanie inovácií. Síce sa jeho predaju darilo, no ten začal postupne klesať. V súvislosti s inováciami vníma, že model T je tak úspešný, že nevidí potrebu ho meniť či akokoľvek vylepšovať (Bob Casey a Dodge 2010, s. 5, [cit. 2018-11-05]). Predpokladáme, že Baťa ako jeho nasledovník sa z jeho chýb poučil. Kým Ford inovácie dlhodobo odmietal, tak Baťa bol voči nim otvorený. Krajčiová (2013, s. 1, [cit. 2018-11-05]) tu deklaruje, že firma k inováciám pristupovala v skutku originálnym a pružným spôsobom, v dôsledku čoho začal ich majiteľ prenikať do rôznych oblastí.

Vychádzajúc z vypovedaného vnímanie, že v prípade oboch systémov môžeme hovoriť o autokratickom štýle vedenia. V prípade Baťových závodov bolo rozhodovanie pružné, a zásadné rozhodnutia mohol vydávať len šéf, ktorý mal byť príkladom pre ostatných a to čo od nich žiadal musel vedieť zrealizovať aj sám (Krajčiová 2013, s. 1, [cit. 2018-11-05]). Autor fordizmu podľa Draveckého (2014, s. 14, [cit. 2018-11-05]) podcenil význam tvorivého potenciálu zamestnancov a zamestnankýň pre rast produktivity. Uvedomil si to aj on sám, keď hovorí v súvislosti s prácou za výrobnou linkou o nevyhnutnosti zníženia myslenia zo strany pracovníka a pracovníčky (Ford a Crowter 1923, s. 50, [cit. 2018-11-05]).

Záver našej komparácie základných charakteristík tvorí podobnosť, ktorá spočíva v orientácii na človeka. Obaja autori si vážili svojich zamestnancov a zamestnankyne. V prípade Forda tomu predchádzala skutočnosť, že ľudí vnímal ako jednoduchý prídavok výrobného zariadenia, ktorý sprežádzali určité problémy (Sedlák 2012, s. 49). Neskôr si uvedomil rutinnosť opakovania rovnakých pohybov, a tak prichádza s revolučnými myšlienkami ako napr. 8 hodinový pracovný čas, navýšenie mzdy či vytvorenie sociálneho programu (Tesařík 2014, s. 10). Charakteristickou črtou Baťovho systému riadenia je podľa Mosnej (2006, s. 18), že uplatňoval princíp sociálnej zodpovednosti oveľa skôr, než vznikli prvé odborné definície.

Vo vyššie uvedenom texte poukážeme na stratégiu Talent managementu ako na nový trend v rámci riadenia ľudských zdrojov. Opierajúc sa o odbornú spisbu vnímanie, že Tomáš Baťa a Henry Ford nepochybne disponovali talentom, a môžeme ich tak zaradiť ako predchodcov súčasných talent manažérov a manažérok. Sociálni

pracovníci a pracovníčky v rámci výkonu sociálnej práce v organizáciách a inštitúciách sa pri jeho zavádzaní môžu vyvarovať chýb z minulosti.

V súvislosti so stratégiou talent managementu za chybu rozhodne nepovažujeme prerozdelenie práce na dielčie úkony a zodpovednosť z nej plynúcu. Talentovaní jednotlivci podľa Goffiho a Jonesa (2013, s. 56, [cit. 2018-11-05]) si plne uvedomujú svoju hodnotu, disponujú dostatočnými organizačnými zručnosťami a nie sú pod vplyvom podnikovej hierarchie. K uvedenému dopĺňa Lukáč (2012, s. 4, [cit. 2018-11-05]) potrebu identifikácie kľúčových pozícií a kľúčových zamestnancov a zamestnankýň, a ochotu pracovať na náročných úlohách. Domnievame sa preto, že v prípade tejto stratégie bude prerozdelenie práce na dielčie úkony a zodpovednosti žiadúce. Na rozdiel od uvedeného vnímame, že tu nenachádza svoje uplatnenie autokratický štýl vedenia, je potrebné plánovanie a otvorený prístup k inováciám. Naše tvrdenia opierame o zistenia Sojku (2013, s. 5-6), ktorý v predmetnom kontexte vníma potrebu implementácie nových metód vyhľadávania talentov, a zainteresovanosť nie len vrcholového manažmentu, ale taktiež manažérov a manažérok na všetkých úrovniach. Naše doterajšie zistenia zhrňame v nasledujúcej tabuľke.

Tab. 1 Komparácia systémov riadenia T. Baťu a H. Forda

	Tomáš Baťa	Henry Ford	Talent management
Zodpovednosť	Individuálna	Individuálna	Áno
Plánovanie	Dlhodobé	Krátkodobé	Nie
Štýl vedenia	Autokratické	Autokratické	Nie
Inovácie	Otvorený prístup	Odmietanie	Áno
Sociálna starostlivosť	Prítomná	Prítomná	Áno

Zdroj: vlastné spracovanie.

Revolučné myšlienky, s ktorými prichádza fordizmus a batizmus majú

aj negatívne dôsledky. Prostredníctvom druhej časti tejto komparácie preto stručne poukazujeme na oblasť sociálnej starostlivosti. V prípade oboch autorov ide o rozsiahlu prácu preto sa zameriavame len na určité aspekty.

Prvým experimentom v prípade Forda bolo zavedenie pásovej výroby. V tomto prípade hovorí autor o potrebe aplikácie nových princípov z dôvodu navýšenia výroby a nedostatku strojníkov - kvalifikovaných mužov (Ford a Crowther 1923, s. 48, [cit. 2018-11-05]). Podstata výrobnéj linky spočívala v aplikovaní princípu hromadnej výroby, kde každý pracovník a pracovníčka vykonáva stále tú istú prácu. Cieľom sa tak stalo vyrobiť veľký objem, lacné a štandardizované výrobky v čo najkratšom čase (Podnikam.sk 2011, [cit. 2018-11-05]). Tesařík (2014, s. 10) v týchto kontextoch hovorí o prípade moderného otroctva. „Opakujúca sa práca - robiť jednu vec znova a vždy rovnakým spôsobom - je hroznou vyhliadkou pre určitý druh mysle,“ (Ford a Crowther 1923, s. 64, [cit. 2018-11-05]). Ako sme už poukázali autori a autorky, napr. Bob Casey a Dodge (2010), Dravecký (2014), Sedlák (2012) či Tesařík (2014), vnímajú hrozivý dopad zavedenia zautomatizovanej pásovej výroby na človeka. Z ich prác je zrejmé, že jednotlivec nie je nič viac ako len obsluha stroja. Zdá sa nám, že prioritnejším prvkom než ľudia boli pre Forda stroje. Stereotypná, dlhodobá a náročná práca má nepochybne dopad na sociálne fungovanie zamestnancov a zamestnankýň. Vychádzajúc z uvedeného si preto dovoľme vysloviť konštatovanie, že tento experiment mal pozitívny dopad na výrobu a automobilový priemysel, a negatívny na človeka. Svoje uplatnenie by tu nepochybne našla sociálna práca v organizáciách a inštitúciách. Napriek týmto skutočnostiam sa výrobné

linky v modifikovanej podobe používajú aj v súčasnosti.

Ďalší experiment na ktorý poukážeme, bude riešenie s ktorým prichádza Ford v súvislosti s pásovou výrobou. Autor (Ford a Crowter 1923, s. 64, [cit. 2018-11-05]) poukazuje na skutočnosť, že so stereotypnou prácou sa stretáva aj podnikateľ či prezident banky, pretože je žiadúce vytvoriť pre väčšinu úloh určitú rutinu. Pre neho však táto práca znamenala zvýšenú fluktuáciu zamestnancov a zamestnankýň, a zamestnávanie prevažne neskúsených ľudí (Tesařík 2014, s. 10). Odhodlal sa preto k revolučným krokom. „Jeho pracovníci a pracovníčky mali vysoké platy, podiel na zisku, ako prví mali osemhodinový pracovný čas a pracovali iba päť dní v týždni“ (Podnikam.sk 2011, [cit. 2018-11-05]). Ford motor company vyplácala svojich zamestnancov a zamestnankyne za odpracovanú hodinu alebo deň, „bol to náš spôsob sociálnej spravodlivosti, ktorý sme vykonali aj pre vlastné uspokojenie mysle. Je potešením vedieť, že sme urobili radosť iným – že sme do určitej miery znížili záťaž spoluobčanov“ (Ford a Crowter 1923, s. 78, [cit. 2018-11-05]). Na základe uvedeného predpokladáme, že týmto aktom dochádza v určitej podobe k zníženiu záťaže kladenej na jednotlivca. Pre naše uvažovanie to značí, že už Ford si uvedomoval potrebu uspokojovania sociálnych potrieb ľudí. Súčasný manažment tu potom môže čerpať inšpiráciu, napr. skrátenie pracovného času pred víkendom a pod.

Tomáš Baťa, ako jeho nasledovník, sa taktiež pobral cestou experimentov. Jeho práca v oblasti sociálnej starostlivosti v danej dobe bola na veľmi pokročilej úrovni, a niektorí manažéri a manažérky z nej čerpajú inšpiráciu aj v súčasnosti. Mosná (2006, s. 18) v prípade tohto autora vníma, že podnikanie pre neho znamenalo službu

verejnosti, pričom uplatňoval princíp sociálnej zodpovednosti oveľa skôr, než vznikli jej prvé odborné definície. Charakteristickou črtou jeho práce bolo požadovanie vysokého pracovného výkonu, oceňovala sa perfektná práca a samostatnosť, ktorej výsledkom bolo vyplácanie nadpriemernej mzdy (Pokluda, Pešatová a Mišurcová 2013, s. 14, [cit. 2018-11-05]). Jedným z jeho najznámejších experimentov bolo zavedenie účasti na zisku zamestnancov a zamestnankýň. Týmto krokom sledoval zníženie výrobných nákladov, zníženie cien topánok a zvýšenie zisku zamestnancov a zamestnankýň (Baťa 1926, s. 3, [cit. 2018-11-05]). Táto spoluúčasť na zisku bola kombinovaná so samosprávou jednotlivých dielní. Rozhodol sa pre účasť na zisku a nie účasti na strate z jednoduchých dôvodov, strata je spoluzodpovednosťou manažmentu kým zisk sa vytvára na dielni (Zelený 2005, s. 5, [cit. 2018-11-05]). Krok smerom k zamestnancom a zamestnankyniam vnímame podobne ako Krajčiová (2013, s. 1, [cit. 2018-11-05], teda ako snahu prebudiť v ľuďoch záujem, najmä záujem o prácu a jej výsledok. Predpokladáme, že výsledok tohto opatrenia mal za cieľ okrem vzbudenia záujmu, zvýšiť produktivitu práce, zvýšiť motiváciu ľudí pracovať, zvýšiť výrobu – nie len množstvo ale aj kvalitu, zvýšiť pocit spolupatričnosti k firme. Tento experiment teda vnímame, ako správny krok k zabezpečeniu lepšej sociálnej starostlivosti o človeka.

Baťa okrem vyššie uvedeného je známy aj experimentom v oblasti bývania pre robotníkov a robotníčky. K tomuto kroku sa rozhodol za účelom vytvoriť dôstojné bývanie pre zamestnancov a zamestnankyne, pričom sa tu držal zásady „kolektívne pracovať, individuálne bývať“ (Krajčiová 2013, s. 1, [cit. 2018-11-05]). Zelený (2005, s. 5, [cit. 2018-11-05]) v týchto inten-

ciách upozorňuje na skutočnosť, že túto stratégiu považoval za vynikajúcu investíciu podniku, a vychádzal z filozofie, že najutlačovanejším človekom na svete je ten, kto nemá svoju vlastnú posteľ. Na základe odbornej literatúry vnímame, že išlo o dobrý experiment, ktorý nebol zameraný len na súčasnosť ale aj na budúcnosť. Rodinám tak vzniká priestor na výchovu, oddych a prácu zároveň. Taktiež to do istej miery znamenalo aj kontrolu. Baťa si vyžadoval úplnú poslušnosť (Krajčiová 2013, s. 1, [cit. 2018-11-05]), a vybudovaním vlastného mesta tak dohliadal nad trávením voľného času zamestnancov a zamestnankýň. V súčasnosti identifikujeme narastajúci problém prevažne mladých rodín s ubytovaním a prácou, a v mnohých prípadoch tak sú nútení za prácou dochádzať. Domnievame sa preto, že ak by sa manažment orientoval na podporu bývania mohlo by to mať za dôsledok zvýšenie produktivity tak na strane zamestnancov a zamestnankýň ako aj zamestnávateľov.

Ďalším úspešným experimentom bola podpora vzdelávania. Baťa vnímal, že ľudské znalosti a vedomosti tvoria základ podnikového kapitálu (Krajčiová 2013, s. 1, [cit. 2018-11-05]). K tomuto experimentu sa odhodlal z dôvodu nedostatku kvalifikovaného personálu, ktorý by vyhovoval jeho špecifickým požiadavkám. Zakladá preto, aj v súčasnosti známu, Školu práce kam sa ročne hlásilo viac ako 20 tisíc mladých mužov (Zelený 2005, s. 15, [cit. 2018-11-05]). K základným inováciám, ktoré táto škola vytvorila radíme skutočnosť duálneho vzdelávania. Prvotne mladí muži, a neskôr aj ženy sa vzdelávali za pomoci trojjediného princípu - v učebniach, školských dielnach a nakoniec vo výrobných prevádzkach (Pokluda, Pešatová a Mišurcová (2013, s. 14, [cit. 2018-

11-05])). Predpokladáme, že zvýšením zisku, a zabezpečením bývania tak rodinám zlepšil životné podmienky, ktoré následne môžu využívať ku vzdelávaniu. Tu mali jedinečnú príležitosť vzdelávať sa nie len v teoretickej ale aj praktickej rovine, a následne sa zamestnať. Túto skutočnosť dnes objavuje a snaží sa aplikovať väčšina organizácií, z dôvodu že väčšina absolventov a absolventiek nie je vybavená dostatočným množstvom informácií a hlavne praktickými zručnosťami. Tento experiment nepreniesol úspech len Baťovi, ale svoje uplatnenie má aj v súčasnosti.

Okrem uvedených skutočností sa Baťa venoval mnohým ďalším experimentom, napr. podpore kultúrneho vyžitia zamestnancov a zamestnankýň, podpore zdravotníctva a sociálnej oblasti či športu, alebo vytvoreniu vlastnej banky. V nasledujúcich riadkoch poukážeme ešte na sociálnu oblasť, neznamená to však, že ostatné jeho aktivity vnímame ako menej dôležité. Práve naopak, sú rovnako podstatné ako tie nami vymedzené avšak pre krátkosť času sa im nevenujeme. Vnímame ich však ako úspešné experimenty. Autori Pokluda, Pešatová a Mišurcová (2013, s. 18, [cit. 2018-11-05])) poukazujú v kontexte sociálnej oblasti na otvorenie sociálneho oddelenia, otvorenie útulku pre starších obyvateľov, firma taktiež začala zamestnávať zdravotne postihnutých, a vybudovala nemocnicu. Krajčiová (2013, s. 1, [cit. 2018-11-05])) deklaruje, že v rámci sociálnych aktivít podniku sa zameriaval na výpomoc pri dlhodobom ochorení, poskytovaní pomoci pri narodení dieťaťa, poskytovaní pomoci pri úmrtí v rodine, prílepšenie v rámci invalidných a vdovských rent, podporu starnúcim zamestnancom a zamestnankyniam, a podporu všetkých vzdelávacích, kultúrnych a telovýchovných akcií. Vychádzajúc z od-

bornej spisby vnímame, že Tomáš Baťa si plne uvedomoval dôsledky sociálnej starostlivosti. Jej realizácia napomáha organizáciám a inštitúciám v udržiavaní si kvalifikovaného personálu, získanie istoty, že o rodinu bude postarané, zvýšenie pracovného výkonu, zvýšenie lojality robotníkov a robotníčok. Predpokladáme, že si autor uvedomoval skutočnosť, že ak je postarané o sociálnu stránku jednotlivca, rodiny a komunity tak je možné budovať stabilnú a prosperujúcu spoločnosť. Vnímame, že aj v súčasnosti sa obnovuje trend sociálnej orientácie organizácií a inštitúcií, a teda išlo o správny krok, ktorý bol revolučný.

V rámci stratégie Talent managementu je možné čerpať inšpiráciu z vyššie uvedených experimentov. Tie v mnohých prípadoch zaznamenali úspech, a v kombinácii s prvkami stratégie tak môžu organizáciám a inštitúciám pomôcť dosiahnuť (Lukáč 2012, s. 3, [cit. 2018-11-05]): lojalitu a angažovanosť zamestnancov a zamestnankýň, stotožnenie sa s firemnou kultúrou a filozofiou, identifikáciu kľúčových pozícií, zvýšiť atraktivitu organizácie a inštitúcie, zníženie fluktuácie zamestnancov a zamestnankýň, pripravenosť na zmeny, zvýšenie motivácie a pracovného výkonu, či ochotu čeliť novým a často náročným úlohám.

Záver

Potrebu optimálneho riadenia ľudských zdrojov a starostlivosti o zamestnancov a zamestnankyne si uvedomovali už Henry Ford a Tomáš Baťa. Ich práca sa v mnohom považuje za novátorskú a inšpiratívnu. Autori nepochybne disponovali talentom, ktorý využili nie len vo svoj prospech, ale aj prospech spoločnosti. V rámci stratégie Talent managementu, ich

preto môžeme vnímať ako prvých talent manažérov, ktorý nám ukazujú spôsob ako to môžeme resp. nesmieme robiť. V príspevku sme preto zrealizovali sondu do ich spôsobov vedenia a starostlivosti o ľudské zdroje, ktorú sme následne využili ku komparácii. Tento krátky historický exkurz nám ukazuje opodstatnenosť realizácie sociálnej starostlivosti v zamestnaní.

Poslaním sociálnej práce je podpora sociálneho fungovania, teda napomáhať obnoviť, nadobudnúť či rozvíjať sociálnu rovnováhu v živote ľudí. Vzhľadom na skutočnosť, že človek v práci trávi minimálne 1/3 dňa, vnímame že jedným z faktorov, ktorý môže na sociálnu rovnováhu mať negatívny dopad je zlý spôsob riadenia zamestnancov a zamestnankýň. Považovali sme za podstatné poukázať na historické korene spôsobu riadenia ľudí z pohľadu sociálnej práce, nakoľko túto problematiku vnímame ako prínosnú pre súčasných sociálnych pracovníkov a pracovníčky v organizáciách a inštitúciách. Tí tu môžu nájsť nový rozmer nazerania na túto tému, a tak tiež inšpiráciu pre riešenie súčasných problémov zamestnancov a zamestnankýň. Domnievame sa preto, že vyššie prezentovaný príspevok má z hľadiska Paynovho konceptu „malých paradigiem“ preventívny rozmer s prienikom reformnej a edukačnej paradigmy.

Prostredníctvom príspevku sa nám podarilo aplikujúc optiku sociálnej práce poukázať na nimi realizované experimenty, a ich dopad na človeka, v prepojení na nový trend v manažmente - Talent management.

Zoznam bibliografických odkazov

- ALI TAHA, Viktória a Michaela SIRKOVÁ, 2012. Podstata a význam talent managementu v organizáciách. In: R. KOTULIČ, ed. *Zborník vedeckých prác katedry ekonó-*

- mie a ekonomiky ANNO 2012. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-555-0608-1.
- ARMSTRONG, Michael, 2007. *Řízení lidských zdrojů. 10 vydání. Nejnovější trendy a postupy*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-1407-3.
- BALOGOVÁ, Beáta et al., 2008. *Pokyny na vypracovanie seminárnej, ročníkovej, bakalárskej, diplomovej a rigorózneho práce v študijných odboroch sociálna práca a andragogika*. Prešov: AKCENT Print. ISBN 978-80-89295-08-1.
- BAŤA, Tomáš, 1990. *Úvahy a projevy*. Praha: Institut řízení. ISBN 80-7014-024-0.
- BAŤA, Tomáš, 1926. *Tomáš Baťa - Zámožnost všem* [online]. Zlín: T&A. Baťa. [cit. 2018-11-05]. Dostupné z: https://bankovezlato.sk/wp-content/uploads/2016/01/Bata_Zamoznost_vsem.pdf
- BĚLOHLÁVEK, František, Pavol KOŠŤAN a Oldřich ŠULEŘ, 2001. *Management. 1.* Olomouc: Rubico. ISBN 80-85839-45-8.
- BLAŽEJ, Anton, 2004. Batizmus ako integrovaný podnikový manažérsky systém. In: *Sociálno-ekonomická revue*. Roč. 2004, č. 2, s. 108-113. ISSN 1335-7069.
- BLAŽEK, Ladislav, 2014. *Management. Organizování, rozhodování, ovlivňování*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-4429-2.
- BOB CASEY, John a Horace DOGE, 2010. *Henry Ford and Innovation. „From the Curators“* [online]. [cit. 2018-11-05]. Dostupné z: <https://www.thehenryford.org/docs/default-source/default-document-library/default-document-library/henryfordandinnovation.pdf?sfvrsn=0>
- BRODSKÝ, Zdeněk, 2009. *Řízení lidských zdrojů pro managery. Pro kombinované studium studijního programu Ekonomika a management*. Pardubice: Univerzita Pardubice. ISBN 978-80-7395-155-9.
- ČOPÍKOVÁ, Andrea, Jiří BLÁHA a Petra HORVÁTHOVÁ, 2015. *Řízení lidských zdrojů*. Ostrava: Tribun Eu. ISBN 978-80-248-3829-8.
- DONNELLY, H. James, James L. GIBSON a John M. IVANICEVICH, 1997. *Management*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-7269-422-3.
- DRAVECKÝ, Ján, 2014. *Základy manažmentu* [online]. Levoča: Pedagogická fakulta Katoľickej univerzity v Ružomberku [cit. 2018-11-05]. Dostupné z: http://www.jan.dravecky.org/data/zaklady_manazmentu.pdf
- Euroekonom.sk, 2008. *Klasický manažment – procesná škola manažmentu* [online]. [cit. 2018-11-05]. Dostupné z: <https://www.euroekonom.sk/manazment/vseobecny-manazment/klasicky-manazment-procesna-skola-manazmentu/>
- GOOFI, Rob a Gareth JONES, 2013. *How to harness the special talents of clever people* [online]. [cit. 2018-11-05]. Dostupné z: <http://www.managementtoday.co.uk/news/929304e/How-to-harneesthespecial-talentsofcleverpeople>
- HENRY, Ford a Samuel CROWTER, 1923. *My live and work. An autobiography of Henry Ford*. New York: Doubleday, Page&company. Dostupné z: <https://archive.org/details/mylifeandwork00crowgoog/page/n10>
- HORVÁTHOVÁ, Petra, 2011. *Talent management*. Praha: WoltersKluwer, s.r.o. ISBN 978-80-7357-665-3.
- KLINEC, Ivan, 2017. Henry Ford a jeho ekonomický systém. In: L. BEDNÁROVÁ a V. Kollár. *Integrovaná bezpečnosť prostredia 2017: recenzovaný zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 10. novembra 2017 v Rajeckej kotline – Lietavská Svinná*. Žilina: Strix. ISBN 978-80-89753-17-8.
- KRAJČIOVÁ, Marta, 2013. *Baťov systém riadenia. náš zákazník, náš pán. Tomáš Baťa* [online] Bratislava. [cit. 2018-11-05]. Dostupné z: http://www.krajciova.sk/BATA/MK_Bata_V1.pdf
- KUDZBEL, Marek, 2003. *Baťov systém riadenia*. Marianka: Marada Capital Services. ISBN 80-968458-2-9.
- LUKÁČ, Michal, 2012. *Talent manažment z pohľadu riadenia výkonnosti zamestnancov* [online]. [cit. 2018-11-05]. Dostupné z: http://www.jeneweingroup.com/Dokumenty/raabe/talent_manazment.Pdf
- MOSNÁ, Jaroslava, 2006. Humanizácia ako súčasť spoločenskej zodpovednosti firmy. In: *Manažment v teórii a praxi. Online odborný časopis o nových trendoch v manažmente* [online]. Roč. 2, č. 3-4, s. 17-22 [cit. 2018-11-05]. ISSN 1336-7137. Dostupné z: <http://casopisy.euke.sk/mtp/clanky/3-4-2006/mosna.pdf>
- Podnikam.sk, 2011. *Henry Ford a jeho príbeh* [online]. [cit. 2018-11-05]. Dostupné z: <https://podnikam.sk/henry-ford-a-jeho-pribeh/>
- POKLUDA, Zdeněk, Jana PEŠATOVÁ a Ivana Mišurcová, 2013. *Tomáš Baťa Českoslo-*

- venský *Selfmademan* [online]. Polanka nad Odrou: PANT, občanské sdružení. [cit. 2018-11-05]. Dostupné z: http://www.simonak.eu/pages/prilohy/katalog_tomas_bata.pdf
- prof. Milan Zelený.com, 2008. *Co je soustava řízení Baťa? Zemřel Tomík, poslední z baťovské „trojky“* [online]. [cit. 2018-11-05]. Dostupné z: <http://www.milanzeleny.com/cs-CZ/stranky/1/-/0/79/soustava-izeni-bata>
- RYBKA, Zdeněk, 1999. *Principles of the Bata management system*. Edice Toko. ISBN 80-902411-3-1.
- SEDLÁK, Mikuláš, 2012. *Základy manažmentu*. Bratislava: IURA Edition. ISBN 978-80-8078-455-3.
- SOJKA, Ladislav, 2013. Analytický pohľad na problematiku manažmentu talentov a návrh integrovaného modelu manažmentu talentov. In: *Trendy v podnikaní*. Roč. 2013, č. 2, s. 3–11. ISSN 1805-0603.
- SULÍK, Dávid, 2014. Baťovo mravné podnikanie. In: *Zem a vek*. Roč. 2014, č. 4 s. 82–86. ISSN 1339-2360.
- TESAŘÍK, Bohumil, 2014. Henry Ford a pásová výroba automobilu. In: *Automa. Časopis pro automatizační techniku*. Roč. 2014, č. 4 s. 9–10. ISSN 1210-9592.
- THORNE, Kaye a Andy PELLANT, 2007. *Rozvíjíme a motivujeme zaměstnance. Výběr, trénink a podpora rozvoje nejlepších*. Brno: Computer Press. ISBN 978-80-251-1689-0.
- TOMŠÍK, Pavel a Jiří DUDA, 2011. *Řízení lidských zdrojů*. Brno: Mendelova univerzita v Brně. ISBN 978-80-7375-556-0.
- ZELENÝ, Milan, 2005. *Cesta k úspěchu. Trvalé hodnoty soustavy Baťa* [online]. Kratochvilka Čintamani [cit. 2018-11-05]. ISBN 80-239-8233-8. Dostupné z: http://pink.hys.cz/wp-content/uploads/2013/09/cesta-k-uspechu-bata-milan_zeleny1.pdf G

Význam experimentov v socioterapii sociálnej práce

The importance of experiments in sociotherapy of social work

Iveta BENDULOVÁ, Beáta BALOGOVÁ

PhDr. Iveta Bendulová, prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD.

Inštitút edukológie a sociálnej práce

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

e-mail: bendulova.iveta@gmail.com

e-mail: beata.balogova@unipo.sk

Abstrakt

V súčasnej sociálnej práci je možné nájsť málo zmienok o bohatej histórii a tradícii socioterapie v našich podmienkach. Avšak, v histórii socioterapie existujú nepopierateľné dôkazy o významnom postavení socioterapie v sociálnej práci. Historické počiatky socioterapie u nás sú úzko spojené s modelom sociálnej výchovnej terapie Marie Krakešovej-Doškovej. V poslednom období je možné vnímať zvýšený záujem o terapeutický prístup v sociálnej práci a narastajúce úsilie o teoreticko-metodologické rozpracovanie socioterapie. Cieľom príspevku je prezentovať historické experimenty v rámci socioterapie a prispieť tým k zlepšeniu statusu socioterapie na Slovensku. Experimenty boli neoddeliteľnou súčasťou vývoja a formovania konkrétnej podoby socioterapie v našich podmienkach. Zároveň sa stali kľúčovou metódou v procese spolupráce sociálnej pracovníčky a sociálneho prípadu. V príspevku sa zameriavame na predmet experimentov - sociálne prípady, na závislú premennú - správanie klienta a nezávislú premennú - terapeutické prostredie, terapeutický vzťah a sociálne prostredie.

Kľúčové slová: Experiment. Socioterapia. Sociálna práca. História.

Abstract

In today's social work, few references to the rich history and tradition of sociotherapy can be found in our conditions. However, in the history of sociotherapy, there is undeniable evidence of a significant sociotherapy position in social work. The historical origins of sociotherapy in our country are closely linked to the model of social education therapy by Marie Krakešová-Došková. Recently, there is a growing interest in the therapeutic approach to social work and the increasing efforts to develop a theoretical and methodological approach to sociotherapy. The aim of the paper is to present historical experiments in sociotherapy and to contribute to improving the status of sociotherapy in Slovakia. Experiments have been an integral part of the development and formation of a particular form of social therapy in our conditions. At the same time, they have become a key method in the process of social worker cooperation and social case. The contribution focuses on the subject of experiments - social cases, dependent variables - client behavior and independent variable - the therapeutic environment, the therapeutic relationship, and the social environment.

Keywords: Experiment. Sociotherapy. Social work. History.

Úvod

Poznanie historických koreňov profesie a vedomosti z dejín odboru sociálna práca môžu významne prispieť k budovaniu profesijnej identity sociálneho pracovníka. Súčasní so-

ciálni pracovníci pravdepodobne nájdu v histórii sociálnej práce a socioterapie bohatú inšpiráciu pre riešenie súčasných, zložitých problémov klientov.

Zámerom príspevku je prezentovať historické kváziexperimenty vykonávané v socioterapii sociálnej práce. Zároveň by sme chceli prispieť k zlepšeniu statusu socioterapie na Slovensku a k budovaniu profesijnej identity sociálneho pracovníka.

V prvej časti príspevku analyzujeme historické a teoretické východiská kváziexperimentov v socioterapii sociálnej práce. Obsahom druhej časti je prezentácia kváziexperimentu v sociálnej terapii sociálnej práce, ktorý bol uskutočnený na Masarykovej škole zdravotnej a sociálnej starostlivosti v rámci Seminára sociálnej práce individuálnej v rokoch 1943-1944. Kváziexperimenty v socioterapii zohrali zásadnú úlohu pri formovaní sociálnej terapie, ktorá zohľadňovala vtedajšie podmienky doby. Každý jeden sociálny prípad bol predmetom experimentu. Pozornosť sústreďujeme na predmet kváziexperimentu - sociálny prípad, závislú premennú - správanie klienta (sociálneho prípadu), socioterapiu ako nezávislú premennú a jej vplyv na závislú premennú.

1 Historické a teoretické východiská kváziexperimentov v socioterapii sociálnej práce

Sociálna práca bola v minulosti považovaná za vysoko náročnú prácu. História vývoja odbornej sociálnej práce odкрýva prvé pokusy v oblasti spoločenskej integrácie sociálnych prípadov.

„Zložitá situácia sociálnych klientov vyžadovala hlboké preskúmanie ich príčin a náročnú sociálnu terapiu“ (Krakešová-Došková 1973, s. 2).

1.1 Historické východiská kváziexperimentov v socioterapii

Krakešová-Došková (1973) približuje dejinné súvislosti vývoja sociálnej terapie v sociálnej práci. Poznamenáva, že v Československu bola už v roku 1919 založená Vyššia sociálna škola, ktorá sa ako jedna z prvých v Európe zameriavala na školenie kvalifikovaných sociálnych pracovníkov. Keďže chýbala inšpirácia a dôležité skúsenosti, naše sociálne pracovníčky boli posielané na štúdium v odbore sociálna práca do USA. Autorka popisuje ťažkosti, s ktorými sa borili na Vyššej sociálnej škole v Prahe, kde od roku 1923 prebiehali prednášky teórie sociálnej práce s jednotlivcami a bol plánovaný praktický výcvik poslucháčok. Problémy spôsoboval nedostatok odbornej literatúry v rodnom jazyku a predchádzajúcich skúsenosti v praktickej aplikácii teórie sociálnej práce¹. Napriek tomu, odbor individuálna sociálna starostlivosť sa mal stať jedným z hlavných predmetov na tejto škole.

„Nezostávalo nič iné než aplikovať americkú teóriu a metódy pri riešení sociálnych prípadov. Ukázalo sa však, že to nebola jednoduchá úloha. Pretože nebolo predchádzajúcich skúseností, každý prípad bol novým, málo uspokojivým experimentom. I keď sa svedomito skúšali americké pracovné metódy, výsledky boli málo uspokojivé. Museli sa hľadať vlastné cesty. Bolo treba bližšie skúmať problémy sociálnych klientov vo väčšom počte prípadov a hľadať ich pôvod a príčinu. Bolo treba študovať príčiny a cesty, ktorými bol od detstva deformovaný ich psycho-sociálny vývoj a sledovať čím sa ich sociálny vývoj líšil od vývoja ľudí, ktorí vykonávali normálne svoje rodin-

¹ Ani príbuzné odbory ako sociológia, psychológia a psychiatria sa u nás sociálnymi prípadmi nezaoberali a ich problémy sa nesledovali.

né a iné spoločenské funkcie. Na tomto základe bolo potom možno hľadať vlastné pracovné metódy pre ich úspešnú sociálnu integráciu a pre to, aby sa stali normálne fungujúcimi členmi spoločnosti“ (Krakešová-Došková 1973, s. 10-11).

Autorka a jej kolegyne na základe vlastných skúseností a z americkej literatúry dospeli k poznaniu, že sociálni klienti potrebujú nielen hmotnú pomoc, pretože okrem hmotného problému trpia zároveň poruchou psycho-sociálneho pôvodu. Na základe inšpirácie „americkej a anglickej dobrej praxe“, sa aj v našich podmienkach začalo vykonávať psychosociálne vyšetrenie, ktoré bolo zamerané na detstvo sociálnych klientov. Vyšetrenia vykonávali poslucháčky Štátnej zdravotnej a sociálnej školy v rokoch 1942-1945. Taktiež v rokoch 1946-1949 sa podobný výskum stal súčasťou programu Sociálnych kliník na fakulte Vysokej školy politickej a sociálnej a pri Ministerstve práce a sociálnej starostlivosti. Získaný materiál priniesol cenné poznatky. Do klientovho detstva plného problémov zasahovali početné deštruktívne vplyvy. Životné podmienky, v ktorých klient žil v detstve, boli neúmerné jeho psychosociálnej kapacite, ktorá bola väčšinou negatívne ovplyvnená predovšetkým jeho citovou a výchovnou depriváciou. Životná história sociálnych klientov sa stala kľúčom k objasneniu vzniku psychosociálnych problémov u dospelého jednotlivca a základom pre psychosociálnu pomoc, ktorá u niektorých klientov tkvela v dlhodobom výchovnom vedení.

1.2 Teoretické východiská kváziexperimentov v socioterapii

Podstatou experimentu podľa Pavlicu (2000) je zámerná manipulácia nezávislej premennej s cieľom zistiť,

či vyvolá zmenu závislej premennej. Maršálová a Mikšík (1990, in: Pavlica 2000) udávajú, že ide o presne popísanú výskumnú situáciu, počas ktorej sa skúma príčinný vzťah medzi dvoma alebo viacerými premennými. Zámerne sa vyvolá zmena nezávislej premennej, kontrolujú sa nežiadúce premenné a súčasne sa pozoruje zmena závislej premennej.

Levická (2017, in: Balogová a Žiaková 2017) vymedzuje pojem experiment podobne. Uvádza, že termín experiment je možné preložiť ako pokus, skúška. V praxi sa jedná o typ výskumu, ktorý je zameraný na zisťovanie kauzálnych vzťahov medzi premennými. Počas neho sa manipuluje nezávislou premennou alebo jej charakteristikou a skúma sa vplyv na zmenu závislej premennej. Počas experimentu je potrebné urobiť kontrolu iných premenných, ktoré by mohli objasňovať zmenenú závislú premennú (Ferjenčík 2000). Predmetom experimentov v sociálnych vedách sú ľudia a ich prejavy, ktoré je možné pozorovať a zaznamenať. Pri experimentoch sa pracuje s experimentálnou a kontrolnou skupinou. Na subjekty experimentálnej skupiny vplyva nezávislá premenná, ale na subjekty z kontrolnej skupiny zámerne nepôsobí nezávislá premenná. Kontrolná skupina slúži výskumníkovi na preukázanie tvrdenia, že zmeny závislej premennej vznikli v dôsledku pôsobenie nezávislej premennej.

Avšak, v určitých situáciách nie je možné uplatniť prístup pravého experimentu. Jednou z týchto situácií je nemožnosť náhodného výberu sociálnych prípadov z jednotlivých sociálnych inštitúcií a následne ich náhodné priradenie do experimentálnych a kontrolných skupín. Môže sa tak stať z dôvodu časových, finančných, administratívnych obmedzení, prípadne obávaných reaktívnych posto-

jov. V tom prípade sa pracuje s mnohými rodinami a sociálnymi inštitúciami, v ktorých je výskum zrealizovateľný. "Za takýchto podmienok má experiment povahu tzv. kváziexperimentu" (Švec 1998, s. 179).

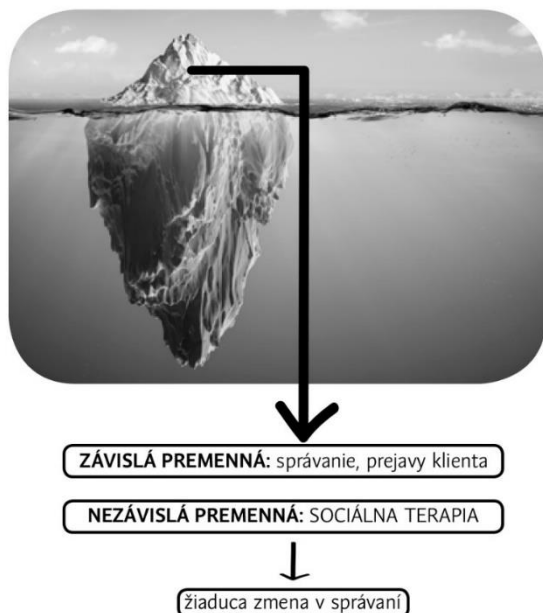

Schéma 1 Predmet kváziexperimentu - sociálny prípad

Zdroj: vlastné spracovanie

Sociálny prípad - predmet kváziexperimentu a jeho správanie - závislá premenná

Vychádzajúc z vymedzenia socioterapie, zameriavame prvoradáú pozornosť na klienta - ako predmet kváziexperimentu, dobovým jazykom Krakešovej na sociálny prípad, ktorý

charakterizuje nasledovne: „Sociálnym prípadom je človek, ktorý nedokáže vlastnými silami prekonať životné ťažkosti a prekážky. S týmito ťažkosťami sa stretáva pri plnení svojich ľudských funkcií a úloh: vo funkcii rodičovskej, vo funkcii manželskej, pracovnej, hospodárskej a zabezpečovacej či vo funkcii gazdinky, gazdu. Najčastejšie mu nerobí problémy iba jedna funkcia, ale súčasne neobstoí a zlyhá vo viacerých funkciách naraz. Nedokáže samostatne a nezávisle živiť a starať sa o svoju rodinu. V práci je nedisciplinovaný a nezodpovedný. V čase oddychu, vo svojej zábave, nevie sa ovládať a zachovávať mieru. Prichádza do konfliktu so spoločenským poriadkom. Taktiež v starostlivosti o svoje zdravie nekoná rozumne. Často sa nelieči, nejde do nemocnice. Škodí svojmu zdraviu z nebalosti a ľahostajnosti. Nemá vyrovnané vzťahy ku svojej rodine, príbuzným, priateľom a ku spolupracovníkom. Nedokáže sa prispôbiť životu a jeho náhodným otrasom, nevie čeliť osudovým ranám. Chýba mu rozvážny životný postoj a pohotové a vytrvalé úsilie“ (Krakešová-Došková 1946, s. 9). Autorka uvedenú definíciu vysvetľuje nasledovne: sociálny prípad nedokáže prekonať problémy kvôli nedostatku vnútorných schopností. Z definície vyplýva, že rovnako nedokáže prekonať prekážky. Chýba mu pripravenosť prekonať niečo neľahké, problematické, zlyháva v prispôsobení sa životným zmenám.

Krakešová-Došková (1946) vidí korene sociálneho vykoľajenia v porušení životnej rovnováhy a dedičnosti (biologickej, sociálnej). Zhubné sociálne skúsenosti² vznikajú následkom neuspokojenia základných pudových a citových potrieb a nesprávnej výchovy v detstve a dospievaní. „Najdôleži-

² Treba zdôrazniť, že Krakešová venovala veľké úsilie aj téme prevencie a represie zhubných skúseností (Krakešová-Došková 1946, s. 209-217).

tejšou podmienkou pre kladný vzťah k životu je uspokojenie dvoch základných tendencií, dvoch základných prianí: 1. túžby byť úzko spojený a byť chápaný určitým okruhom ľudí (pôvodne domovom a rodičmi, ktorými je dieťa milované) a 2. túžby môcť sa uplatniť ako jedinec a byť uznávaný podľa svojich schopností. Vedomie, že dieťa je milované a chápané, je najlepším venom, ktoré sa mu dostáva. Podvedome čerpá z tohto zdroja sebavedomie, životnú istotu, optimizmus, kladný a prívetivý vzťah k ľuďom. Toto vedomie je pevným základom životnej rovnováhy, je oporou, ktorá hrejivo správa po celý život a ku ktorej sa utieka vedome či nevedome v najkritickejších chvíľach” (Krakešová-Došková 1946, s. 194).

Krakešová-Došková (1946) na základe výskumu kategorizuje zdroje zhubných skúseností v sociálnom prostredí klienta nasledovne: rodičia, nevydatá matka, strata rodičov, kamaráti a škola, choroba a telesné postihnutie.

Rodičia sú väčšinou primárne najdôležitejšími činiteľmi vo vývoji dieťaťa. Prostredníctvom nich si dieťa uspokojuje základné fyzické a duševné potreby a pripravuje sa pre život.

Neznášajúci sa rodičia sa vyznačujú nasledovným správaním a konaním:

- ich životný postoj je ovplyvnený životným sklamaním, zodpovednosť k deťom nevnímajú ako prvoradú úlohu;
- majú rozdielny pohľad na výchovu detí a navzájom sa neobjektívne posudzujú, snažia sa znevážiť výchovu a starostlivosť druhej strany,
- absentuje u nich „zdravý rozum“ a zodpovedná výchova,
- hľadajú spôsoby ako sa navzájom pomstiť, niekedy až na rozhraní manželského šialenstva;

- ich výchovné praktiky a zlý rodičovský vzor sa odzrkadľuje na vývoji vlastných detí, u ktorých badať známky zhubného vplyvu nesprávnej rodičovskej výchovy: deti necítia správnu autoritu, deťom chýba vhodný výchovný vzor a disciplína; trpia náladovosťou, hádkami a výčitkami rodičov; buď sú deti zanedbávané, ponechané samé na seba alebo nútené k povinnostiam v domácnosti a starostlivosti o seba, v extrémnych prípadoch dochádza k ich týraniu;
- nebýva zriedkavosťou, že rodičia ich zlé vlastnosti spájajú s druhým nenávideným partnerom;
- medzi súrodencami vyvolávajú konflikty a rivalitu;
- nezriedka bránia spoločenskému kontaktu detí;
- nevedia sa prispôsobovať vývojovým obdobiam detí, najmä puberte;
- neposkytujú deťom priateľstvo a harmonické vedenie bez prehnáných nárokov;
- bývajú zaujatí a nekompromisní kritici, sebeckí, nerozvážni radcovia.

Následkom týchto skúseností deti sú nepripravené na život, chýba im reálna predstava života v harmonickej rodine, mnohé z nich sa v budúcnosti nezodpovedne stavajú k vstupu do vlastného manželstva, v ktorom si potom nevedia rady (Krakešová 1946).

Príliš zamestnaní rodičia, ktorí podľa nášho predpokladu tvoria v súčasnosti početnú skupinu, sú ďalším zdrojom zhubných detských skúseností. Tieto deti, ktorých rodičia sa im počas celého dňa nevenujú kvôli pracovným povinnostiam, nemajú domov.

Mravný úpadok rodičov súvisí s ich sociálnou a citovou nedospelosťou. Zo sociálneho hľadiska sú infantilní, po stránke intelligenčnej často podpriemerní a zaostalí. Absentuje

u nich disciplinovanosť a ich reakcie bývajú na základe pudových pohnutí. Nebezpečím pre ich deti je, že rodičov slepo počúvajú, nasledujú, pretože sú pre nich autoritou a vzorom. Tento typ rodiny býva často uzavretý, súdržný, nebezpečný asociálny celok, v ktorom vládne asociálna solidarita.

Nevydaté matky sú ďalšou rizikovou kategóriou. Život nemanželských detí je hlboko ovplyvnený problémami ich matiek. Rodinné prostredie matky, jej sociálny vývoj a úroveň vyrovnanosti sa s jej sklamaním, sú dôležitými faktormi pre život dieťaťa. Krakešová (1946) delí nevydaté matky do troch skupín. Prvú skupinu tvoria matky s ľahkomyselným postojom k životu. V druhej skupine sú vážnejšie nemanželské matky, pasívnej povahy, ktoré obyčajne nie sú vhodnými vychovávateľkami svojich detí. Do tretej skupiny patria slobodné matky, ktoré sa poriadne starajú o dieťa, ale od sociálnej organizácie potrebujú technickú pomoc (byť, vymáhanie alimentov, dokumenty atď.).

Smrť rodičov alebo jedného z rodičov patrí k najväčším životným otrasom, ktoré môžu dieťa postretnúť. Dieťa sa stáva polosiroutou alebo úplnou sirotou. Sama Krakešová (1946) na základe výskumných zistení potvrdzuje, že vo viac než jednej pätine prípadov sa úmrtím rodičov natoľko zmenilo výchovné prostredie, že v priebehu nasledovných rokov sa u dieťaťa prejavili symptómy porúch správania (rozpor s trestným zákonom, sťažnosti zo školy). Dochádza k oslabeniu rodičovskej autority, strate domova, nedostatočnému citovému pripútaniu na náhradného vychovávateľa, oslabeniu disciplíny v rodine, rôznym kompenzáciám domova (v kontakte s kamarátmi na ulici).

Z pohľadu autorky kamaráti a škola neraz významne prispievajú

k vzniku sociálne škodlivej životnej šablóny úniku. Duševne zanedbané dieťa, utekajúce zo svojho neharmonického domova, v ktorom nepozná dostatok láskavej výchovy a pochopenia, hľadá si náhradu na ulici a v škole, v styku so zlými kamarátmi. Čím sa snaží nadobudnúť životnú rovnováhu a získať rešpekt a uznanie.

Podobne i v prípade choroby a telesného postihnutia môže dôjsť u jedinca k narušeniu životnej rovnováhy, súčasne k vytváraniu škodlivej životnej šablóny. Najmä vtedy, pokiaľ sa jedná o chronické ochorenie alebo invaliditu.

Utláčený typ sa vyvíja počas detstva za nasledovných okolností, ktoré priamo podporujú jeho vytvorenie:

- niektoré deti sú nútené starať sa o mladších súrodencov a stávajú sa po celé svoje detstvo ich nedobrovoľnými pestúnkami;
- iné deti sú pod hrozbou trestu nútené pracovať od rána do večera a prispievať do rodinného rozpočtu;
- ďalšou nešťastnou okolnosťou je smrť jedného alebo oboch rodičov, kedy sa deti ocitnú u nevhodných pestúnov, prípadne sú deti vychovávané nevlastným rodičom, príbuzným, ktorému na ich šťastí nezáleží;
- dlhoročná choroba dieťaťa ho pripraví o prospešné skúsenosti v spoločnosti iných detí;
- nemanželské deti sú pre matku stelesnenou výčitkou, kvôli čomu s nimi matka zle zaobchádza;
- narušené vzťahy medzi navzájom sa neznášajúcimi rodičmi;
- najčastejšou príčinou utlačania dieťaťa sú osobné problémy matky, ktorá zaujme citovo nesprávny vzťah k svojmu dieťaťu.

Medzi znaky utlačeného typu Krakešová radí: nedetskú poslušnosť a prispôsobivosť, osamelosť a pocit

menejcennosti, túžbu utiecť z neradostného domova, výstrednú závislosť na mužoch alebo inej osobe. Matka prechováva nevhodný vzťah k dieťaťu, prejavujúci sa ľahostajnosťou, buď s prvkami nepriateľstva k dieťaťu, prípadne vyplývajúci z jej plachosti, neistoty a pocitu menejcennosti.

Nezdravá závislosť na dieťaťu, ktorú Krakešová-Došková (1946) považuje za zvláštny spôsob útlaku, sa prejavuje napríklad týmto správaním: rodičia sa vyžívali v starostlivosti o dieťa, milujú jeho odkázanosť na nich a preto nepodporujú jeho pokusy, aby zaživalo uspokojenie zo samostatných výkonov, pretože svoje dieťa považujú za „maličké“, napriek realite, že už dávno vyrástlo.

Vývoj nedisciplinovaného typu sociálneho prípadu prebieha za takmer podobných okolností ako v prípade utlačeného typu. Dieťa si osvojí sociálne škodlivú šablónu úniku, pretože nežije v normálnom sociálnom prostredí.

Dieťa uteká z nepríjemného domova a únik sa stáva stratégiou riešenia z nepríjemných situácií. Potrebuje kamarátov a nevadí mu ani takí, ktorí sú pre neho zlým vzorom, ktorému ľahko podľahne. Vhodnejšie vzory a lepšie zdroje uspokojenia základných potrieb nemá. Jeho sociálne vykoľajenie je tým dokonané.

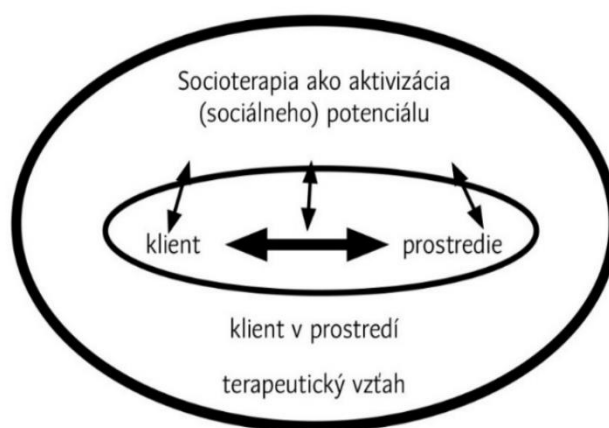
Znaky nedisciplinovaného typu: túžba po spoločnosti a pôžitkoch ako náhrada za harmonické prostredie rodiny, vystatovačnosť, luhárstvo, prešibanosť, mravná apatia, cynizmus, asociálne správanie.

Vzťah nedisciplinovanej matky alebo otca k dieťaťu: matka sa väčšinou o dieťa nestará, zverí ho svojej matke alebo dieťa odvedie mimo domov; keď dieťa nie je v jej blízkosti, ľahko na neho zabudne. Matky nebývajú k deťom rovnako ľahostajné. Ich duševný vývoj je na úrovni dieťaťa

a preto ich ľubia infantilným spôsobom.

Socioterapia - nezávislá premenná je druh intervencie v sociálnej práci. Môže sa opierať o rôzne prístupy (koncepty). Využíva rôzne metódy, techniky a formy práce. Cieľom socioterapie je aktivizácia sociálneho potenciálu klienta. Hlavný dôraz sa kladie na vzťahy klienta k prostrediu, prostredia klienta a klienta v prostredí. Zásadnú úlohu zohráva terapeutický vzťah (Šoltésová, Bosá a Balogová 2015; Skyba 2018).

Schéma 2 Socioterapia ako aktivizácia sociálneho potenciálu prostredníctvom socioterapeutického vzťahu

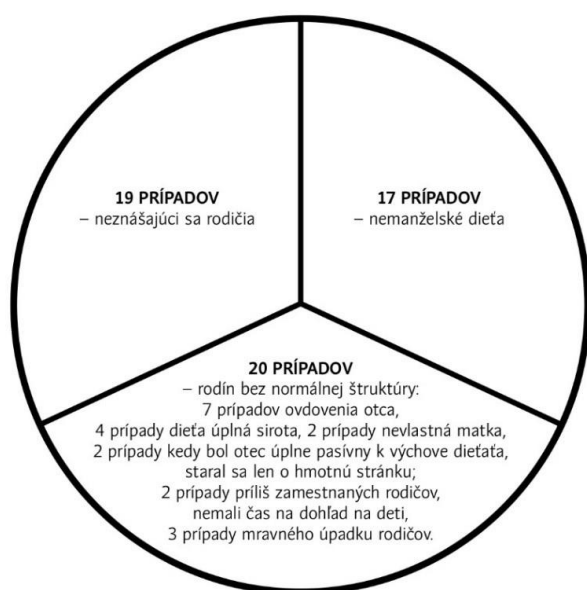

Zdroj: Balogová et al. 2015

2 Historický kváziexperiment v sociálnej terapii sociálnej práce

Prezentovaný kváziexperiment bol uskutočnený na Masarykovej škole zdravotnej a sociálnej starostlivosti v rámci Seminára sociálnej práce individuálnej v rokoch 1943-1944. Z celkového počtu 56 prípadov rodín (klientov sociálnych organizácií), z ktorých pochádzali deti s poruchami správania bolo:

Schéma 3 Výskumná vzorka v rokoch 1943-1944

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Krakešovej-Doškovej (1946)

Experimentálna skupina bola tvorená 3 deťmi s poruchami správania vo veku 12-15 rokov. Sociálne pracovníčky vykonali návštevu v rodine a škole detí, v dobe pred umiestnením detí do výchovného ústavu. Prostredníctvom rozhovoru a pozorovania zbierali údaje o situácii v rodine, kamarátskych vzťahoch a vzťahu k škole. Deti boli následne umiestnené vo výchovnom ústave (základnou zložkou sociálnej terapie bola zmena prostredia). Počas pobytu dieťaťa vo výchovnom ústave sociálne pracovníčky vykonali socioterapiu v rodinnom prostredí dieťaťa, do ktorého sa dieťa po zlepšení správania vrátilo. Sociálne pracovníčky znovu navštívili rodinu a zisťovali údaje o situácii v rodinnom prostredí, správaní a pracovnom zaradení sociálneho prípadu. Výsledky rozhovorov a pozorovania tvoria posledný stĺpec tabuľky.

Tab. 1 Výsledky kváziexperimentu s experimentálnou skupinou

Meno:	Situácia v rodine pred umiestnením:	Kamaráti pred umiestnením vo výchovnom ústave:	Škola pred umiestnením:	Správanie vo výchovnom ústave:	Rodinné prostredie, správanie a pracovné zaradenie po návrate z výchovného ústavu:
Jarmila Truhlářová	Rodičia boli pracovne zaneprázdnení, mali 17 detí, nezvládali ich výchovu. Deti žobrali.	Kamarátky ju navádzali na úteky z domova a krádeže.	Negatívny vzťah ku škole, záškoláctvo.	Výborné správanie a dobrý prospech.	Zlepšili sa vzťahy v rodine. Staršie deti sa odsťahovali z domova. Rodičia zanechali celodenné zamestnanie a živili sa prácou z domu. V rodine prevládala srdečný vzťah . Rodičia a zamestnávateľ chválili Jarmilu.
Jaroslava Vyskočilová	Bola nemanželské dieťa, jej matka sa vydala, mala 3 ďalšie deti. Matka nezvládala disciplínu detí, ale mala ich veľmi rada.	Rada sa podriaďovala vôli kamarátok. Naviedli ju na záškoláctvo, klamstvo a zlý prospech.	Negatívny vzťah ku škole, vzdor a nepozornosť.	Dobré správanie i prospech.	Situácia doma sa ukludnila. Matka prejavovala vďačnosť za zlepšené správanie Jaroslavy . Spokojný je aj Jaroslavin zamestnávateľ .
Vlasta Adamová	Jej rodičia sa rozišli. Vlasta žila s matkou u babky, chodili spolu žobrať a krahnúť. Otec žil s družkou, po matkinej smrti sa otec s družkou oženil. Vlasta žila s nimi, nenávidela macochu a často utiekla z domova.	Bola samotárka, nemala kamarátky. Utekala z domova.	Negatívny vzťah ku škole, úteky.	Najskôr bola lenivá, ľahostajná. Neskôr bola zodpovedná, pracovitá, spoločenská (našla si kamarátky).	Po smrti Vlastinej matky došlo k zlepšeniu vzťahov v rodine . Vlasta pracovala ako pomocnica v domácnosti a zamestnávateľ ju považoval za člena rodiny (pomáhala s deťmi).

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Krakešovej-Doškovej (1946)

Kontrolná skupina bola zostavená z troch 12-15 ročných detí s poruchami správania. Sociálne pracovníčky aj v tejto skupine vykonali návštevu v rodine a škole detí, v dobe pred umiestnením detí do výchovného ústavu. Prostredníctvom rozhovoru a pozorovania zbierali údaje o rodinnej situácii, kamarátskych vzťahoch a vzťahu k škole. Deti boli následne umiestnené vo výchovnom ústave (v rámci sociálnej terapie). Avšak, počas

pobytu dieťaťa vo výchovnom ústave sociálne pracovníčky zámerne nevykonali socioterapiu v rodinnom prostredí dieťaťa, do ktorého sa dieťa po zlepšení správania vrátilo. Sociálne pracovníčky znovu navštívili rodinu a zisťovali údaje o situácii v rodinnom prostredí, správaní a pracovnom zaradení sociálneho prípadu. Výsledky rozhovorov a pozorovania sú zaznamenané v poslednom stĺpci tabuľky.

Tab. 2 Výsledky kváziexperimentu s kontrolnou skupinou

Meno:	Situácia v rodine pred umiestnením:	Kamaráti pred umiestnením vo výchovnom ústave:	Škola pred umiestnením:	Správanie vo výchovnom ústave:	Rodinné prostredie, správanie a pracovné zaradenie po návrate z výchovného ústavu:
Anna Mrázová	Otec bitkár a alkoholik, zomrel na TBC. Matka mnohonásobne trestaná, žila s druhmi. 9 detí, staršie už boli trestané. Nezhody a bitky v rodine.	Kamarátky provokovala a neznášala.	Negatívny vzťah ku škole a nenávisť voči učiteľom a deťom. Nemravné správanie.	Správanie a prospech: dobré.	Matka - nevhodný príklad pre dcéru, ktorá ju napodobňuje v cynickom a nehanebnom správaní. Dievča je pravdepodobne prostitútka. Vzťahy doma zostali veľmi narušené.
Miroslav Mrázek	Matka bola vdova, výchovu 7 detí nevládala, celý deň bola pracovne zaneprázdnená. Vzťahy v rodine boli neuspokojivé, deti pôsobili spustnuto. Neskôr sa matka druhýkrát vydala.	Miroslav bol na čele party, spoločne sa túlili a kradli. Boli neraz zadržaní políciou.	Negatívny vzťah ku škole. Nechodil často do školy, v škole sa nevhodne správal.	Bez sťažností na jeho správanie.	Nevlastný otec ignoruje výchovu detí. Matka sa celodenne venuje hmotnému zabezpečeniu rodiny. Mladšie deti sú výchovne zanedbané, o Miroslava sa po návrate nikto nezaujíma, nemá dohľad. Je nestály v zamestnaní, kradne, má zlú povesť.
Antonín Pokorný	Rozvrátené manželstvo rodičov. Matka striedala partnerov, mala s nimi niekoľko nemanželských detí, ktoré vyrastali bez dohľadu.	Bol nimi navádzaný ku krádeži.	Negatívny vzťah ku škole, povinnosti, zlý prospech.	Správanie: uspokojivé.	Antonínova vydatá sestra sa ho po návrate ujala. Má ho rada a vzorne sa stará o neho i chod domácnosti. Obe deti prestali navštevovať svojich rodičov. V zamestnaní sú s Antonínom spokojní.

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Krakešovej-Doškovej (1946)

„Z tabuľky je jasné, že po návrate zvyčovávatel'ni nastúpi normálnu cestu dieťa, ktoré sa vrátilo do usporiadaného domova, ku ktorému má hlbšie vzťahy. Pokiaľ puto, ktoré ho púta k domovu, obsahuje určité množstvo kladných hodnôt, dokáže dieťa po svojom návrate z ústavu ťažiť i z výchovných hodnôt získaných v ústave. Vedie normálny život po návrate ako vo svojej rodine, tak i v zamestnaní i v spoločnosti lepších kamarátov. Kde sa

dieťa navracia k ľahostajným rodičom alebo do rozháraných pomerov, jeho správanie, i keď sa v ústave zlepšilo, stane sa opäť nedisciplinovaným” (Krakešová-Došková 1946, s. 259).

Záver

Výsledky experimentov, uskutočnených na Masarykovej škole zdravotnej a sociálnej starostlivosti v rámci Seminára sociálnej práce individu-

álnej v rokoch 1943-1944 preukázali, že poruchy správania u detí sú iba „vrcholom ľadovca“ a „volaním o pomoc“. Ich dôvodom sú oveľa vážnejšie problémy v rodinnom prostredí dieťaťa. Konkrétna pomoc (materiálna) a umiestnenie dieťaťa v ústave prinieslo iba dočasné pozitívne zmeny v správaní dieťaťa. Potvrdil sa význam sociálnej terapie rodín pre vytvorenie vhodných podmienok pre návrat dieťaťa z výchovného ústavu (v ktorom sa zlepšilo jeho správanie). Pre dosiahnutie trvalých pozitívnych zmien v správaní dieťaťa bolo kľúčové, aby sociálna terapia bola zameraná nielen na dieťa, ale zároveň aj na jeho sociálne okolie ako jeho základnú oporu a zdroj uspokojenia základných ľudských potrieb.

Možno sumarizovať, že kontrolnou skupinou sa potvrdila hypotéza, že k trvalým zmenám správania u detí z experimentálnej skupiny dôjde na základe pôsobenia nezávislej premennej, čiže vplyvom sociálnej terapie rodiny, ktorý je rozhodujúci pre trvalé zlepšenie správania u detí.

Socioterapia v sociálnej práci mala v minulosti jasnú, originálnu identitu a zastávala významné miesto v procese pomoci a starostlivosti o ľudí. Dnes, je socioterapia nezaslúžene vnímaná v určitých aspektoch ako nejasný druh praxe v sociálnej práci. Tento stav je možné čoskoro zmeniť. Socioterapia má bohatú históriu a tradíciu, v našich podmienkach je detailne analyzovaná v diele Marie Krakešovej-Doškovej.

Príloha A. Metodologické východisko socioterapie v sociálnej práci

Zámerom výskumu je prispieť k zvýšeniu pozície socioterapie v sociálnej práci rozpracovaním jej teoreticko-metodologických východísk. Prostredníctvom analýzy vývoja socioterapie ako jednej zo základných metód sociálnej práce, chceme prispieť k jej priamemu

ukotveniu v spektre možností sociálnej práce ako vednej disciplíny a praktickej činnosti.

Oblasť výskumu

Základným konceptom je teoreticko-empirický výskum vývoja sociálnej práce ako vedy v priebehu 19. – 20. storočia vo vedeckých publikáciách.

Cieľ výskumu

1. Zistiť, aké teoretické východiská socioterapie existovali v priebehu 19. – 20. storočia v medzinárodnej a národnej spisbe.
2. Zistiť v rámci vývoja socioterapie ako metódy sociálnej práce, aké boli kultúrne, historické, sociálne, ekonomické špecifiká doby, klientely, problémov a ich zvládania v terapeutickú praxi.

Vymedzenie hypotéz

Hypotéza č.1 Predpokladáme, že socioterapia ako základná metóda sociálnej práce má z historického hľadiska pevné zázemie v teórii a praxi sociálnej práce.

Hypotéza č. 2 Predpokladáme, že ak teoreticky analyzujeme vývoj socioterapie v kontexte vývoja sociálnej práce ako vedy, tak nájdeme základné prieniky jej historického a súčasného spektra, ktoré dôrazne poukazujú na nevyhnutnosť jej výkonu v sociálnej práci dnes.

Kvalitatívny, historický výskum

Zvolili sme kvalitatívny výskum, metódu historického výskumu z dôvodu skúmania minulosti. V relevantných historických dátach chceme nájsť základné prieniky historického a súčasného spektra socioterapie ako metódy sociálnej práce. Prostredníctvom rekonštrukcie historických udalostí plánujeme nájsť súvislosti (prieniky) medzi minulosťou a súčasnosťou a interpretovať ich význam. Prítomnosť má korene v minulosti. Predpokladáme, že analýzou minulosti, vývoja socioterapie v sociálnej práci, nájdeme odpovede na otázky: 1. Je vykonávanie socioterapie v súčasnej sociálnej práci nevyhnutné? 2. Aké okolnosti v histórii vývoja sociálnej práce viedli k vzniku socioterapie a jej vykonávaniu pri práci s klientmi sociálnej práce? V histórii sociálnej práce budeme hľadať vysvetlenie koreňov, príčin potreby výkonu socioterapie. Našou snahou je získať informácie, ktoré v prítomnosti nie sú dostupné. Predpokladáme, že historickým výskumom nájdeme odpovede na výskumné otázky a získame riešenie súčasných problémov klientov sociálnej práce. Systematickým popisom a preskúmaním vývoja socioterapie v rámci vývoja sociálnej prá-

ce ako vedy, chceme potvrdiť, že socioterapia má pevné ukotvenie v teóriách a praxi sociálnej práce. Výskumným zámerom nie je iba evidovať a zhromažďovať údaje, ale ich aj interpretovať, odhaliť a priblížiť komplexné odchýlky, osobnosti, kultúru, názory, ktoré ovplyvňovali minulosť a ich vplyv pretrváva do súčasnosti. Vyhľadané a overené fakty, nám poslúžia k rekonštrukcii vývoja socioterapie. Zaujímajú nás pohľady rôznych účastníkov historických udalostí, ich interpretácie chceme porovnať. Keďže pôjde o analýzu vývoja socioterapie v dlhšom časovom období, s medzinárodným zameraním, zvolili sme komparatívny historický výskum viacerých časových období. Prostredníctvom heuristiky údaje v dokumentoch nájdeme, typologicky charakterizujeme a zaradíme podľa druhu. Na základe heuristiky, kritiky pravosti a správnosti dokumentov a kontroly hodnovernosti vykonáme interpretácie: pragmatické, podmienok, psychologické a ideí. Na určenie času a priestoru budeme kontextualizovať jednotlivé udalosti vývoja socioterapie. Pomocou syntézy v historickom výskume urobíme výber, organizáciu a analýzu dokumentov. Informácie po internom a externom posúdení roztrieme a budeme kategorizovať do tém a konceptov. Popíšeme udalosti, ich previazanosť a významy prostredníctvom analýzy a interpretácie.

Metóda kvalitatívneho výskumu: analýza dokumentov

Výhodou tejto metódy je, že môžeme analyzovať rozmanité dokumenty. Môžeme vyhľadať informácie, ktoré by sme iným spôsobom ťažko zistili. Analýzu dokumentov sme zvolili z dôvodu, že vo výskume, ktorý plánujeme zrealizovať sa jedná o historické udalosti, ktoré sa odohrali v dávnej minulosti. Dokumenty plánujeme spracovať nasledovným spôsobom: 1. Definujeme výskumné otázky. 1. Akej výskumnej oblasti sa týka výskum, ktorý plánujeme zrealizovať? Odpoveď: Výskum sa týka vývoja socioterapie v kontextoch vývoja sociálnej práce ako vedy v prieniku 19. – 20. storočia s medzinárodným zameraním.

2. Nájdeme v dokumente údaje o teoretickom východisku socioterapie i sociálnej práce? 3. Týkajú sa dokumenty praktickej realizácie socioterapie v rámci sociálnej práce? 2. Definujeme si kritérium toho, čo budeme považovať za dokument. Dokumentom bude: - slovenská, česká, zahraničná odborná literatúra, ktorá sa zaoberá históriou sociálnej práce a v rámci nej aj vývojom socioterapie. Podľa tohto kritéria bude realizovaný zber dokumentov. Zameriame sa na všetky relevantné dokumenty, ktoré súvisia so socioterapiou a spĺňajú kritérium odborného článku. 3. Prevedieme externé a interné posúdenie dokumentov. 4. Vykonáme interpretáciu dokumentov, s cieľom nájsť odpovede na položené otázky a vypracujeme správu. Po spracovaní dokumentov navrhujeme systém kategorizácie a budeme postupne hľadať výskyt danej kategórie. V procese vyhodnotenia dokumentov plánujeme postupovať holisticky, pričom skúmanie dokumentov nám poslúži k rekonštrukcii vývoja socioterapie. Analýza dokumentov je vhodná pre výskum, ktorý zamýšľame vykonať i z dôvodu, že je vhodná pre doplnenie alebo verifikáciu platnosti poznatkov, ktoré boli získané iným spôsobom. Tiež z dôvodu, že prístup k informáciám, ktoré súvisia s vývojom socioterapie, nemôžeme získať pomocou pozorovania, dotazníka a pod.

Výber výskumnej vzorky:

Výskumnú vzorku budú tvoriť primárne a sekundárne retrospektívne dokumenty. Dokumenty budú jediným dátovým podkladom výskumu.

Predpokladaný prínos pre sociálnu prácu Predpokladáme, že teoretickou analýzou vývoja socioterapie, prispejeme k jej teoretickému vymedzeniu. A možno i k priamemu ukotveniu socioterapie v spektre možností sociálnej práce. Veríme, že nájdeme prieniky minulej a súčasnej podoby socioterapie, ktorá je dôležitou a významnou metódou sociálnej práce.

Meno:	Situácia v rodine pred umiestnením:	Kamaráti pred umiestnením vo výchovnom ústave:	Škola pred umiestnením:	Správanie vo výchovnom ústave:	Rodinné prostredie, správanie a pracovné zaradenie po návrate z výchovného ústavu:
Jarmila Truhlářová	Rodičia boli pracovne zaneprázdnení, mali 17 detí, nezvládali ich výchovu. Deti žobrali.	Kamarátky ju navádzali na úteky z domova a krádeže.	Negatívny vzťah ku škole, záškoláctvo.	Výborné správanie a dobrý prospech.	Zlepšili sa vzťahy v rodine. Staršie deti sa odsťahovali z domova. Rodičia zanechali celodenné zamestnanie a živili sa prácou z domu. V rodine prevládala srdečný vzťah. Rodičia a zamestnávateľ chvália Jarmilu.
Jaroslava Vyskočilová	Bola nemanželské dieťa, jej matka sa vydala, mala 3 ďalšie deti. Matka nezvládala disciplínu detí, ale mala ich veľmi rada.	Rada sa podriaďovala vôli kamarátok. Naviedli ju na záškoláctvo, klamstvo a zlý prospech.	Negatívny vzťah ku škole, vzdor a nepozornosť.	Dobré správanie a prospech.	Situácia doma sa ukludnila. Matka prejavovala vďačnosť za zlepšenie správanie Jaroslavy. Spokojný je aj Jaroslavín zamestnávateľ.
Vlasta Adamová	Jej rodičia sa rozišli. Vlasta žije s matkou u babky, chodili spolu žobrať a kraďnúť. Otec žil s družkou, po matkinej smrti sa otec s družkou oženil. Vlasta žila s nimi, nenávidela macochu a často utiekla z domova.	Bola samotárka, nemala kamarátky. Utekala z domova.	Negatívny vzťah ku škole, úteky.	Najskôr bola lenivá, ľahostajná. Neskôr bola zodpovedná, pracovitá, spoločenská (našla si kamarátky).	Po smrti Vlastinej matky došlo k zlepšeniu vzťahov v rodine. Vlasta pracovala ako pomocnica v domácnosti a zamestnávateľ ju považoval za člena rodiny (pomáhala s deťmi).

Meno:	Situácia v rodine pred umiestnením:	Kamaráti pred umiestnením vo výchovnom ústave:	Škola pred umiestnením:	Správanie vo výchovnom ústave:	Rodinné prostredie, správanie a pracovné zaradenie po návrate z výchovného ústavu:
Anna Mrázová	Otec bitkár, alkoholik, zomrel na TBC. Matka mnohonásobne trestaná, žila s druhmi. 9 detí, staršie už boli trestané. Nezhody a bitky v rodine.	Kamarátky provokovala a neznášala.	Negatívny vzťah ku škole a nenávisť voči učiteľom a deťom. Nemravné správanie.	Správanie a prospech dobré.	Matka – nevhodný príklad pre dcéru, ktorá ju napodobňuje v cynickom a nehanebnom správaní. Dievča je pravdepodobne prostitútka. Vzťahy doma zostali veľmi narušené.
Miroslav Mrázek	Matka bola vdova, výchovu 7 detí nezvládala, celý deň bola pracovne zaneprázdnená. Vzťahy v rodine boli neuspokojivé, deti pôsobili spustnuto. Neskôr sa matka druhýkrát vydala.	Miroslav bol na čele party, spoločne sa túlili a kradli. Boli neraz zadržaní políciou.	Negatívny vzťah ku škole. Nechodil často do školy, v škole sa nevhodne správal.	Bez sťažnosti na jeho správanie.	Nevlastný otec ignoruje výchovu detí. Matka sa celodenne venuje hmotnému zabezpečeniu rodiny. Mladšie deti sú výchovne zanedbané, o Miroslava sa po návrate nikto nezaujíma, nemá dohľad. Je nestály v zamestnaní, kradne, má zľú povest'.
Antonín Pokorný	Rozvrátené manželstvo rodičov. Matka striedala partnerov, mala s nimi niekoľko nemanželských detí, ktoré vyrastali bez dohľadu.	Bol nimi navádzaný ku krádeži.	Negatívny vzťah ku škole, povinnostiam, zlý prospech.	Správanie uspokojivé.	Antonínova vydatá sestra sa ho po návrate ujala. Má ho rada a vzorne sa stará o neho a chod domácnosti. Obe deti prestali navštevovať svojich rodičov. V zamestnaní sú s Antonínom spokojní.

Zoznam bibliografických odkazov

- BALOGOVÁ, Beáta a Eva ŽIAKOVÁ, eds., 2017. *Vademecum sociálnej práce. Terminologický slovník*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta. ISBN 978-80-8152-483-7.
- FERJENČÍK, Ján, 2000. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-367-6.
- KRAKEŠOVÁ-DOŠKOVÁ, Marie, 1946. *Psychogenese sociálních případů*. Praha: Nová Osvěta.
- KRAKEŠOVÁ-DOŠKOVÁ, Marie, 1973. *Výchovná sociální terapie*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČSR.
- LEVICKÁ, Jana, 2017. Experiment-kváziexperiment. In: B. BALOGOVÁ a E. ŽIAKOVÁ, eds. *Vademecum sociálnej práce. Terminologický slovník*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. ISBN 978-80-8152-483-7.
- MARŠÁLOVÁ, Libuša a Oldřich MIKŠÍK, 1990. *Metodologie a metody psychologického výzkumu*. In: K. PAVLICA et al. *Sociální výzkum, podnik a management*. Praha: Ekopress. ISBN 80-86119-25-4.
- PAVLICA, Karel, 2000. *Sociální výzkum, podnik a management*. Praha: Ekopress. ISBN 80-86119-25-4.
- SKYBA, Michaela, 2018. *Teoretické východiská školskej sociálnej práce na Slovensku*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. ISBN 978-80-555-2096-4.
- ŠVEC, Štefan, 1998. *Metodologie vied o výchove*. Bratislava: Vydavateľstvo IRIS. ISBN 80-88778-73-5.

Kváziexperiment v socioterapii

Quasi-experiment in sociotherapy

Martin HAMADEJ, Beáta BALOGOVÁ

PhDr. Mgr. Martin Hamadej, prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD.

Inštitút edukológie a sociálnej práce

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

e-mail: martin.hamadej@gmail.com

e-mail: beata.balogova@unipo.sk

Abstrakt

Cieľom príspevku je poukázať na kváziexperiment ako metódu overovania socioterapie ako základnej intervenčnej metódy sociálnej práce s dôrazom na jej realizáciu u detí s mentálnym postihnutím. Mentálne postihnutie je pre sociálnych pracovníkov fenomén, spojený s radom špecifik v rámci intervenčného procesu s touto cieľovou skupinou.

Kľúčové slová: Sociálna práca. Interdisciplinarita. Socioterapia.

Abstract

The aim of the paper is to point to quasi-experiment as a method of verifying sociotherapy as a basic intervention method of social work with an emphasis on its implementation in children with mental disabilities. Mental disability is a phenomenon for social workers, coupled with a number of specificities within the intervention process with this target group.

Keywords: Social Work. Interdisciplinarity. Socioterapy.

Úvod

Prostredníctvom analýzy sme sa zamerali na oblasť terminologických otázok a medziodborových prienikov, špecifik sociálnej práce a špeciálnej pedagogiky pri práci s dieťaťom s mentálnym postihnutím a jeho rodinou v školskom prostredí. V snahe poskytnúť čo najrelevantnejší pohľad na skúmanú problematiku socioterapie s deťmi s mentálnym postihnutím. Základným zámerom je upozorniť na metódu socioterapie ako nezávislú metódu v terapeutickom kontexte využívanej sociálnymi pracovníkmi a pracovníčkami v školských zariadeniach a zariadeniach sociálnych služieb.

1 Predmet a cieľ výskumu

Cieľom výskumu bude úprava emocionálneho naladenia detí s mentálnym postihnutím prostredníctvom socioterapie, konkrétne arteterapie a ergoterapie s poukázaním na odlišnosti, ale aj prieniky spoločnej práce sociálneho pracovníka a špeciálneho pedagóga.

Čiastkové ciele sme formulovali nasledovne: Poukázať na špecifiká vzdelávacieho procesu žiakov s mentálnym postihnutím so zameraním na socioterapeutické - arteterapeutické a ergoterapeutické činnosti pri práci s keramickou hlinou; Vyzdvihnúť pozitívne aspekty zaradenia keramickej hliny v arteterapeutických

a ergoterapeutických činnostiach u mentálne postihnutých detí.

2 Kváziexperiment

Hlavné výskumné šetrenie má formu kváziexperimentu. Kváziexperiment je typ výskumného projektu, v ktorom nie je možné náhodne (randomizáciou) priradiť sledované objekty k jednotlivým experimentálnym podmienkam. Nie je možné predom vytvoriť rovnocenné vzorky, pretože tieto vzorky existovali už pred zostavovaním experimentu (napríklad triedy, pracovné skupiny a podobne) alebo sa do týchto skupín vyberali na základe atribútov a charakteristík. V našom prípade ide vo výskume o zámerný výber výskumnej vzorky, ktorý je charakterizovaný spoločným menovateľom (vek od 16 do 22 rokov, žiaci tried v rámci praktickej školy, mentálne postihnutie stredného stupňa variant B, práca s hlinou) a z týchto dôvodov neexistuje kontrolná skupina. Hlavnou úlohou je hľadanie kauzálnych vzťahov medzi premennými (Reichel 2009; Remler a Van Ryzin 2014). Kváziexperiment bude v našom prípade doplnený rozhovormi s účastníkmi. Kváziexperiment alebo tiež skúmanie ojedinelého prípadu, je typ výskumu, sústreďujúci sa na jednu jednotku, čo môže byť individuálny klient, manželský pár, rodina, jedna skupina, organizácia, komunita. Literatúra uvádza dôležitosť opakovaného merania (10 až 15krát), čo je v prípade jednotlivcov s mentálnym postihnutím takmer nemožné vzhľadom na ich zníženú edukačnú kapacitu, pretože by tak mohla byť ohrozená ďalšia účasť na hlavnom výskumnom šetrení z dôvodu stimulácie, zníženia výkonu, únavy, neochoty spolupracovať (Mark 1996;

Mertens 1998; Grinell a Unrau 2014). V kváziexperimente zodpovedá merateľnosti intervenčný program s následnou analýzou produktov činnosti pozostávajúci zo štyroch samostatných intervenčných stretnutí, prispôbených potrebám výskumu.

3 Výskumná vzorka

Výskumné ciele budeme realizovať na vzorke dvoch klientov s mentálnym postihnutím - žiakov zo Spojenej školy internátnej v Trebišove (výskumný súbor K1). Výskumný súbor K2, komparačnú skupinu budú tvoriť žiaci praktických škôl Košického samosprávneho kraja v rámci súťaže „Čaro hliny“, kedy budú žiaci realizovať päť rovnakých dopredu pripravených aktivít ako tomu bolo vo výskumnom súbore K1, pôjde o zámerný výber žiakov z praktických škôl, so stredným stupňom postihnutia vo veku 16 a 17 rokov. Výberová vzorka bude vo veku 16 a 17 rokov. Využijeme účelové vzorkovanie, nakoľko participanti výskumu budú zvolení v snahe získať bohaté informácie, potrebné pre hlbšie štúdium a pochopenie problematiky. Pôjde o zámerný výber, spĺňajúci kritéria, potrebné pre naplnenie výskumných otázok. Podmienkami výberu boli deti so stredným stupňom mentálneho postihnutia, kontakt respondentov s rodinným, školským prostredím a rovesníckou skupinou, rýchla a ľahká dostupnosť objektov výskumu (Gavora 2000). Ciele a okolnosti výskumu respondentom nebudú zatajené. Ide o expertný výber, to znamená, že klienti sa nachádzajú v atypických situáciách.

4 Metodológia

Pre naplnenie stanovených cieľov sme zvolili analýzu produktov činnosti, prispôbenú potrebám výskumu. Technika pozostávala z ôsmich arteterapeutických stretnutí. Arteterapeutické stretnutia uskutočnime počas 2 mesiacov, raz týždenne v rozsahu 120 minút. Prebiehať budú skupinovou formou. V rámci týchto stretnutí budeme realizovať päť vopred pripravených aktivít s keramickou hlinou na dosiahnutie stanovených cieľov. Techniky práce s hlinou a námety jednotlivých stretnutí budú plánované tak, aby sa zachovala postupnosť od jednoduchších k zložitejším. Všetky námety budú upravené a prispôbené možnostiam žiakov - klientov praktickej školy.

Spojená škola internátna v Trebišove org. zložka Praktická škola internátna organizuje v poradí druhý ročník krajskej súťaže pre žiakov praktických škôl pod názvom "Čaro hlíny", konanej pod záštitou Okresného úradu Košice. Súťaž sa zameriava na rozvíjanie zručností žiakov pri tvarovaní keramického výrobku z valčekov. Cieľ súťaže je rozvoj praktických zručností, estetického cítenia a podpory súťaživosti žiakov s mentálnym postihnutím. Podmienky súťaže: súťaž pozostáva z praktickej časti – dekorovanie výrobku k určenej téme, ktorej sa zúčastnia dvojčlenné družstvá. Súťaže sa zúčastní 16 žiakov z 8 praktických škôl košického samosprávneho kraja. Každá súťažiacia škola pripraví jedno dvojčlenné družstvo, ktoré sprevádza jeden pedagóg. Pedagóg nemôže byť počas súťaže družstvu nápomocný. Pred začiatkom súťaže pedagógovia vylosujú súťažné číslo svojho druž-

stva a žiaci individuálne číslo pre vyhodnotenie najkreatívnejšieho výrobku. Súťaž riadi a hodnotí porota. Je zložená z predsedu a členov poroty - pedagógov zúčastnených škôl. Súťažiaci a pedagogický dozor dodržiavajú pokyny usporiadateľa súťaže. Súťaž tvorí praktická časť: Tvarovanie keramického výrobku z valčekov. Cieľom žiakov je: vymodelovať keramický výrobok stláčaním valčekov. Po skončení súťaže porota vyhodnotí výsledky družstiev a jednotlivcov a určí poradie súťažných družstiev. Poradie súťažných družstiev sa určí súčtom bodov oboch súťažiacich žiakov. Na záver vyhlási porota víťazov, ktorí získajú diplomy a vecné ceny.

Praktická časť

Tvarovanie keramického výrobku z valčekov

Technika: modelovanie valčekov a následné stláčanie do požadovaného tvaru

Základný materiál a pomôcky: keramická hlina, miska s vodou, hubka, šlik, štetec

Obrázok 1 Základný materiál a pomôcky

Zdroj: Vlastné spracovanie

Pracovný postup:

Úlohou súťažiacich bude vymodelovať z hlíny maximálne 15 cm vysokú nádobu z valčekov.

Obrázok 2 Vzor výrobku

Zdroj: Vlastné spracovanie

Žiaci budú výrobok dekorovať podľa vlastnej fantázie plastickým dekorom (guličky, lístky, špirálky, hroznový strapec, ...). Samotná podoba výrobku bude odzrkadľovať fantáziu žiakov a ich dekoračné schopnosti.

Obrázok 3, 4 Návrh výsledného výrobku

Zdroj: Vlastné spracovanie

Hodnotenie:

- **dodržanie technologického postupu** - 10 bodov
- **nápaditosť a kreativita** - **kompozícia** - 10 bodov
- **kvalita prevedenia** - 10 bodov

Maximálny počet 30 bodov

Konceptuálny rámec výskumu

Medzi východiskové pojmy výskumu patrí: mentálne postihnutie, socioterapia - arteterapia a ergoterapia.

- mentálne postihnutie - podľa Švarcovej (2006) za mentálne postihnutých môžeme považovať takých jedincov (deti, mládež a dospelí), u ktorých dochádza k „zaostávaniu vývinu rozumových schopností, k odlišnému vývinu niektorých psychických vlastností a k poruchám v adaptačnom správaní. Hĺbka a miera postihnutia jednotlivých funkcií je u nich individuálne odlišná;
- socioterapia - pri tomto pojme budeme vychádzať zo Zakouřilovej (2014), podľa ktorej je socioterapia nevyhnutnou súčasťou sociálnej práce. Chápe ju ako špecifický druh odbornej intervencie, ktorej cieľom je dosahovať priamym i nepriamym pôsobením žiaducich zmien v správaní klienta a v jeho sociálnom okolí. Pomáha mu riešiť situáciu, ktorá ho bezprostredne ohrozuje a predchádzať vzniku rizikového správania. Sociálna terapia sa podľa tejto autorky zaoberá správaním ľudí a interakčnými charakteristikami. Viac sa zameriava na sociálne fungovanie a vzťahy klienta;
- arteterapia - podľa Šickovej-Fabricej (2008, s. 32) je „súborom umeleckých techník a postupov, ktoré majú okrem iného za cieľ zmeniť sebahodnotenie človeka, zvýšiť sebavedomie, integrovať a priniesť pocit zmysluplného naplnenia života.“ Arteterapiu je možné nazvať aj alternatívnou terapeutickou metódou, ktorej meritum tvorí výtvarné umenie a jeho techniky.

Výskumné predpoklady:

1. Arteterapia a ergoterapia s keramickou hlinou je žiakmi s mentálnym postihnutím prijímaná veľmi pozitívne a prispieva k podnecovaniu interakcie medzi žiakom - špeciálnou pedagogičkou a klientom - sociálnym pracovníkom.
2. Prostredníctvom arteterapeutických a ergoterapeutických techník s keramickou hlinou dochádza k osobnostnému rozvoju ľudí s mentálnym postihnutím (motorika, komunikačné schopnosti, predstavivosť, spolupráca ...).
3. Využívanie arteterapeutických a ergoterapeutických techník (práca s hlinou) pomáha k pozitívnemu emocionálnemu nariadeniu detí s mentálnym postihnutím.
4. Kľúčoví pracovníci - špeciálna pedagogička a sociálny pracovník - využívajúci arteterapeutické a ergoterapeutické techniky pri práci s mentálne postihnutými deťmi vnímajú tieto techniky pozitívne.

Charakteristika prostredia realizovaného výskumu

Spojená škola internátna v Trebišove patrí medzi špeciálne školy. Jej vývoj prebiehal v niekoľkých etapách. 1. septembra 1996 vzniklo a bolo zaradené do siete špeciálnych škôl Odborné učilište pre telesne postihnutú mládež v Trebišove, Hviezdoslavova 3 (ďalej len OU pre TP). Ministerstvo školstva Slovenskej republiky zaradilo 1. 9. 1996 OU pre TP mládež do siete špeciálnych škôl. 1. januára 1997 Ministerstvo školstva Slovenskej republiky vyradilo toto OU pre TP mládež zo siete súkromných špeciálnych škôl a zároveň od 1. 1. 1997 zriadilo Odborné učiliš-

te pre telesne postihnutú mládež v Trebišove ako samostatnú rozpočtovú organizáciu patriacu pod Krajský úrad v Košiciach. Predmetom činnosti OU pre TP mládež bolo poskytovanie výchovy a vzdelávania pre telesne postihnuté deti. Dňa 1. 9. 1999 vzniká „Odborné učilište internátne v Trebišove, Poľná 1“ (ďalej len OUI). K tejto zmene došlo z toho dôvodu, že školu navštevovali aj žiaci, ktorí nemali telesný postih alebo telesný postih bol takého rozsahu, že nevyžadoval špeciálne bezbariérové prostredie, ako pre telesne postihnutých žiakov. Predmetom OUI je odborná príprava v učebných odboroch s upravenými učebnými plánmi. V súčasnosti sú v OUI tieto učebné odbory:

- Poľnohospodárska výroba so zameraním na záhradníctvo - kvetinár, zeleninár a ovocinár,
- Poľnohospodárska výroba so zameraním na opravu poľnohospodárskych strojov,
- Keramická výroba so zameraním na výrobky sanitnej keramiky.

Súčasťou Spojenej školy internátnej je sú už spomínané Odborné učilište, pod ktorým je zriadená aj praktická škola poskytujúca vzdelávanie a prípravu jednoduchých pracovných činností žiakom s mentálnym postihnutím, ktorí ukončili špeciálnu základnú školu so slabším prospechom a neboli prijatí na Odborné učilište. Súčasťou školy je aj Špeciálna základná škola a Centrum špeciálno-pedagogického poradenstva, na prevádzke ktorého sa podieľajú tri špeciálne pedagogičky, dve psychologičky a jeden sociálny pracovník. Cieľom praktickej školy je pripraviť žiakov na život v rodine vykonávaním sebaobslužných činností, jednoduchých pracovných činností a prác v domácnosti. Vzdelávací program praktickej školy sa

ukončuje celkovým zhodnotením manuálnych zručností žiaka v rozsahu učiva určeného príslušným vzdelávacím programom. Dokladom o získanom vzdelaní je záverečné vysvedčenie s uvedením zamerania činnosti, ktoré je žiak schopný vykonávať. Štúdium je trojročné a je ukončené vysvedčením o absolvovaní praktickej školy. V praktickej škole môžu byť vzdelávaní aj dospelí občania s telesným, mentálnym a viacnásobným postihnutím, ktorí dovърšili vek 18 rokov a majú základné alebo nemajú žiadne vzdelanie. Vzdelávací proces zastrešuje tím odborníkov v oblastiach: sociálna práca, remeselná činnosť, fyzioterapia, učiteľstvo všeobecno-vzdelávacích predmetov. Manuálne a sociálne zručnosti klientov sú podporované liečebnou rehabilitáciou, ergoterapiou, arteterapiou a inými podpornými aktivitami.

Záver

Práve tak ako v psychológii, pedagogike, či sociológii aj v sociálnej práci je možné využiť klasické výskumné metódy ku ktorým Lováš (2001) tvrdí, že ich výskumný rozsah pri uvedených disciplínach je veľmi podobný. Hlavný rozdiel je možné badať v dimenzii využívania jednotlivých výskumných metód, či orientovaní sa na niektoré určité skupiny, ale aj prirodzenými rozdielmi v objektoch výskumu pri jednotlivých disciplínach. Principiálne je možné výskumné dizajny rozdeliť na dva základné. Kvalitatívny a kvantitatívny. Kváziexperiment zužitkováva metódy kvantitatívneho dizajnu. Jeho miesto nachádzame v rámci skupiny deskriptívnych, korelačných, kauzálnych projektov kam radíme: experiment, kváziexperiment, kauzálny

komparatívny (ex post facto) výskum. Podľa Balogovej a Lovášovej (2018) je zrejme, že ide o kauzálny typ projektu, výskumnou podobou veľmi blízky experimentu, kedy základný rozdiel je podľa mnohých autorov jeden, závažný - náhodnosť výskumného výberu. Využitie kváziexperimentu je možné vo výskumných situáciách, kde nie je možné overovanie na náhodnej výskumnej vzorke. Nielen v našom návrhu výskumu, ale v celkovo v sociálnej praxi existujú skupinové aktivity a programy, určené pre vybraný typ klientskej skupiny. Overovanie na náhodnej výskumnej vzorke by preto bolo irelevantné. Práve to predurčuje kváziexperiment ako vhodnú výskumnú metódu pre sociálnu prácu (Balogová a Lovášová 2018). Prostredníctvom vhodne realizovanej socioterapie môže pomáhajúci profesionál zlepšiť sociálnu prispôsobivosť týchto klientov, a tak vytvoriť predpoklady, ktoré vedú k ich autonómnosti v spoločnosti. Prostredníctvom pôsobenia socioterapeutickej skupiny je pre klienta možné žiť oslobodzujúco a s radosťou.

Afiliácia

Príspevok vyšiel ako výstup z projektu VEGA ev. č. 1/0134/17 Význam hodnotovej orientácie - očakávania a perspektívy mladej generácie z hľadiska jej uplatnenia na trhu práce a VEGA ev. č.1/0288/17 s názvom Faktory inštitucionalizácie školskej sociálnej práce.

Zoznam bibliografických odkazov

- BALOGOVÁ, Beáta a Soňa LOVÁŠOVÁ, 2018. Kváziexperiment v sociálnej práci. In: B. BALOGOVÁ a M. HAMADEJ, eds. *Aktuálne oblasti spoločenskovedného výskumu Zborník príspevkov z VIII. doktorského konferencie v Prešove* [online]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove [cit. 2018-27-12]. Dostupné z:

- <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Balogova13>
- BALOGOVÁ, Beáta a Denisa ŠOLTÉSOVÁ, 2014. Komparatívno-obsahová analýza stavu socioterapie na Slovensku a v stredoeurópskom a anglosaskom prostredí ako východisko ľudských práv. In: *Sociálna práca v kontextu ľudských práv. Sborník z konferencie XI. Hradecké dny sociálnej práce, Hradec Králové 10. a 11. října 2014.* Hradec Králové: Gaudeamus, s. 359-366. ISBN 978-80-7435-533-2.
- BALOGOVÁ, Beáta, 2012. Socioterapeutické príležitosti a bariéry sociálnych pracovníkov. In: B. BALOGOVÁ a E. KLIMENTOVÁ, eds. *Výzvy a trendy vo vzdelávaní v sociálnej práci: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v dňoch 26.-27. apríla 2012 v Prešove* [online]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove [cit. 2015-27-04]. Dostupné z: <http://socialnapraca.weebly.com/dokumenty.html>
- GAVORA, Peter et al., 2010. *Elektronická učebnica pedagogického výskumu* [online]. Bratislava: Univerzita Komenského [cit. 2012-09-10]. Dostupné z: <http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/>
- HAMADEJ, Martin a Beáta BALOGOVÁ, 2016. *Efektivita socioterapie u mentálne postihnutého dieťaťa.* Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-555-1731-5.
- LEVICKÁ, Jana, 2002. *Teoretické aspekty sociálnej práce.* Trnava: ProSocio. ISBN 80-89074-39-1.
- LOVAŠ, Ladislav, 2001. *Metódy výskumu pre verejnú správu.* Vysokoškolské učebné texty. Košice: UPJŠ. ISBN 80-7097-478-8.
- REICHEL, Jiří, 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů.* Praha, Czechia: Grada. ISBN 9788024730066.
- REMLER, Dahlia. K. and Gregg, G, VAN RYZIN, 2014. *Research methods in practice: Strategies for description and causation.* New York, USA: Sage Publications. ISBN 978-1452276403.

Socioterapeutické metódy ako nástroj pre prevenciu záškoláctva

Sociotherapeutic methods as a tool to prevent truancy

Miriama ŠARIŠSKÁ, Beáta BALOGOVÁ

Mgr. Miriama Šarišská, prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD.

Inštitút edukológie a sociálnej práce

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

e-mail: miriama.sarisska1@gmail.com

e-mail: beata.balogova@unipo.sk

Abstrakt

Prezentovaný príspevok sa zameriava na prítomnosť nežiadúceho sociálneho javu - záškoláctva. Analyzuje predmetné teoretické koncepcie a doterajšie výskumné pohľady autorov a autoriek na záškoláctvo, jeho prevenciu a riešenie. Príspevok sa venuje aj aplikácii vybraných teórií forenznnej sociálnej práce a primárne socioterapii ako jedinečnej intervencie. Následne je pozornosť venovaná návrhu empirického výskumu orientovaného na prevenciu záškoláctva využitím socioterapeutických metód. Metodológia výskumu sa usmerňuje na využitie kváziexperimentu ako vhodnej metódy, ktorá dokáže zachytiť kauzálne premeny v skúmanom jave.

Kľúčové slová: Záškoláctvo. Prevencia. Forenzná sociálna práca. Socioterapia. Kváziexperiment.

Abstract

The article focuses on the presence of an undesirable social phenomenon - truancy. It analyzes the theoretical concepts and the current research views of authors on truancy, its prevention and solution. The article also deals with the application of selected theories of forensic social work and primary sociotherapy as a unique intervention. Consequently, attention is paid to the proposal of empirical research aimed at the prevention of truancy using socio-therapeutic methods. Methodology of research is directed to the use of quasi-experiment as a suitable method that can capture causal changes in the studied phenomenon.

Keywords: Truancy. Prevention. Forensic social work. Sociotherapy. Quasi-Experiment.

Úvod

Zámerom príspevku je prezentácia možností prevencie sociálne nežiadúceho javu záškoláctva, a to prostredníctvom socioterapeutických metód. Prezentované možnosti prevencie podliehajú realizovanému empirickému výskumu, ktorého návrh je popísaný v predmetnom príspevku. Zároveň je v úvodných častiach pozornosť fokusovaná na teoretické východiská záškoláctva ako javu, ktorého obsahovosť je rozpracovaná aj v teóriách sociálnej práce, resp. v intenciách fo-

renznej sociálnej práce. Zvolená socioterapia, ktorú považujeme za jedinečnú intervenciu sociálnej práce, vykazuje efektívnosť pre prevenciu záškoláctva. Tieto znaky socioterapie podobne popisujeme v príspevku a upriamujeme na nich pozornosť z dôvodu ďalšieho budovania socioterapeutických konceptov sociálnej práce. Kváziexperiment, ktorý bol zvolený pre konkrétny návrh výskumu, vnímame v pozitívnej línii ako vhodnú metodologickú jednotku pre výskum sociálnej práci.

1 Záškoláctvo

Problematika, ktorej je v tomto prípade venovaná pozornosť je nežiadúci sociálny jav, a to záškoláctvo. Záujem o skúmanie tohto javu vyplýva z realizovaného výskumu v rámci výkonu a hodnotenia činnosti sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately (ďalej len SPODaSK), v ktorom sa preukázalo, že záškoláctvo je súčasne prítomným javom vo vyššej miere ako bolo očakávané. Vystáva otázka dôvodu výskytu tohto javu, resp. príčin jeho vzniku.

Záškoláctvo môžeme charakterizovať ako správanie, ktoré je kategorizované ako problémové (Vojtová 2005) či ako nesprávne prispôsobené správanie (Ďurič et al. 1991). Špecificky ho definujeme ako konanie „*keď žiak úmyselne vynecháva školskú dochádzku. Je to pomerne rozšírená porucha správania, ktorá sa prejavuje tým, že sa dieťa zámerne snaží vyhnúť sa školským povinnostiam. ... Záškoláctvo má charakter vyhýbavej reakcie, jeho cieľom je vyhnúť sa nepríjemným školským povinnostiam, môže to byť aj strach zo skúšky, či strach zo šikanovania. Môže mať však aj charakter dobrodružstva.*“ (Emmerová 2013, s. 222). Záškoláctvo niektorí autori radia aj do rizikového správania spoločne so šikanou, prejavmi agresie, rizikovými športmi, rizikovým správaním v rámci dopravy, rasizmu, sexuálne rizikové správanie a i. (Miovský 2010, in: Emmerová 2012). Autorka na základe vlastného realizovaného výskumu potvrdila, že záškoláctvo je najčastejšie objavujúcim sa nežiadúcim problémovým správaním u žiakov na základných a stredných školách. Prítomnosť záškoláctva skúmala autorka Skyba (2013), ktorá reflektuje, že ide o závažný jav menovaný zo strany učiteľov a učiteľiek. Pedagógovia a pedagogičky sa zhodli

(až 74,20% z ich celkového počtu) a označili záškoláctvo ako jav, na ktorého riešení by sa mali podieľať aj školskí sociálni pracovníci a pracovníčky. Domnievame sa, že skúmaná problematika aj keď sa deje v školskom prostredí, má dosah aj do „sociálneho“ prostredia, v ktorom pôsobia sociálni pracovníci a pracovníčky. Potvrdením tohto argumentu môže byť aj praktická rovina, v rámci ktorej sa prevencii záškoláctva venujú sociálni pracovníci a pracovníčky, a to v súvislosti s jeho prevenciou a v spojení s ďalším negatívnym javom, ktorý ovplyvňuje rodičov detí, konajúcich záškoláctvo. Ide o prípady kedy počet vymedzených hodín povinnej výučby zasahuje do skúmania plnenia rodičovských povinností a dochádza k sankciovaniu rodičov z dôvodu zanedbávania výchovy detí (Šarišská a Balogová 2019).

Záškoláctvo ako negatívny sociálny jav je reakciou na konkrétne deje, ktoré sa odohrávajú v živote človeka. Medzi príčiny, ktoré spôsobujú záškoláctvo môžeme radiť napr. (Emmerová 2013, s. 214):

- nezvládanie učiva,
- strach zo školy (zo skúšania),
- strach zo šikanovania,
- snaha vyhnúť sa nepríjemnostiam,
- neistota v spoločnosti druhých detí,
- málo podnetné rodinné prostredie,
- túžba po dobrodružstve,
- nátlak partie,
- adaptačné problémy (pri prechode na iný typ školy),
- nástup do školy po dlhšej chorobe a rekonvalescencii.

Definované príčiny¹ špecifikujú rôzne úrovne, ktoré ovplyvňujú vznik

¹ Príčiny, resp. vplyv na vznik porúch správania vo všeobecnosti člení autori na 1. spoločenské činitele, ako napr. málo alebo veľmi podnetné prostredie nesprávna výchova alebo nesprávne vzory; 2. individuálne činitele ako napr. poruchy motoriky, telesné

záškoláctva. Na základe tohto delenia môžeme hovoriť o samotnej osobe a jej psychickom prežívaní, ďalej o konkrétnom školskom prostredí a jeho podmienkach, rodinnom prostredí a v neposlednom rade o sociálnom prostredí, v ktorom sa osoba nachádza.

Je možné konštatovať, že charakter záškoláctva sa môže meniť v závislosti od danej príčiny jeho vzniku. Považujeme preto za dôležité uviesť typológiu záškoláctva (Bakošová 2008, s. 142-143, in: Diechová 2014, s. 76):

- záškoláctvo ako reaktívny akt vyplýva z toho, že žiak možnú negatívnu situáciu spojenú s návštevou školy rieši únikom,
- záškoláctvo ako porušenie sociálnej normy je definované tým, že normou je povinnosť dieťaťa navštevovať školu a tým, že ju nenavštevuje, tak porušuje aj túto stanovenú normu,
- záškoláctvo ako výbuch je určujúce tým, že sa jedná o dlhodobú frustráciu dieťaťa, ktorú sa rozhodne ono riešiť únikom zo školy,
- záškoláctvo ako individuálna úzkosť vymedzuje tak, že dieťa nechodením do školy nadobúda patologickú formu tzv. fobie voči škole,
- záškoláctvo ako zábavu možno definovať tým, že žiak miesto návštevy školy volí trávenie času so skupinou vrstovníkov a spoločne navštevujú herne, pohostinstvá a i.,
- záškoláctvo ako motív prežiť niečo príjemnejšie sa veľakrát spája so žiakmi, ktorí majú výborný prospech a týmto krokom chcú vybočiť zo zabehnutého denného stereotypu,

- záškoláctvo u detí zo sociálne znevýhodneného prostredia,
- záškoláctvo ako reakcia na zložitú životnú situáciu sa objavuje u detí, ktoré sa zložitejšie vyrovnávajú so životnými zmenami,
- záškoláctvo u celkovo problémových detí.

Opäť konštatujeme, že predchádzajúce tvrdenie vo vzťahu k príčinám, resp. determinantom konania záškoláctva sa potvrdzuje aj týmto citovaným delením. Záškoláctvo sa na základe prezentovaného vyskytuje z rôznych príčin, tak ako to už bolo spomínané, a teda jeho prevencia a riešenie budú musieť vychádzať z viacdimeznionálneho teoretického konceptu. Práve z tohto dôvodu sme ako jednu z teórií forenznnej sociálnej práce² vybrali kognitívno-behaviorálnu teóriu, ktorej základ spočívajúci v dosahovaní zmien v myslení a správaní predstavuje vhodnú alternatívu.

2 Kognitívno-behaviorálna teória - teoretické východisko riešenia záškoláctva

Historický vývoj kognitívno-behaviorálnej terapie³ sa začal v 70. rokoch 20. storočia, kedy sa predtým samostatne terapie venujúce sa iným aspektom ľudského bytia spojili (Šlosár, Lichner, Halachová, Žiaková,

² Forenzná sociálna práca sa vo veľmi úzkom význame zaoberá nežiadúcimi javmi v správaní a konaní jednotlivcov, skupín či komúní, v ich narušenom správaní, ktoré môže viesť k delikventnému až kriminálnemu správaniu v medziach trestnej činnosti. Medzi teoretické rámce forenznnej sociálnej práce radíme napríklad aj ekologické perspektívy, ktoré ponúkajú široký rozhľad na problémy forenzných klientov. V tomto prípade (riešenie záškoláctva) bola vybraná kognitívno-behaviorálna teória, a to vo vzťahu k jednotlivým osobám, ktoré sa prezentujú týmto rizikovým správaním.

³ Vo viacerých odborných publikáciách venovaných tejto teórii nájdeme východiská, ktoré popisujú jej existenciu ako terapie, resp. terapeutického prístupu. V tomto prípade budeme pojem terapia rešpektovať, pričom jeho význam transformujeme do pozície teórie forenznnej sociálnej práce.

postihnutie, poruchy vnímania, poruchy citovej oblasti alebo neurózy či psychózy (Balogová, Matulay, Matulayová a Župina 2003, s. 104).

Šoltésová a Šimko 2017). Podstata kognitívno-behaviorálnych teórií je v krátkosti obsiahnutá v aspektoch ako „koncepty a techniky behaviorizmu, teórie sociálneho učenia, akčná terapia, funkčná škola v sociálnej práci, úlohovo orientovaný prístup a kognitívna terapia“ (Navrátil 2001, s. 99). Môžeme konštatovať, že ide o terapiu (teóriu, prístup) ktorý obsahuje širšiu škálu metód, techník či dokonca iných prístupov. Autor Kappl (2013, s. 17) definuje kognitívno-behaviorálnu teóriu ako „súbor špecifických konceptualizovaných poznatkov, týkajúcich sa ľudského správania. Jedná sa o syntézu poznatkov klasickej behaviorálnej teórie a modernej kognitívnej vedy, ktoré sa vo svojich významoch z rôznych uhlov pohľadu zameriavajú na otázku, čo a akým spôsobom ovplyvňuje ľudské správanie“. V kontexte forenznnej sociálnej práce je vytvorený špeciálne tak, aby bol nasmerovaný na efektívne dosahovanie cieľov s klientmi, ktorých správanie je odchýlené od normy, resp. dôsledky ich správania smerujú k porušovaniu noriem (sociálnych, právnych,...). Základné črty kognitívno-behaviorálnej terapie dopĺňame aj o vybrané nasledujúce (Možný a Paško 1999, in: Šlosár, Lichner, Halachová, Žiaková, Šoltésová a Šimko 2017):

- krátkodobosť a časovú obmedzenosť,
- štruktúrovaný charakter,
- aktívny a direktívny terapeut (sociálny pracovník),
- založená na otvorenom vzťahu a aktívnej spolupráci,
- stanovuje konkrétne ciele,
- orientuje sa na konkrétne a jasne definované problémy,
- orientuje sa na pozorovateľné správanie a psychické procesy, ktoré sú vedomé,
- zameraná na sebestačnosť klienta.

Kognitívno-behaviorálny prístup⁴ je zameraný na ovplyvňovanie myslenia a aj správania. Je fokusovaný na prítomnosť, na vedomé činnosti a je špecifický tým, že vyžaduje racionálne a logické argumenty (Vaska 2012).

Z prezentovaného vyplýva, že kognitívno-behaviorálny prístup bude jedným z efektívnych pre prevenciu, či riešenie záškoláctva. Jeho obsahový komponent zameraný na zmenu správania, zmenu myslenia, resp. zmenu konania klienta prináša zaujímavosť v podobe aplikácie do problematiky konania záškoláctva. Môžeme tvrdiť, že v kontexte forenznnej sociálnej práce, ktorá vníma záškoláctvo ako patologický jav v podobe nežiadúce sociálneho správania, ktorého výsledkom je porušenie normy, považujeme uviesť nasledujúcu citáciu. Kognitívno-behaviorálny prístup sa zameriava „na zmenu v kognitívnom spracovaní reality. Keďže uvedený prístup za hlavný determinant správania považuje spôsob, ako človek vníma a interpretuje to, čo sa v jeho vnútri a okolo neho deje. Preto sa snaží ovplyvniť predovšetkým kognitívne procesy, a tak dosiahnuť zmenu presvedčení, emócií a následne zmenu správania. ... Základným východiskom je pritom predpoklad, že všetko správanie je naučené v interakcii s prostredím, ako aj na základe chybného spracovania informácií. Cieľom je porozumieť interakciám, na základe ktorých si maladaptívne správanie osvojujeme, aj okolnostiam, ktoré správanie udržuje, alebo mení“ (Navrátil 2001; Yalom a Leszcz 2007, in: Šlosár, Lichner, Halachová, Žiaková, Šoltésová a Šimko 2017, s. 38).

⁴ V krátkosti môžeme povedať, že kognitívna terapia sa zameriava na poznávacie procesy, primárne na myslenie, pričom behaviorálna terapia zakladá na znalosti, že správanie je produktom učenia, resp. že je možné ho zmeniť, a to „preučením“. Snaží sa porozumieť ľudskému správaniu.

Z uvedeného vyplýva, že klienti forenznnej sociálnej práce konajúci záškoláctvo by mali byť schopní porozumenia nesprávnosti svojho správania a zmeny tohto správania na žiadúce. Dôležitá v tomto pohľade je aj schopnosť forenzného sociálneho pracovníka a pracovníčky správne pochopiť dôvody nežiadúceho správania klientov a zvoliť správnu formu efektívneho pôsobenia pre dosiahnutie predchádzania, zmierňovania či odstránenia záškoláctva.

Nasledujúcu kapitolu venujeme konkrétne socioterapii. Socioterapia, ako už bolo uvedené, je jedinečná intervencia sociálnej práce a svojim charakterom je vhodná pre aplikáciu v rámci problematiky záškoláctva.

3 Socioterapia a jej vybrané metódy pre riešenie záškoláctva

Socioterapia je vnímaná ako základná metóda⁵ sociálnej práce (Hamadej a Balogová 2018). Súhlasiac s názorom autorov sme práve z tohto dôvodu vybrali socioterapiu, ktorá „predstavuje teoretickú platformu a nadväzujúci zdroj účinných metód a techník práce s klientmi, ale aj so samotnými pracovníkmi, vedúcu k zmysluplnej a efektívnej práci s klientom na jeho cieľoch, rozvíjaní jeho kompetencie a napomáhaní tak jeho sociálnej integrácii“ (Hamadej a Balogová 2018, s. 21). Vychádzajúc z predmetnej citácie môžeme uvažovať o socioterapii ako vhodnej metóde vo vzťahu k riešeniu záškoláctva, a to

vzhľadom k atribútom zameraným na prácu so zmysluplnosťou klientov alebo budovanie sociálnej integrácie, ktorá ako bolo vyššie popísané predstavuje determinant, ktorý vplýva na vznik záškoláctva.

Pre potreby príspevku považujeme za nutné uviesť celostnú definíciu socioterapie. Vybrali sme definíciu, ktorá podľa nás predstavuje celostný obraz o tejto metóde: „socioterapiu vnímame ako druh intervencie v sociálnej práci, ktorý sa môže opierať o rôzne prístupy (koncepty), pričom využíva rozmanité metódy, formy a techniky práce, ktorej cieľom je aktivizácia (sociálneho) potenciálu klienta, s dôrazom na vzťahy klienta k prostrediu, prostredia klienta a klienta v prostredí, pričom dôležitú úlohu zohráva terapeutický vzťah“ (Šoltésová, Bosá a Balogová 2016). Môžeme povedať, že socioterapia je na základe uvedenej citácie, metódou, ktorá sa zameriava na oblasť práce s klientom s jeho prostredím. Nevynecháva sociálny rozmer klienta, ktorý do značnej miery ovplyvňuje jeho bytie, resp. sociálnej fungovanie. Domnievame sa, že práca s klientom a jeho prostredím je nevyhnutná pre dosahovanie efektívnych cieľov v rámci riešenia záškoláctva. Individuálna práca s klientom konajúcim záškoláctvo je minimalizovaná v podobe uzatvorenia sa len na pracovaní na klientových silných stránkach, zmenách správania, pričom aplikčný sociálny rozmer ostáva skrytý. Aj takýto dôvod nás utvrdzuje v tom, že socioterapia je vhodná metóda (intervencia) pre riešenie záškoláctva nakoľko pracuje s potenciálom klienta (individuálna rovina), so vzťahmi klienta a jeho prostredím (sociálna rovina). Podobne popisuje socioterapiu aj autorka Zakouřilová (2008, in: Hamadej a Balogová 2018) píšuc, že je to odborná intervencia, ktorá sa zameriava na dosahovanie žiadúcich

⁵ V prípade označenie charakteru socioterapie sa stretávame s rôznymi pomenovaniami, a to metóda, intervencia, prístup, terapia a i. „Najčastejšie je popisovaná ako jedna z etáp alebo jedna z metód sociálnej práce, často používaná symbolicky so sociálnou terapiou“ (Šoltésová, Bosá a Balogová 2015, s. 9 [cit. 2018-12-16]). Na základe uvedeného chceme povedať, že v rámci príspevku využívame rôzne pomenovania pre socioterapiu avšak obsahovosť vnímame podobne vo všetkých prípadoch. Ako najdôležitejšie označenie považujeme u socioterapie označenie - metóda.

zmien v správaní človeka a v jeho sociálnom prostredí. Podobne sa zameriava aj na situácie, ktoré bezprostredným spôsobom ohrozujú klienta, pričom sa snaží o zamedzenie vzniku rizikového správania. Je zjavné, že socioterapia je využiteľná aj v prípade prevencie záškoláctva, a to prácou na zmenách správania klientov a odstraňovaní elementov, ktoré toto správanie ovplyvňujú či spúšťajú.

Počiatky slovenskej socioterapie siahajú k autorke Krakešovej, ktorá ako prvá v našich podmienkach začala rozpracovávať koncept sociálnej terapie. O klientele, s ktorou môžeme v rámci socioterapie pracovať hovorí, že „môže ísť o osobu, ktorá nedokáže prekonať vlastné problémy kvôli nedostatku vlastných schopností a ktorej vývin bol negatívne ovplyvnený citovou depriváciou v narušenom výchovnom prostredí“ (Krakešová-Došková 1946; Krakešová 1973, in: Šoltésová, Bosá a Balogová 2016, s. 23). Z tohto vyplýva, že v intenciách forenznnej sociálnej práce s osobami konajúcimi záškoláctvo (osobami porušujúcimi normy) je dôležité dávať dôraz a nezabúdať na oblasť osobnosti klientov, pozorovať schopnosti klientov a reflektovať prítomnosť či neprítomnosť tých, ktoré sú žiadúce pre pozitívnu zmenu. Opäť máme možnosť vnímať zameranie socioterapie (sociálnej terapie) pri popise klientov, že ich osobnostné predpoklady, naučené spávanie, schopnosti a pod. vyplývajú z interakcie s prostredím (výchovným či sociálnym). Je zrejmé a opäť to chcem zdôrazniť, že pri práci s klientom nie je možné nezainteresovať aj ďalších aktérov, ktorí tvoria prostredie klienta. Uvedené autorky (Šoltésová, Bosá a Balogová 2016) sa podobne odvolávajú na Reynolds (1973) alebo Robinson (1930), ktoré sa venujú problematike sociálnej terapie, pričom upozorňujú, že pri práci

s klientom je nevyhnutné ponechať zodpovednosť na klientovi, a to vo vzťahu k identifikácii problémov a ich riešení. Podobne vnímajú aj aspekt rozhodnutia voľby pomoci, ktoré by mal klient urobiť sám, resp. či pomoc chce a či ju potrebuje - nechávame klientovi právo rozhodnúť sa. Opierajúc sa o autorku Hamilton (1940, in: Šoltésová, Bosá a Balogová 2016), môžeme citovať, že „cieľom sociálnej terapie nie je rekonštruovať osobnosť, ale prostredníctvom priameho terapeutického vplyvu a environmentálnych tlakov modifikovať postoje a správanie klientov a klientok“. Dostávame sa k tvrdeniu, že vymedzenie fundamentálnych rozmerov obsahu a pôsobenia socioterapie je značne vymedzené, a teda je možné sa posunúť ku konkrétnym metódam či technikám, ktoré je pri prevencii či riešení záškoláctva možné využiť.

V kontexte socioterapie nás primárne zaujímajú techniky a metódy, ktoré je možné v rámci riešenia problematiky záškoláctva využiť. Ako bolo viackrát uvedené, socioterapia pracuje s klientom aj s jeho prostredím. Z týchto informácií pre nás vyplýva zameranie sa na oblasť práce s jednotlivcom (individuálny prístup) a oblasť práce so skupinou, kedy sa v oboch prípadoch budú voliť metódy zlučujúce klienta a prostredie. Je zaujímavé vidieť uplatňovanie rôznorodých metód či techník v rámci socioterapie, ako napríklad IKT metódy, ktorú autori (Hamadej a Balogová 2017) aplikujú pri práci s cieľovou skupinou seniorov. V základnej predstave je IKT zameraná napríklad na prácu s internetom, ktorý je v prostredí mladšej generácie považovaný za klasickú a nevyhnutnú súčasť života. Je zaujímavé ako autori aplikujú túto metódu pri práci so seniormi. Vo vzťahu ku klientom konajúcim záškoláctvom, by mohla byť využitá v prí-

pade motivácie, ako ukážka zaujímavého trávenia voľného času a vytvorenia prostredia motivujúceho k alternatívnym formám vzdelávania, ktoré bude pre klientov príťažlivé. Ďalej môžeme spomenúť využitie jednej zo základných metód sociálnej práce, a to rozhovoru. Zakouřilová (2017, [cit. 2018-12-16]) pripomína, že jedným z nástrojov socioterapie (sociálnej terapie) je verbálna aj neverbálna forma komunikácie a zároveň pripomína dôležitosť socioterapeutického vzťahu. Zaujímavý pohľad ponúkajú autori Hamadej a Balogová (2018), ktorí pri aplikácii metód a techník socioterapie orientujú svoju pozornosť na klientov s mentálnym postihnutím. Z prezentovaných informácií je veľmi podnetne ako popisujú venovanie pozornosti vo vzťahu k vzdelávacím cieľom, ktoré sú dôležitou súčasťou aj pri práci s klientelou konajúcou záškoláctvo. Úlohou socioterapeuta je rozvíjať také ciele s klientmi, ktoré im pomôžu uvedomiť si svoje vlastné schopnosti, limity ale zároveň aj stratégie, ktoré vedú k dosahovaniu kvalitného sociálneho fungovania v rôznych situáciách. Tí istí autori (Hamadej a Balogová 2016) vo svojej ďalšej publikácii, v rámci ktorej rozpracovali koncepciu socioterapie vo vzťahu ku klientom s mentálnym postihnutím, opisujú techniky alebo metódy primárne terapeuticky zamerané, ako napr. arteterapiu, muzikoterapiu alebo ergoterapiu.

V rámci forenznnej sociálnej práce s klientmi porušujúcimi normy, ktorých výsledkom je aj záškoláctvo môžeme hovoriť o využití zážitkových metód, medzi ktoré radíme práve terapeutické metódy a špecifiká arteterapie, ergoterapie či muzikoterapie. Tieto terapeutické metódy slúžia ako prvok, ktorého cieľom je aktívnym, zážitkovým spôsobom pracovať s klientmi pričom dochádza k formácii správania

klientov, formulovania napr. vzdelávacích či osobnostných cieľov v živote klientov, rozvíjanie postojov klientov zameraných na pozitívny vzťah k vzdelávaniu prostredníctvom kreatívnych aktivít. Medzi zážitkové metódy radíme napríklad aj metódy ako hranie rolí, modelovanie situácie alebo analógie, ktoré zážitkovým či kreatívnym spôsobom dokážu u klientov formovať ich pozitívny postoj k vzdelávaniu a dodržiavaniu školskej dochádzky. Ďalšie metódy sociálnej práce, ktoré v tomto prípade môžeme využiť menuje autor Gabura (2005). Sú to napr. posilnenie a povzbudenie, ktorých zameranie v tomto kontexte vnímame v pozitívnom formovaní osobnosti klienta, posilňovaní jeho silných pozitívnych stránok vo vzťahu k škole a v neposlednom rade aj povzbudzovanie pri realizácii žiadúceho správania.

Popisovaná kognitívno-behaviorálna teória v kontexte socioterapie ponúka techniku ako je kognitívna mapa (Šlosár 2017). Je orientovaná na predstavu človeka čo s čím súvisí, čo po čom nasleduje, čo kam vedie a pod. Je zameraná na prácu so skupinami, čo je vhodné vo vzťahu k skupinovej práci s klientmi konajúcimi záškoláctvo. Kognitívna mapa predstavuje grafické zobrazenie napr. rozhodovacieho procesu klienta, a to spoločne s jeho jednotlivými prvkami a vzťahmi. Kognitívna mapa zobrazuje to čo klient vidí, čo vníma, čo je v jeho mysli. „Používanie kognitívnych máp môže významne prehĺbiť individuálne pochopenie problému. Umožňuje ujasnenie súvislostí, skvalitnenie formulácie problému a tým aj celého procesu riešenia. ... Pri tvorení kognitívnych máp je vhodné zachovať určitú postupnosť krokov. V prvom rade je potrebné identifikovať všetky prvky, ktoré s problémovou situáciou súvisia a rozhodovateľ ich v kontexte

považuje za významné a dôležité. Ide o brainstorming prvkov situácie, v ktorom sa nekategorizuje a nehodnotí. Ďalej je to vytvorenie skupín prvkov, ich kategorizácia. Na to nadväzuje dekodovanie prvkov a zobrazenie ich kauzálnych súvislostí. Na to sa používajú orientované spojnice, kde šípka naznačuje smer súvislosti, znamienka plus alebo mínus vyjadrujú priamosť /+) alebo nepriamosť /-) súvislostí. Ide o tvorbu kognitívnej mapy pre potreby aj iných účastníkov procesu rozhodovania“ (Šlosár 2017, s. 63). Zaujímavým kocceptom v tomto prípade môže byť aj prístup zameraný na úlohy, ktorý aplikačne formujeme na podmienky forenznej sociálnej práce a klientov porušujúcich noriem. Prístup sa špecificky orientuje, okrem iného, na ťažkosti spojené so sociálnymi zmenami (napr. zmeny v rodinnom alebo školskom systéme klienta), nedostatkom informácií (nedostatok v oblasti sociálnym či kognitívnym zručností u klientov) a problémy so správaním (napr. v oblasti porušovania noriem - konanie záškoláctva) (Ried 1978, in: Hudecová 2017). Medzi významné atribúty (techniky) prístupu zameraného na úlohy sú práve úlohy, ktoré sú vytvárané špeciálne na konkrétnu problematickú oblasť klienta a následne hodnotenie, ktoré slúži pracovníkom ako spätná väzba o dosahovaní cieľov, motivácie klientov a ich schopnosti úlohy zvládnuť (Hudecová 2017). Autorka dodáva, že jednou z cieľových skupín v tomto prípade môžu byť detskí klienti, ktorí majú problémy v škole.

Obdobne behaviorálna terapia ponúka rám metód či techník pre prácu s klientmi, ktoré dokážu ovplyvniť zmenu ich správania. Ide napríklad o (Žiaková a Hudecová 2017):

- práca s odmenami a trestami,
- nácvikom asertivity,

- biofeedbackom,
- expozíciou podnetu,
- reťazenie a spätné reťazenie,
- vyhasínanie a i.

Medzi tie môžeme doplniť aj (Bortek 2017):

- behaviorálnu modifikáciu,
- operačné podmieňovanie,
- učenie pororovaním,
- automatizovaná KBT (s využitím počítačových programov),
- kognitívna rekonštrukcia,
- odvedenie pozornosti,
- riadené poznávanie a pod.

V intenciách prevencie záškoláctva môžeme hovoriť napr. o primárnej (predchádzanie vzniku sociálno-patologických javov), sekundárnej (venovaná konkrétnym cieľovým skupinám; návrat osoby do pôvodného stavu, resp. kontrola možného opätovného vzniku patológie) či terciárnej prevencii (predchádzanie recidív v rámci resocializačných zariadení a pod.) (Emmerová 2011). Výber socioterapeutických metód podlieha užpopísanej kognitívno-behaviorálnej teórii, oblasti prevencie a riešenie záškoláctva.

Metódy, ktoré v tomto prípade považujeme za významné pre využitie v procese prevencie (na rôznych úrovniach) záškoláctva sú (Vybíral a Roubal 2010, in: Hamadej a Balogová 2018, s. 43):

- učenie podľa vzoru - osvojovanie nového správania napodobňovaním iného vzoru, pričom vlastnosti tohto vzoru sú reflektované ako efektívne,
- formovanie - zameranie na výber správania, ktoré je žiadúce (napr. očný kontakt) a následné sa využíva pri každom kontakte medzi pracovníkom a klientom, pričom sa k nemu pripájajú ďalšie (napr. schopnosť hovoriť pokojnejšie a pod.),

- pozitívne spevňovanie - odmeňované je správanie, ktorého frekvencia je žiadaná,
- riadenie - klientovi sú názorné predvádzané žiadúce zručnosti, ktoré ma dokončiť a následne je odmenené (učenie sa sekvencií daných zručností),
- hranie rolí - vyššie spomínaná aktivita zameraná na aktivizáciu klienta a učenie zážitkovou formou,
- teória operatívneho podmieňovania - schopnosť ovplyvniť správanie posilnením alebo oslabením zmeny bezprostredného dôsledku,
- odstránenie nežiadúceho správania - vylúčenie osoby do priestoru kde nie sú iné osoby a podnety,
- vyhasínanie - odstránenie všetkých dôsledkov, ktoré upevňujú nežiadúce správanie (podmienka – odstrániť je potrebné všetky dôsledky).

Popísané metódy v kontexte socioterapie a kognitívno-behaviorálnej teórie nás privádzajú k ich aplikácii do realizácie prevencie záškoláctva. Pozornosť následne venujeme návrhu výskumu, ktorý je orientovaný práve na spomínanú prevenciu daného javu s využitím socioterapeutických metód.

4 Návrh výskumu pre prevenciu záškoláctva

Navrhovaný výskum bol zacielený na realizáciu *kvantitatívnej výskumnej stratégie*, pričom bol zvolený *kauzálny projekt*, ktorý je zameraný na zistenie kauzálnych vzťahov (vplyvu). Porovnávajú sa skupiny a zisťujú sa rozdiely medzi nimi (definovanie príčiny alebo dôsledku toho, čo definuje skupinu (Lovašová 2016). Kauzálne projekty ponúkajú zaujímavé metódy ako experiment, kváziexperiment a kauzálnokomparatívny (ex post facto)

(Lovaš 2001) pre realizáciu nami navrhovaného projektu. Výber metódy spočíval pri voľbe *kváziexperimentu*, ktorý je vhodnou metódou vo vzťahu k skúmaniu rôznych skupinových programov fokusovaných na dané cieľové skupiny (MacDonald, Shelton a Gillespie 1992; Fisher 1981; Sheldon 1986, in: Balogová a Lovašová 2018). „*Znalosť postavenia kváziexperimentu v systéme výskumných dizajnov uľahčuje pochopenie jeho možnosti. Je z neho zrejmé, že ide o kauzálny typ projektu, výskumnou podobou veľmi blízky experimentu, a hoci základný rozdiel je podľa mnohých autorov jeden, je veľmi závažný – náhodnosť výskumného výberu*“ (Balogová a Lovašová 2018, s. 10).

Definovaným cieľom navrhovaného výskumu je *zistiť zmeny vo vzťahu k záškoláctvu detí vo vybranom komunitnom centre, a to prostredníctvom kvantitatívnej výskumnej stratégie kauzálneho projektu s aplikáciou metódy kváziexperimentu*. Volebná výskumná vzorka je rozčlenená podľa metodológie kváziexperimentu, a to na experimentálnu skupinu detí, u ktorých budú využité socioterapeutické metódy a kontrolnú skupinu detí, u ktorých tieto metódy využité nebudú. V rámci výskumnej vzorky uvádzame pojem deti, resp. detský klienti. V rámci konkrétneho definovania vybranej cieľovej skupiny (výskumnej vzorky) sa zameriavame na klientov v konkrétnom komunitnom centre pričom vychádzame z platnej legislatívy, konkrétne *Zákona č. 2045/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon)*. Špecifikuje vybrané cieľové skupiny, medzi ktoré patrí aj skupina s povinnou školskou dochádzkou. V prípade návrhu predmetného výskumu sa orientujeme na túto skupinu, a teda v pojmovom popise detí, rozumieme podľa uvedenej legislatívy fyzickú osobu

pred začatím plnenia povinnej školskej dochádzky alebo fyzickú osobu vo vzťahu k svojmu zákonnému zástupcovi, alebo fyzickú osobu, ktorá sa priamo nezúčastňuje výchovno-vzdelávacieho procesu v škole (Zákon č. 245/2008, §2, a).

Pre bližšiu špecifikáciu realizácie predmetného výskumu boli stanovené hypotézy, a to na základe doterajších teoretických poznatkov o problematike záškoláctva, ich príčinách a možnostiach prevencie a následne vybraných teoretických koncepcií kognitívno-behaviorálnej teórie a socioterapie. Podobne sme pri ich definovaní vychádzali aj z hlavného výskumného cieľa, pričom ide o tieto:

1. predpokladáme, že klienti nebudú mať vytvorený pozitívny vzťah k vzdelaniu;
2. predpokladáme, že klienti nemajú pozitívny vzor vo vzťahu k edukácii;
3. predpokladáme, že vzdelanie nepredstavuje významnú hodnotu v rámci individuálnej hodnotovej orientácie u klientov;
4. predpokladáme, že klienti nemajú dostatočné podnetné prostredie pre budovanie vzťahu a motivácie k vzdelaniu.

Nami sledovaný jav, ktorý je popísaný aj v celi sú zmeny v konaní záškoláctva. Ide predovšetkým o zmeny vzťahu k školskej povinnosti, zmeny v uvedomovaní potreby vzdelania alebo zmeny v dodržiavaní školskej dochádzky, a to u experimentálnej skupiny, v rámci ktorej budú využité vybrané socioterapeutické metódy. Vyvolanie zmeny bude realizované, tak ako už bolo popísané, pomocou vybraných socioterapeutických metód, ktoré vychádzajú z vybraných teoretických koncepcií kognitívno-behaviorálnej teórie a socioterapie. Vybrané metódy vychádzajú aj z formulovaných hypotéz, ktoré predpo-

kladajú určitý nedostatok u vybranej cieľovej skupiny. Metódy budú zamerané predovšetkým na skupinovú prácu (vychádzajúc z metodológie), pričom budú orientované na prevenciu záškoláctva (napr. skupinové rozhovory o záškoláctve, potrebe vzdelávania, o vplyvne vzdelania na osobnosť človeka alebo o pozitívnych hodnotách vzdelávania či zisku, ktorý vzdelanie prináša). Vychádzajúc z kognitívno-behaviorálnej teórie pôjde o metódy, ktoré budú orientované na kognitívne procesy detí a zmenu ich správania. Jednotlivé metódy, ktoré by sme v tomto prípade zvolili boli vyššie popisované v teoretických časťach príspevku.

Záver

Predmetný príspevok prináša pohľad na možnosti riešenia či prevencie záškoláctva z pohľadu teoretických konceptov kognitívno-behaviorálnej teórie a socioterapie ako významnej metódy (intervencie, prístupu) sociálnej práce. Je zrejmé, že problematike záškoláctva sú venované viaceré publikácie, výskumné štúdie či teoreticky koncipované príspevky autorov a autoriek, avšak reflektujeme, že ide primárne o školské (pedagogické) prostredie. V rámci príspevku je analyzovaná aj vzniknutá potreba spolupráce pedagógov a sociálnych pracovníkov na predmetnom sociálno-patologickom jave, čo prináša väčší rozhľad a viac možností pre prácu s klientmi a prínos v podobe efektívnej zmeny. Následne je pozornosť venovaná návrhu výskumu, ktorý je smerovaný pre využitie metódy kváziexperimentu, ktorá predstavuje efektívne využitie vo výskumných projektoch aplikovaných pre podmienky sociálnej práce. Jeho obsahovosť ponúka priestor pre realizáciu nami na-

vrhovaného výskumu a v rámci jeho popisu by sme chceli identifikovať možné zmeny u klientov (cieľovej skupiny) vo vzťahu ku konaniu záškoláctva. Predmetný návrh (v teoretickej i aplikačnej rovine) považujeme za prínosný pre ďalšie dopracovanie (zrealizovanie výskumu) a následného vyhodnotenia čo môže priniesť efektívny prínos a možnú podnetnosť pre väčšie využívanie kváziexperimentu v sociálnej práci.

Afilácia

Príspevok vyšiel ako výstup z projektu VEGA ev. č. 1/0134/17 *Význam hodnotovej orientácie - očakávania a perspektívy mladej generácie z hľadiska jej uplatnenia na trhu práce*.

Zoznam bibliografických odkazov

- BALOGOVÁ, Beáta a Soňa LOVAŠOVÁ, 2018. Kváziexperiment v sociálnej práci. In: B. BALOGOVÁ a M. HAMADEJ, eds. *Aktuálne oblasti spoločenskovedného výskumu. Zborník príspevkov z VIII. doktorandskej konferencie*. Prešov: PU v Prešove, s. 8-16. ISBN 978-80-555-1989-0.
- BALOGOVÁ, Beáta, Stanislav MATULAY, Tatiana MATULAYOVÁ a Miroslav ŽUPINA, 2003. *Vybrané kapitoly zo sociálnej patológie*. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v PO. ISBN 80-8068-183-X.
- BOTEK, Ondrej, 2017. Behaviorálny prístup v poradenstve. In: B. BALOGOVÁ a E. ŽIAKOVÁ, eds. *Vademecum sociálnej práce. Terminologický slovník*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. ISBN 978-80-8152-483-7.
- DIECHOVÁ, Elena, 2014. Záškoláctvo ako sociálno-patologický jav u žiakov ZŠ a SŠ. In: B. BALOGOVÁ, A. JAŠKOVÁ a Z. PO-KLEMBOVÁ, eds. *Evalvácia a diseminácia výskumu v sociálnych vedách. Zborník príspevkov zo IV. Doktorandskej konferencie konanej dňa 7. novembra 2013 v Prešove*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 75-80. ISBN 978-80-555-1102-3.
- ĐURIĆ, L. et al., 1991. *Pedagogická psychológia*. Bratislava: JASPIS. ISBN 80-9004776-9.
- EMMEROVÁ, Ingrid, 2011. Realizovanie prevencie problémového správania žiakov na základných a stredných školách a úlohy školský sociálnych pedagógov. In: *Zborník vedeckovýskumných prác Katedry pedagogiky č. 7*. Banská Bystrica: UMB. ISBN 978-80-557-0304-6.
- EMMEROVÁ, Ingrid, 2012. Výskyt problémového správania u žiakov základných a stredných škôl z pohľadu učiteľov. In: *Zborník vedeckovýskumných prác č. 13. ACTA UNIVERSITATIS MATTHAEI BELII*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, s. 29-40. ISBN 978-80-557-0352-7.
- EMMEROVÁ, Ingrid, 2013. Záškoláctvo ako výchovný problém. In: J. HRONCOVÁ, I. EMMEROVÁ a K. KROPÁČKOVÁ et al. *Preventívna sociálno-výchovná činnosť v škole. Metodická príručka pre sociálnych pedagógov a koordinátorov prevencie*. Banská Bystrica: Belianum, s. 211-218. ISBN 978-80-557-0596-5.
- GABURA, Ján, 2005. *Sociálne poradenstvo*. Bratislava: OZ Sociálna práca. ISBN 80-89185-10-X.
- HAMADEJ, Martin a Beáta BALOGOVÁ, 2016. *Efektivita socioterapie u mentálne postihnutého dieťaťa*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-555-1731-5.
- HAMADEJ, Martin a Beáta BALOGOVÁ, 2017. Socioterapia ako jedna z možností motivácie seniorov pri využití IKT. In: B. BALOGOVÁ, eds. *Šance a limity seniorov v súčasnej modernej spoločnosti (negatíva a pozitíva IKT v živote seniora)* [online]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 69-80. ISBN 978-80-555-1803-9. [cit. 2018-12-16]. Dostupné z: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Balogova11>
- HAMADEJ, Martin a Beáta BALOGOVÁ, 2018. *Význam interdisciplinarit v socioterapii*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-555-1985-2.
- HUDECOVÁ, Anna, 2017. Prístup orientovaný na úlohy. In: B. BALOGOVÁ a E. ŽIAKOVÁ, eds. *Vademecum sociálnej práce. Terminologický slovník*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, s. 68. ISBN 978-80-8152-483-7.
- KAPPL, Miroslav, 2013. Kognitívne-behaviorální teórie a kognitívne-behaviorální terapie (KBT). In: O. MATOUŠEK et al. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, s. 17-19. ISBN 978-80-262-0366-7.
- LOVAŠ, Ladislav, 2001. *Metódy výskumu pre verejnú správu*. Vysokoškolské učebné texty. Košice: UPJŠ. ISBN 80-7097-478-8.

- LOVAŠOVÁ, Soňa, 2016. *Sociálna práca: formy, postupy a metódy*. Košice: UPJŠ. ISBN 978-80-8152-386-1.
- NAVRÁTIL, Pavel, 2001. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek zeman. ISBN 80-903070-0-0.
- SKYBA, Michaela, 2013. Pôsobenie sociálneho pracovníka a sociálnej pracovníčky v školskom prostredí zo strany učiteľov a učiteliek. In: *Sociální práce/Sociálna práca*. Roč. 13, č. 2, s. 64-84. ISBN 1213-6204.
- ŠARIŠSKÁ, Miriama a Beáta BALOGOVÁ, 2019. The pitfalls of the assessment of social protection and social guardianship measures. In: *Social Work Without Prejudices*. 2nd International Scientific Conference, Selce, Croatia. Pripravené pre tlač.
- ŠLOSÁR, Dušan, 2017. Kognitívna mapa. In: B. BALOGOVÁ a E. ŽIAKOVÁ, eds. *Vademecum sociálnej práce. Terminologický slovník*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, s. 63. ISBN 978-80-8152-483-7.
- ŠLOSÁR, Dušan, Vladimír LICHNER, Magdaléna HALACHOVÁ, Tatiana ŽIAKOVÁ, Zuzana ŠOLTĚSOVÁ a Ján ŠIMKO, 2017. *Teórie sociálnej práce a vybrané klientske skupiny*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. ISBN 978-80-8152-577-3.
- ŠOLTĚSOVÁ, Denisa, Monika BOSÁ a Beáta BALOGOVÁ, 2015. Socioterapia a jej vymedzenie. In: *Journal Socioterapie* [online]. [cit. 2018-12-16]. Roč. 1, č. 1, s. 9-17. ISSN 2453-7543. Dostupné z: <https://www.unipo.sk/public/media/29623/1.pdf>
- ŠOLTĚSOVÁ, Denisa, Monika BOSÁ a Beáta BALOGOVÁ, 2016. *Socioterapia v sociálnej práci*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-555-1680-6.
- VASKA, Ladislav, 2012. *Teoretické aspekty supervízie začínajúcich sociálnych pracovníkov*. Bratislava: IRIS. ISBN 978-80-89726-23-3.
- VOJTOVÁ, Věra, 2005. *Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-3532-3.
- ZAKOUŘILOVÁ, Eva, 2017. Sociální terapie rodín. In: *Odborný časopis Sociální služby* [online]. [cit. 2018-12-16]. Roč. 19, č. 4, s. 22-23. ISSN 1803-7348. Dostupné z: <http://www.socialnisluzby.eu/ckfinder/user-files/files/Uk%C3%A1zkov%C3%BD%20%C4%8DI%C3%A1nek%20duben.pdf>
- ŽIAKOVÁ, Eva a Anna HUDEC OVÁ, 2017. Behaviorálna teória. In: B. BALOGOVÁ a E. ŽIAKOVÁ, eds. *Vademecum sociálnej práce. Terminologický slovník*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, s. 52. ISBN 978-80-8152-483-7.

Metodologické východiská experimentu

The methodological basis of the experiment

Silvia HOVANCOVÁ, Beáta BALOGOVÁ

Ing. Silvia Hovancová, prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD.

Katedra sociálnej práce

Pedagogická fakulta

Katolícka univerzita v Ružomberku

Inštitút edukológie a sociálnej práce

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

e-mail: s.kasinakova@gmail.com

e-mail: beata.balogova@unipo.sk

Abstrakt

Výskumník sa stretáva s rôznymi otázkami a problémami pri spracovaní kvalitného experimentu. Príspevok ukazuje, ktorí autori z hľadiska metodológie výskumu riešia otázku experimentu. Autori vysvetľujú chápanie experimentálnej metódy z rôznych pohľadov. Autori vyzdvihujú dôležitosť a efektívnosť experimentálneho výskumu pri riešení problému. Cieľom príspevku je načrtnúť, čo sa rozumie pod pojmom experimentálna metóda, taktiež poukazuje na kontrolu v experimente. V príspevku sú opísané jednotlivé charakteristiky a metódy, ktoré pomáhajú vytvoriť kvalitný experiment.

Kľúčové slová: Experiment. Výskum. Premenné. Experimentálne podmienky. Kváziexperiment. Validita.

Abstract

The researcher faces various questions and problems in processing a quality experiment. The contribution shows who authors solve the question of the experiment. The authors explain the understanding of the experimental method from different perspectives. The authors highlight the importance and effectiveness of experimental research to solve the problem. The aim of the paper is to outline what is the experimental method, also points to control in the experiment. The paper describes the individual characteristics and methods that help to create a quality experiment.

Keywords: Experiment. Research, Variables. Experimental conditions. Kvaziexperiment. Validity.

Úvod

Experiment tvorí základ vedeckej metódy, ktorá je prostriedok na objavovanie sveta okolo nás, preto experiment možno vykonať kdekoľvek a kedykoľvek. Experiment možno chápať ako navrhnutý postup na testovanie hypotéz, ako súčasť vedeckej metódy. V experimente sú dve kľúčové premenné, nezávislé a závislé, pričom nezávislá premenná je riadená alebo zmenená na testovanie

jej účinkov na závislú premennú (Helmenstine 2018).

1 Experiment

Dôležité postavenie v rámci metód kvantitatívneho výskumu má experimentálna metóda. V porovnaní s inými výskumnými metódami, pomocou ktorých vieme zistiť len vzájomné vzťahy javov, experiment umožňuje dokázať kauzálne dôsled-

ky, ako jeden jav vplýva na druhý. Pri experimente zisťujeme efektívnosť, čo iné výskumné metódy neuvoľňujú (Gavora 2010).

1.1 Potreba experimentu očami Šveca a Maršálovej

Metóda experimentu má nenahraditeľnú úlohu v andragogickom a pedagogickom výskume, keďže je ťažké uviesť nové programy bez experimentálneho overenia ich účinnosti. Nie každý experiment je dôveryhodný, aby potvrdil alebo vyvrátil kauzálny vzťah.

Pre úspešnosť experimentu je potrebné vyhovieť aspoň dvom kritériám, a to vnútorná a vonkajšia validita. Pri experimente vnútornú validitu zaisťuje kontrola nežiaducich premenných pôsobiace popri nezávislým premenným skresľujúc pozorované vzťahy. Vnútorná validita umožňuje z výsledkov vyvodiť objektívne závery. Vonkajšia validita umožňuje uvažovať o platnosti výsledkov z experimentu v prostredí, v akom sa konal experiment. Avšak vonkajšia validita je spojená s viacerými prekážkami, preto priateľnejšie je výskum realizovať priamo v prostredí, kde sa plánuje využitie jeho výsledkov k čomu slúžia terénne experimenty.

Terénne experimenty sa líšia možnosťou využívať znáhodňovanie na vylúčenie vplyvu nežiaducich premenných. Ak možnosť využívať znáhodňovanie chýba, ide o tzv. kváziexperiment, v opačnom prípade ide o pravý terénny experiment.

Pravý terénny experiment na rozdiel od kváziexperimentu skôr prispieva k prevereniu kauzálnych vzťahov. Pravý terénny experiment náhodne priraďuje subjekty kontrolným a experimentálnym podmienkam, taktiež má možnosť náhodne

si zvoliť, ktoré podmienky budú kontrolné a ktoré experimentálne a náhodne určuje poradie experimentálnych podmienok. Pravý terénny experiment sa nedá vždy uplatniť, a preto sa uplatňuje kváziexperiment.

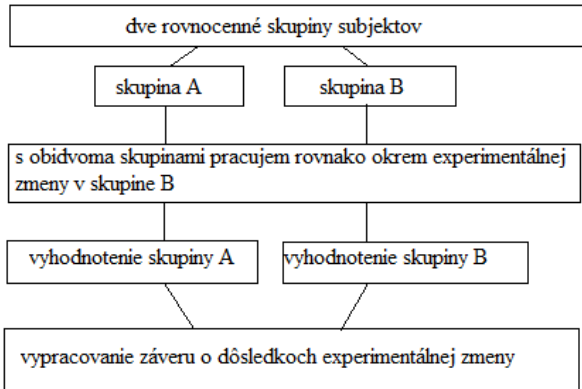
Kváziexperimenty prinášajú taktiež pri využívaní rozličných plánov, racionálnej analýze podmienok potrebné poznatky. Na základe plánu použitého kváziexperimentu sa mení ich dôveryhodnosť. Diskutabilné sú výsledky kváziexperimentu, kde sa využíva jedna skupina osôb. Porovnaním výsledkov závislej premennej pred experimentom a po experimente sa určuje účinnosť experimentu. Samotná organizácia a uskutočnenie experimentu v teréne je náročné, je ešte potrebná dôkladná analýza výsledkov. Pri kváziexperimentoch je potrebné opakovanie experimentálneho výskumu, pričom možno súčasne aplikovať niekoľko kváziexperimentov. Existuje veľké množstvo rôznych druhov kváziexperimentu, kde za prínos možno považovať časové rady, a to kváziexperimenty s viacnásobným meraním závislej premennej pred a po experimente, ktoré sú výhodou v situáciách, pri ktorých nie je reaktivita skúmaných osôb na opätovné merania. Internú validitu lepšie zabezpečuje pravý experiment, taktiež využíva primerané štatistické testy, avšak v teréne nie je možné vždy vyhovieť požiadavkám pravého experimentu, preto je potrebné tieto medzery vyplniť vhodnými kváziexperimentami (Švec 1998).

1.2 Experiment z pohľadu Gavoru

Vo vede má experiment rôzny význam. Experiment obsahuje niekoľko základných prvkov, minimálne dve zložením blízke skupiny osôb fungu-

júce v rôznych podmienkach, ktoré sú kontrolované a na záver sa ich vplyv v oboch skupinách vyhodnotí.

Obr. 1 Model experimentu

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Gavoru (2008).

Na obrázku č. 1 možno vidieť názorný model experimentu, v ktorom sú rovnocenné skupiny subjektov označené písmenami A a B. V skupine subjektov B je zavedená experimentálna zmena, pričom všetko ostatné prebiehalo v rovnakých podmienkach. V závere experimentu sú vypracované rozdiely medzi skupinami subjektov A a B (Gavora 2008).

Experimentálny plán predstavuje návrh, dizajn realizácie experimentu. Gavora rozlišuje experimentálny plán s použitím pretestu, posttestu a Solomonov experimentálny plán s použitím štyroch skupín. Pretest vyjadruje získanie vlastností subjektov pred začatím experimentu, a naopak, posttest predstavuje získanie vlastností na konci experimentálneho pôsobenia. Experimentálny plán s použitím posttestu je jednoduchší a experiment podľa tohto plánu je pravý experiment. Kombinácia pretestu a posttestu predstavuje Solomonov experimentálny plán s použitím štyroch skupín. Pôsobia tu štyri skupiny, pričom dve skupiny predstavujú jeden typ experimentálneho pôsobenia a ďalšie dve skupiny predstavujú

druhý typ experimentálneho pôsobenia. Z každého druhu pôsobenia vykoná len jedna skupina pretest, avšak posttest majú na konci experimentu všetky štyri skupiny. Výskumník môže kontrolovať účinok pretestu na subjekty.

Metóda experimentu je organizačne náročná kvôli rôznym nástrahám. Hawthornský efekt patrí k jedným z negatívnych činiteľov. Ide o efekt, pri ktorom subjekty vedia, že sú sledovaní, avšak ich správanie sa líši očakávaniam sledovateľov.

Hawthornský efekt dostal názov podľa továrne na elektrotechnické zariadenia, kde sa konal najrozsiahlejší experimentálny výskum za účelom zistiť vplyv zlepšenia osvetlenia dielni na výkon robotníkov. Do dvoch rovnakých skupín boli rozdelení pracovníci, ktorí pracovali v rovnakých pracovných podmienkach s jedným rozdielom v intenzite osvetlenia. V jednej skupine bola intenzita osvetlenia rovnaká, ale v druhej skupine bolo osvetlenie intenzívnejšie. Tento experiment ukázal, že výkon robotníkov nezávisel od intenzity svetla, ale od toho, že sa zúčastňujú experimentu, čo zvýšilo záujem a motiváciu pracovníkov (Gavora 2008)¹.

1.3 Experiment podľa Ferjenčíka

Podľa Ferjenčíka prostriedok na zaistenie kauzálnych vzťahov medzi premennými je experiment. Na to, aby vzťah medzi dvoma premennými bol kauzálny, je potrebné splniť tri podmienky. Prvá podmienka vysvetľuje, že príčina, ktorú sme si stanovili musí časovo predchádzať predpokladanému následku, tzn. najprv musí nastať A alebo zmena

¹ Výskum v Hawthorne sa konal od roku 1924 a trval do roku 1934.

v A a až potom B alebo zmena v B. Druhou podmienkou je, aby príčina a efekt spolu kovariovali, teda spoločne sa menili, tzn. tak ako sa mení znak A, v súlade s ním sa mení aj znak B. Tretia podmienka vyjadruje, že ak vysvetlíme zmenu javu B premennou A, tak v tomto prípade by nemala existovať žiadna ďalšia alternatíva zmien inou premennou, napr. C. Pri splnení všetkých troch podmienok možno vyjadriť hodnovernosť záverov o existencii, prípadne neexistencii kauzálnych vzťahov medzi premennými. Vnútorná validita platí, ak sú všetky tri podmienky splnené.

Dôležitú úlohu v experimente má kontrola rušivých vonkajších premenných, ako sú napr. neekvivalenť skupín, prirodzený vývoj, efekt merania, chyba meraného nástroja, experimentálna mortalita, reaktivita pokusných osôb, atď. Pri kontrole rušivých vonkajších premenných možno aplikovať základné metódy kontroly vonkajších premenných, ku ktorým patria eliminácia rušivej premennej z experimentu, ak nie je možné eliminovať túto premennú, tak snažiť sa jej hodnotu stabilizovať na rovnakej úrovni. Ďalšou metódou je napríklad znáhodňovanie a vyrovnávanie, pričom ide o metódy najčastejšie používané pre kontrolu rozdielov. Poslednou metódou kontroly je zmena vonkajšej premennej na ďalšiu nezávisle premennú.

Základ experimentu tvorí narábanie s nezávislou premennou, meranie závislej premennej a kontrola vonkajších premenných. Na to, aby experiment zahŕňal všetky tieto podmienky, je potrebné vytvoriť plán experimentu, tzn. vytvoriť určitý program tak, aby experiment bol vnútorne aj vonkajšie čo najvalidnejší, najefektívnejší, bezpečný, vtipný a ekonomický. Plán experimentu, pri ktorom meníme len jednu nezávisle

premennú sa nazýva jednoduchý plán experimentu, avšak ak meníme viacero nezávisle premenných, ide o multivariačné plány experimentu. Pri experimente je taktiež dôležité rozhodnúť, ako priradiť subjekty k rôznym úrovniam nezávislej premennej. O vnútrosubjektovom pláne experimentu hovoríme, ak každý subjekt akceptuje všetky úrovne nezávislej premennej. Na druhej strane, medzisubjektový plán experimentu nastáva, ak každý subjekt prijme len jednu úroveň nezávislej premennej.

V praxi nastávajú situácie, kedy nie je možné náhodne priradiť osoby k určitým experimentálnym podmienkam. V tomto prípade hovoríme o kváziexperimente, kde neexistuje kontrolná skupina. Kváziexperiment v porovnaní s čistým experimentom sa taktiež snaží zistiť kauzálne vzťahy medzi premennými, rozdiel možno pozorovať v slabšej vnútornej validite kváziexperimentu (Ferjenčík 2010).

1.4 Experiment očami Hendla

Hendl vysvetľuje experiment ako situáciu, kedy výskumník úmyselne navodí určitú zmenu situácie alebo skúsenosti jedincov a následne pozoruje zmenu jedincov. Cieľom je zabrániť, aby závery boli ovplyvňované rušivými premennými. Charakteristickými vlastnosťami experimentu sú výber jedincov zo známeho okruhu, priradenie jedincov do určitých skupín, následne sú vytvorené vopred plánované zmeny podmienok. Po meraní definovaných premenných nasleduje kontrola ostatných premenných a opísanie správania premenných. Zvyčajne testujeme nejakú hypotézu. Pri neexperimentálnom výskume je rozdiel v tom, že výskumník nenavodzuje zmenu situácie alebo skúsenosti jedincov (Hendl 2016).

Experimentálne podmienky

Pri vykonaní experimentálnej metódy musia byť splnené určité experimentálne podmienky, ktoré je potrebné predbežne naplánovať, aby prebehol experiment. Ďalšou experimentálnou podmienkou je variácia, aby situácie boli menené, na základe čoho možno porovnať výsledky. Pomocou replikácie experiment môže overiť ktokoľvek za rovnakých podmienok. Podmienkou pri experimente je tiež, aby vedúci experimentu a pokusná osoba neboli oboznámení s pokusnými podmienkami kvôli preberaniu domnienok. Počas experimentu je potrebná kontrola, či nedochádza k psychickým zmenám. Výsledky z experimentu je potrebné spracovať a vyhodnotiť rôznymi štatistickými metódami (Matoušková 2010).

Záver

Každý z autorov vysvetľuje problematiku experimentu zo svojho hľadiska. Hendl si uvedomoval potrebu výskumu už od čias kedy začal študovať herectvo. Hendl preferuje viac kvalitatívny výskum, a preto k problematike experimentu sa vyjadruje len okrajovo. Švec a Maršalová narozdiel od iných autorov vysvetľujú potrebu experimentu v edukačnom výskume. Pre pochopenie tejto problematiky používa rôzne príklady z pedagogického výskumu. Podľa Šveca v oblasti pedagogiky, ktorá je dôležitá pre človeka, nesmie experiment chýbať. Gavora podobne ako

Švec vysvetľuje experimentálne metódy v pedagogickom výskume. Jednotlivé pojmy sú vysvetlené na konkrétnych príkladoch z praxe, čo umožňuje ľahšie pochopenie danej problematiky. Gavora využíva rôzne úlohy, aby čitateľ uvažoval a hľadal riešenia pri experimentálnej metóde. Ferjenčík taktiež veľmi podrobne opisuje experimentálnu metódu, avšak v oblasti psychológie.

Zoznam bibliografických odkazov

- FERJENČÍK, Ján, 2010. *Úvod do metodologie psychologického výskumu*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-815-9.
- GAVORA, Peter et al., 2010. *Elektronická učebnica pedagogického výskumu* [online]. Bratislava: Univerzita Komenského [cit. 2018-11-04]. ISBN 978-80-223-2951-4. Dostupné z: <http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/index.php/kapitoly/experiment.php?id=i18>
- GAVORA, Peter, 2008. *Úvod do pedagogického výskumu*. Univerzita Komenského v Bratislave, vydavateľstvo UK. ISBN 978-80-223-2391-8.
- HELMENSTINE, Anne Marie, 2018. *What is an experiment? Definition and design*. [online]. ThoughtCo [cit. 2018-11-04]. Dostupné z: <https://www.thoughtco.com/what-is-an-experiment-607970>
- HENDL, Ján, 2016. *Kvalitatívni výskum*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0982-9.
- MATOUŠKOVÁ, Ingrid, 2010. *Vědecké metody ve společenských vědách. Vědecké metody pro doktorandy* [online]. [cit. 2018-11-04]. Dostupné z: http://web.ftvs.cuni.cz/hendl/metodologie/vedecke_metody.pdf
- ŠVEC, Štefan et al., 1998. *Metodológia vied o výchove. Kvantitatívno-scientistické a kvalitatívno-humanistické prístupy v edukačnom výskume*. Bratislava: Iris. ISBN 80-88778-73-5.

Experiment v preventívnych vzdelávacích programech

Experiment in preventive educational programs

Vanda GRADKOVÁ

PhDr. Vanda Gradková
Akademický ústav Karviná
Inštitút edukológie a sociálnej práce
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
e-mail: gradkova@seznam.cz

Abstrakt

Príspevek rieši možnosť využiť experimentu ako výskumné metódy, za účelom zistenia informovanosti žiakov II stupňa ZŠ o rizikovom chovaní, tj. šikany, pre aplikáciu minimálneho preventívneho programu školy. V predmetných veciach sa ponúka spolupráca medzi pedagogickými a sociálnymi pracovníkmi, prípadne školnými sociálnymi pracovníkmi. Pedagogika i sociálna práca patrí do oblasti spoločenských vied a medzi týmito oborami možno nájsť vzájomné spojenie. Sociálny pracovník by mal byť schopný výskumnú činnosť a to v rozsahu nejen základných dovedností. Jestliže majú byť sociálni pracovníci vo svojej vlastnej praxi kompetentní, je potrebné, aby boli schopní sa aktívne zapojiť do výskumnej práce. Text príspevku vysvetľuje obecnú charakteristiku výskumnej metódy, experimentu, a konkretizuje spôsob realizácie experimentu u žiakov II stupňa ZŠ.

Kľúčové slová: Realizácia experimentu. Rizikové chovanie. Minimálny preventívny program.

Abstrakt

The contribution solves the possibility of using the experiment as a research method in order to determine the awareness of pupils of elementary school level II about risk behavior, bullying, for application of the minimum preventive program of the school. In the present case, cooperation between pedagogical and social workers and/or school social workers is offered. Pedagogy and social work belong to the fields of social sciences and interconnection can be found between these disciplines. A social worker should be able to do research activities, not just basic skills. If social workers are competent in their own practice, they need to be able to actively engage in research work. The text of paper explains the general characteristics of the research method, the experiment and specifies the way of realigning the experiment in pupils.

Keywords: Implementation of an experiment. Risk behavior. Minimal preventive program.

1 Úvod do teórie experimentu

Významnou vedeckou metódou je experiment. Experiment je súbor pozorovaní určitej skupiny (vzorku), ktoré je prováděno za účelom verifikácie či falzifikácie hypotézy a pri njej je manipulovanie s podmienkami, za ktorých experi-

ment probíhá. Vedecký relevantný experiment má byť presne popísaný (popis výberu vzorky, podmienky, za ktorých probíhal, použité metódy či postupy (Hendl 2005, 2012). Jak uvádí Gavara (2010, s. 149) „experiment je výskumná metóda, jejž sila spočíva v možnosti manipulovania s promennými. Experimentátor pláno-

vítě zasahuje do proměnných, což mu umožňuje odhalovat hlubší kauzální souvislosti“. V rámci experimentálního postupu se používají různorodé metody zjišťování výzkumných dat (dotazník, škálování, pozorování, testy a pod.)

Samotný pojem experiment pochází z latinského slova „*experiri*“, což v překladu znamená zkoušet, zkoumat. První zmínky o experimentu nalézáme již ve scholastice a renesanci, kdy je experiment chápán ve zjednodušené formě a je ve své podstatě synonymem pro zkušenost. Systémové pojetí experimentu vnáší do vědeckého světa anglický františkán Roger Bacon, který experiment označil jako zkušenost, k jejímuž získání je využito přístrojů a nástrojů. O zpřesnění vymezení pojmu a o jeho dnešní podobu se zasloužil Francis Bacon (Filozofický slovník 2002). Můžeme uvést, že experiment je „postup, při němž cílevědomým systematickým působením na procesy objektivní reality a teoretickou analýzu jak podmínek, za nichž se toto působení uskutečňuje, tak i jeho výsledků, lze získat nové poznatky nebo přesvědčivě prokázat existující poznatky (Filozofický slovník 1985). Experimentální metoda je charakterizována obvykle tímto způsobem: (Pstružina 1999)

- Formulace hypotézy
- Určení objektu
- Sestavení experimentálního a kontrolního objektu
- Vlastní experiment
- Měření v experimentálním a kontrolním objektu
- Analýza výsledků
- Vyhodnocení experimentu

Slovo, „obvykle“ které často používáme, také nutno chápat tak, že uvedené znaky experimentu jsou splněné jen v některých případech. Společenské, humanitní vědy

s ohledem na jejich podstatu nejsou vždy schopné splnění těchto podmínek zaručit, protože předmětem jejich zkoumání, ve středu zájmu je zejména člověk a jeho jednání, myšlenkové pochody apod., co jsou subjektivní faktory, které je obtížné zobecňovat a agregovat. V sociálním experimentu se mnohem více projevuje jedinečné a specifické na úkor opakovatelného a obecného. Rovněž etické aspekty sociálního experimentu nelze opomenout. Sociální experimenty mívají většinou také ideologické aspekty. Pro všechny tyto důvody, se ve společenských vědách často používá místo reálného experimentálního objektu, model.

1.1 Spojení sociální práce a empirického sociálního výzkumu

Dějiny empirického sociálního výzkumu v zemích západní Evropy jsou úzce spjaté s dějinami aktuálních sociálních problémů a zároveň s dějinami státních a společenských pokusů o hledání jejich řešení, což těsně souvisí s dějinami sociální politiky v Německu, Anglii a ve Francii. Dějiny empirického sociálního výzkumu ukázaly, že spojovacím článkem mezi sociální politikou a sociální prací a empirickým sociálním výzkumem je pojem sociálního problému. Empirické zkoumání sociálních problémů souvisí těsně s otázkou, kdo a na jakém pozadí sociální problémy vnímá (Baum 2014, in: Gojová et al.). S výzkumem v oblasti sociální práce se pojí taková jména jako Jane Addams a tradice Hull Hous, kde můžeme zaznamenat prokazatelný vztah k praktické sociální práci. Terénní studie zabývající se životní situací zvláště ohrožených skupin se zajímaly o problémové sociální situace v ohnisku sociální práce. Vznikaly tak studie o městských

ghettech, nebo o problémech s gangy mladistvých a mladých dospělých. Pro výzkum zaměřený na praxi je na rozdíl od základního výzkumu typický zájem o zpětné zapojení poznatku výzkumu do praxe. Empirický sociální výzkum je výzkum, který se pokouší vysvětlit sociální skutečnost společnosti, její struktury, vztahy, procesy a sociální problémy. Čini tak na základě teorií, tedy systému logicky bezesporných výpovědí o sociálních fenoménech. Teorie musí být výpovědí o sociální skutečnosti, s touto skutečností konfrontovatelné, čili empiricky prověřitelné (Loučková a Baum 2014, in: Gojová 2014).

1.2 Experiment

Je kvantitativní metodou výzkumu, patří k empirickým metodám, je metodou zjišťování faktů. Otázkami využití výzkumu ve vědě se zabývá metodologie. Je to nauka o metodách vědy, resp. teorie jejich metod, zahrnující i jejich zkoumání, kritická hodnocení, a zobecnění. Metody vědy bývají podle způsobu využitelnosti členěny do tří úrovní: metody obecně filozofické (např. dialektická, fenomenologická), dále metody obecně vědní, představují logické metody uplatňované ve všech vědách (analýza, indukce, dedukce apod.) a také těch, které se aplikují ve více vědních oborech, často příbuzných (přírodních, humanitních, např. metoda srovnávací, historická, statistická), a metody speciálně vědní, jichž užívají jednotlivé disciplíny (Reichel 2009, s. 17).

Podstatou experimentu je aktivní manipulace s určitou charakteristikou (znakem) a sledování, jak se tento zásah projeví na jiné charakteristice (znaku). Té, kterou je manipulováno, se říká nezávislá proměnná, též experimentální nebo kauzální,

a ta, u níž se sledují účinky této manipulace, se nazývá závislá. Tyto postupy je možné provádět ve dvou variantách. Buď v přirozeném prostředí zkoumaných osob, což má výhodu, protože osoby nejsou vytrženy ze svého přirozeného prostředí. Nevýhodou je, že zde mohou působit různé vlivy, z nichž některé nejsme schopni ani identifikovat. Další možností je zkoumání v laboratorních podmínkách; osoby se pohybují v prostředí umělém, pro ně nepřirozeném. Výběr konkrétní varianty musí zohlednit charakteristiky zkoumaných (dospělé osoby, děti) a též povahu řešeného problému. Dalším rysem experimentu, je koexistence zkoumané (experimentální) skupiny, tj. té, která je podrobená působení nezávislé proměnné a skupiny kontrolní, která mu vystavena není. Kontrolní role tkví v tom, že se jejím prostřednictvím zjišťuje, zda případné změny v závislé proměnné jsou skutečně výsledkem působení nezávislé proměnné. V konečném výsledku musí na konci experimentu kontrolní skupina vykazovat jiné hodnoty, než skupina experimentální. Experiment má tu výhodu, že je postupem umožňujícím hlouběji proniknout do mechanismů vzájemného působení některých fenoménů a tím lépe porozumět jim i příčinám jejich změn (změnám v reakcích, způsobech chování, postojích a pod.)

Existují dva základní přístupy k empirickému zkoumání skutečnosti:

- Přístup *ex post facto*, tj. známe „stav“ a hledáme jeho „příčiny“. Známe závisle proměnnou a zjišťujeme intervenující proměnné.
- Přístup experimentální, manipulujeme s „příčinami“ a pozorujeme, zda a jak se mění „stav“. Ověřujeme, zda manipulace

s proměnnou, o níž se domníváme, že je proměnnou intervenující, vede ke změnám v proměnné závislé

Druhy experimentu:

- laboratorní, používá se zejména v přírodních vědách, popř. v psychologii
- terénní (přirozený) ve společenských vědách velmi častý, předností je blízkost přirozenému životu
- kvaziexperiment.

Hypotézy v sociálních vědách:

V sociálním výzkumu rozeznáváme hypotézy oboru (např. sociální práce) a statistické. Hypotézy oboru můžeme dělit na východiskové a pracovní. Východiskové hypotézy zahrnují rozbor problému, jeho vznik a souvislosti. Mají zpravidla obecnou formulaci, je proto obtížné ověřovat je přímo. Pracovní hypotézy specifikují hypotézy východiskové. Jejich obsah je konkrétnější a je možno je ověřovat. Statistická hypotéza je výrokem o projevech pravděpodobnostního chování náhodných proměnných (Loučková a Baum 2014, in: Gojová et al. 2014).

2 Realizace experimentu v preventivně vzdělávacím programu zaměřeném na rizikové chování tj. šikanu, u žáků druhého stupně základní školy

Rámcově vzdělávací programy představují hlavní kurikulární dokumenty pro všechny úrovně vzdělávání. Součástí RVP jsou metodické dokumenty a metodické pokyny MŠTV ČR v oblasti primární prevence rizikového chování (šikana, násilí, syndrom CAN, záškoláctví apod.) Povinnosti pedagogických pracovníků je realizace minimálního programu prevence rizikového cho-

vání, se zaměřením na určitá témata pro jednotlivé typy škol. Na realizaci minimálního preventivního programu se podílejí nejenom pedagogičtí pracovníci, metodici prevence, ale i další organizace, v tom také orgány státní správy, mezi ně patří obecní úřady obce s rozšířenou působností, které vykonávají sociálně právní ochranu dětí. Podle zákona o SPOD, sociální pracovníci jsou povinni v rámci preventivní a poradenské činnosti spolupracovat se školami (výchovnými poradci, metodiky prevence) při realizaci specificky zaměřené přednáškové činnosti, vztahující se k problematice rizikového chování dětí, možných důsledků takového chování; působit výchovně nejenom na žáky/studenty, ale rovněž na rodiče. Významnou oblastí je také školská sociální práce, jejíž rozpětí je široké. Stěžejně do činnosti patří mj. primární až terciární prevence, znalosti o sociálním znevýhodnění a o vzniku nebo působení sociálně patologických jevů. Zásadní vlastností školské sociální práce je její přesah za školu. K činnostem patří nejenom pomoc žákům, ale i rodičům, zákonným zástupcům, komunitám, dle potřeb samozřejmě pedagogům a všem ostatním spolupracujícím subjektům. Přestože školská sociální práce legislativně není ukotvená, v některých zemích, státech se dobře vyvíjí. Příkladem může být Slovensko, oproti ČR, kde školská sociální práce nemá až tak velký ohlas, což je na škodu spolupráce pedagogů se školním sociálním pracovníkem/pracovnicí. Nic méně jsou OSPODy, které intenzivně spolupracují se školami, neboť jsou si vědomí své povinnosti poskytování sociálně právní ochrany dětem uvedeným v § 6 zákona č. 359/1999 Sb., o SPOD, ve znění pozdějších předpisů.

Jedním z mnoha preventivních opatření realizovaných v rámci programu prevence na základních školách je problematika šikany, která patří mezi riziková chování. Dálo by se předpokládat, že žáci ZŠ mají / měli by mít informace o tomto patologickém jevu.

Šikana ve škole je jev starý jako škola sama. V současnosti však narůstá do větších rozměrů tím, že vzrůstá počet zjištěných případů šikanování, snižuje se věková hranice agresorů, zvyšuje se její brutalita a její propracovanost (Bendl 2003).

Jaké povědomí mají žáci o šikaně, jejich důsledcích, jaké mají informace o preventivním programu na škole k uvedené problematice, můžeme velmi dobře zjistit výzkumnou metodou, experimentem. Na základě výsledků, lze lépe organizovat aktivity směřující ke komponování konkrétního programu prevence, zaměřeného na oblast šikany.

2.1 Desing výzkumu - výzkumná metoda, experiment

Cílem výzkumu, je zjištění informací u žáků vybrané základní školy o rizikovém chování, tj. šikany. Informovanost bude zkoumána kvantitativně, výzkumnou metodou bude experiment. Experimentální data budou získávána pomocí dotazníku vlastní konstrukce. V experimentu rozlišujeme dvě proměnné, tj. závislou a nezávislou. Nezávislá proměnná je ta, na kterou se záměrně působí, kterou manipulujeme. V našem případě nezávislou proměnnou je preventivní program zaměřený na problematiku šikany. Závislá proměnná je ta, u které předpokládáme, že se bude měnit v závislosti na změnách nezávislé proměnné. Jde o účinek manipulace s nezávislou proměnnou. Závislou proměnnou

je v našem případě lepší informovanost o tomto problému a následně možnost se bránit tomuto negativnímu jevu (vědět na koho se obrátit, znát organizace, subjekty, které se věnují tomuto problému).

Experiment má tři fáze: registrace proměnných na začátku experimentu (závislá, nezávislá), manipulace nezávislými proměnnými a registrace hodnot závislých proměnných. Takto získáme tři popisy: popis objektu před zásahem (znalosti a informovanost o problematice šikany u cílové skupiny na začátku výzkumného šetření; testování pomocí dotazníku), popis zásahu (vlastní realizace preventivního působení na cílovou skupinu), popis objektu po zásahu (informovanost o znalosti o problematice šikany u cílové skupiny po realizaci preventivního programu; testování pomocí totožného dotazníku (Skutil 2011, s. 119).

Pro popis objektu před zásahem použijeme pretest (vstupní test, před experimentálním působením), dotazník pro popis objektu po zásahu *posttest* (závěrečný test, zadávány po experimentálním působení), použijeme stejný dotazník. V experimentální metodě máme skupinu kontrolní (neuskutečňuje se na ní experiment a skupinu experimentální (uskutečňuje se na ní experiment. V uvedeném případě skupina kontrolní i experimentální je stejná a to proto, aby byla zajištěna reliabilita a nedošlo ke zkreslení zjištěných informací (Gavora 2000, s. 125)

Výzkumný soubor může být realizován podle různých kritérií (náhodný výběr), podle vlastnosti, znaků; je odvislé od toho co chceme zkoumat. V našem případě, výzkumným souborem budou žáci 6,7, 8, 9 tříd základní školy, pro které je vzdělávací minimální preventivní program určen (podle RVP a metodi-

ky prevence MŠTV). Experimentální skupina A (cílová), polovina žáků 6, 7, 8, 9, třídy, celkem 50 žáků, kontrolní skupina B žáci 6, 7, 8, 9, třídy, druhá polovina, celkem 50 žáků.

Hypotézy v experimentálním výzkumu

H1: Čím vyšší ročník základní školy žáci navštěvují, tím větší mají znalosti o problematice šikany.

H2: Dívky o problematice šikany vědí víc než chlapci.

H3: Více jak polovina žáků si myslí, že je škola nedostatečně informuje o šikaně.

H4: Při účasti žáků na preventivním programu, dosáhnou žáci lepších výsledků v zodpovězeném dotazníku k prevenci šikany než před tímto programem.

2.2 Průběh experimentálního šetření

V první fázi obě skupiny, experimentální a kontrolní vyplní dotazník (20 položek). V experimentální skupině dále bude probíhat beseda se žáky se zaměřením na problematiku šikany; co to je šikana, šikánování, jaké může mít podoby, kdy a kde se můžeme se šikanou potkat ve škole, jak se bránit proti šikaně, na koho se může žák obrátit a kde hledat pomoc apod. V rámci besedy můžeme použít různé modelové situace vztahující se k šikaně, filmy, nebo kazuistiky.

V kontrolní skupině beseda nebude probíhat. Následně v experimentální skupině žáci po ukončení besedy, vyplní posttest. Výsledky vyhodnotíme:

- celkový počet dívek, chlapců, zastoupených dle ročníku
- dále porovnání výsledků v pretestu a posttestu.

K celkovému vyhodnocení můžeme použít *univariační a bivariační* analýzu. Univariační analýza 1. stupně „jednorozměrné třídění“, slouží k obecné analýze ve výzkumném souboru. V uvedeném výzkumu budeme mít: pohlaví (dívka, chlapec), věk, třída, celkový soubor N...100 %, z toho počet chlapců, dívek. Vždy je zapotřebí vytrdit dotazníky, které nebyly správně vyplněné (chybějící odpovědi, nebo dotazník nebyl vyplněný vůbec). Poté následuje bivariační analýza, tj. analýza 2. stupně, dvoustupňová, která analyzuje vztah mezi 2 proměnnými. Bivariační analýzou můžeme vyhodnotit každou z uvedených hypotéz. K tomu je zapotřebí vytvořit podsoubory N1, N2, N3 až N8...z celkového počtu dotazovaných, kteří s daným tvrzením souhlasí/nesouhlasí.

Bivariační analýza č. 1 pracuje s podsoubory respondentů N1 ...počet žáků vyššího ročníku ZŠ, kteří mají lepší znalosti o šikaně a N2... počet žáků nižších ročníků, kteří tyto znalosti nemají.

Bivariační analýza č. 2 pracuje s podsoubory N3.....dívky, které vědí více o šikaně a N4...chlapci, kteří méně vědí o šikaně

Bivariační analýza č. 3 pracuje s podsoubory N5 ...počet žáků, kteří si myslí, že je škola nedostatečně informuje a N6... počet žáků, kteří si myslí, že je škola dostatečně informuje

Bivariační analýza č. 4 pracuje s podsoubory N7...dosažení lepší informovanosti o šikaně v dotazníku po besedě k programu a N8 ...ve srovnání výpovědí v dotazníku před programem.

Výsledky můžeme statisticky vyhodnotit.

Každou z hypotéz můžeme verifikovat nebo falzifikovat. Celý postup vyhodnocení můžeme zapsat do kon-

tingenční tabulky, zpracovat do grafů, tabulek.

Závěry experimentu je zapotřebí vyhodnotit včetně doporučení pro pedagogickou, sociální praxi, tj. rozšíření potřebných informací pro žáky, učitele a sociální pracovníky, případně školní sociální práci s cílem rozšíření, či upřesnění metodiky minimálního preventivního programu, zavedení inovativních postupů, nebo rozšíření informací o šikaně ve vybraných předmětech (občanská nauka a pod.).

Zoznam bibliografických odkazov

BAUM, Detlef a Alice GOJOVÁ, eds., 2014. *Výzkumné metody v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7464-390-3.

BENDL, Stanislav, 2003. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV. ISBN 80-86642-08-9.

DISMAN, Miroslav, 2008. *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-0139-7.

FILOZOFICKÝ slovník, kol. Autorů, 1985, Praha: Svoboda.

FILOZOFICKÝ slovník, kol. Autorů, 2002. Olomouc: Naše vojsko. ISBN 80-7182-064-4.

GAVORA, Peter, 2010. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido. ISBN 978-80-7315-185-0.

HENDL, Jan, 2005. *Kvalitativní výzkum, základní metody a aplikace*. Praha: Portál s.r.o. ISBN 80-7367-040-2.

HENDL, Jan, 2012. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál s.r.o. ISBN 978-80-262-0219-6.

KERLINGER, Fred N, 1972. *Základy výzkumu chování*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.

Metodické dokumenty (doporučení a pokyny) MŠMT ČR. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>

PSTRUŽINA, Karel, 1999. Atlas filozofie vědy. In: *E-logos*. Dostupné z: <http://nb.vse.cz/kfil/win/atlas1/atlas3.htm>

REICHEL, Jiří, 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-3006-6.

SKUTIL, Martin et al., 2011. *Základy pedagogicko psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál s.r.o. ISBN 978-80-7367-778-7.

Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Kváziexperiment v problematike rodovo podmieneného násilia

Quasiexperiment in the issue of gender-based violence

Ľubica LIBÁKOVÁ

Mgr. Ľubica Libáková
Inštitút edukológie a sociálnej práce
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
e-mail: lubicalibakova@gmail.com

Abstrakt

Príspevok teoreticky vymedzuje experiment a kváziexperiment v kontexte sociálnej práce. Upriamuje pozornosť na ich význam a možnosti využitia v sociálnej práci, špecificky v problematike rodovo podmieneného násilia. Zároveň sa zameriava na návrh kvantitatívneho výskumného zámeru s využitím kváziexperimentálnej metódy v predmetnej problematike.

Kľúčové slová: Kváziexperiment. Experiment. Rodovo podmienené násilie. Sociálna práca.

Abstract

This article theoretically defines experiment and quasi-experiment in the context of social work. It draws attention to their importance and possibilities of use in social work, specifically in the issue of gender-based violence. At the same time, it focuses on the proposal of a quantitative research plan using a quasi-experimental method in the subject matter.

Keywords: Quasiexperiment. Experiment. Gender-based violence. Social work.

1 Experiment a kváziexperiment v kontexte sociálnej práce

Experiment a kváziexperiment sú súčasťou metodológie sociálnej práce od 40. rokov 20. storočia. Na túto skutočnosť upriamujú pozornosť Balogová a Lovašová (2018, [cit. 2018-11-11]), pričom vo svojom konštatovaní vychádzajú z viacerých metaanalýz ponúkajúcich prehľad výskumných štúdií realizovaných v sociálnej práci (MacDonald, Shelon a Gillespie 1992; Fisher 1981; Sheldon 1986; in: Balogová a Lovašová 2018, [cit. 2018-11-11]). Aj napriek tomu, že v prostredí Slovenskej republiky má využitie experimentu a kváziexperimentu vo výskumných

štúdiách skôr nižšie zastúpenie, v zahraničí je ich využitie spojené s pozitívnymi ohlasmi. Morton a Montgomery (2011, [cit. 2018-11-11]) poukazujú na význam experimentálneho dizajnu v kontexte sociálnej práce, ktorý podľa ich názoru tkvie v lepšom pochopení toho, čo funguje pri dosahovaní pozitívnych vplyvov v zlepšovaní života klientov a klientok. Vychádzajúc zo spomínaných autorov tak môžeme uviesť, že cieľom experimentálnych štúdií je zistiť, či využitie konkrétnej intervencie spôsobuje špecifickú zmenu.

Experimentálny typ výskumu predstavuje metodologický koncept prebraný z prírodných vied (Reichel

2009; Levická 2017). Zameriava sa na zisťovanie kauzálnych javov medzi premennými. Umožňuje manipulovať s niektorými premennými a sledovať zmeny na ďalších premenných. V experimente sú prítomné tzv. experimentálna a kontrolná skupina. „*Subjekty z experimentálnej skupiny sú vystavené vplyvu nezávislej premennej, zatiaľ čo subjekty z kontrolnej skupiny tomuto vplyvu zámerne vystavené nie sú*“ (Levická 2017, s. 337).

Teoretickému vymedzeniu experimentu sa venovali viaceré autorky a autori ako Gavora et al. (2010, [cit. 2018-11-11]), Levická (2017), Reichel (2009), Ferjenčík (2010), Lovaš (2001), Ondrejko (2005), Balogová a Lovašová (2018, [cit. 2018-11-11]) a ďalší. Gavora et al. (2010, [cit. 2018-11-11]) nazera na experiment z pedagogického hľadiska, ako na metódu, ktorá má medzi kvantitatívnymi metódami kľúčové postavenie, pretože ako jediná z výskumných metód vie dokázať kauzálne dôsledky pedagogického pôsobenia. Umožňuje teda zisťovať efektívnosť edukačného pôsobenia (napr. učebnice, výcviku, tréningu či vzdelávacieho programu a pod.), a tak je jeho využitie nevyhnutné pri realizácii edukačných zmien. Zároveň ju vníma ako komplexnú výskumnú metódu, „*pretože sa pri nej nevyhnutne musia používať aj iné výskumné metódy na získanie údajov o subjektoch experimentu - test, dotazník, pozorovanie, škálovanie, sociometria atď. Nimi zisťujeme charakteristiky subjektov - a to pred i po skončení experimentu*“ (Gavora et al. 2010, [cit. 2018-11-11]). Z psychologického hľadiska vymedzuje experiment Ferjenčík (2010), ktorý vychádzajúc z Campbella (1980, in: Ferjenčík 2010) vymedzuje tri podmienky, ktoré musia byť splnené na to,

aby bolo možné tvrdiť, že vzťah medzi premennými je kauzálny: 1. to čo považujeme za príčinu musí časovo predchádzať predpokladanému následku, 2. predpokladaná príčina a jej následok musia spolu kovarovovať, 3. nemalo by existovať žiadne aleternatívne vysvetlenie zmien inou premennou. Ondrejko (2005, s. 111) zo sociologického hľadiska považuje za základ experimentu „*skúsenosť, ktorá je vyvolaná a získaná vedomým konaním, spravidla v navodenej situácii, ktorá sa líši od reálnej situácie a dovoľuje tak odlíšiť náhodné vplyvy od relevantných a úmyselných a súčasne dovoľuje experiment opakovať za približne identických podmienok*“.

V kontexte nášho príspevku sa prikláňame k definícii Maršálovej (1990, s. 163), podľa ktorej je experiment „*starostlivo dokumentovaná výskumná situácia, v ktorej sa sleduje kauzálny vzťah medzi dvoma alebo viacerými premennými tak, že sa zámerne vyvoláva zmena v jednej alebo viacerých nezávislých premenných a za kontroly nežiadúcich premenných sa sleduje zmena v závislej, resp. závislých premenných*“. Ondrejko (2005, s. 111) v tejto súvislosti dodáva, že tak dochádza k manipulácii s premennými a vytváraniu podmienok, ktoré „*v prirodzenom stave nejestvujú alebo ktoré by bez zásahu výskumníka nenastali*“. Rovnako Lovaš (2001, s. 88) poukazuje na to, že „*len v tomto type výskumu dochádza k ovplyvňovaniu premenných, v ostatných typov výskumov výskumník zisťuje stav vecí bez toho, aby ich menil alebo ovplyvňoval*“.

V prípade ak je výber subjektov do experimentálnej a kontrolnej skupiny náhodný hovoríme tak o tzv. pravom experimente (Gavora et al. 2010, [cit. 2018-11-11]). Ak však k výberu subjektov dochádza nená-

hodným výberom hovoríme o kváziexperimente.

Postaveniu kváziexperimentu v systéme výskumných dizajnov sa venovali Balogová a Lovašová (2018, s. 10, [cit. 2018-11-11]), ktoré konštatujú, že „*ide o kauzálny typ projektu, výskumnou podobou veľmi blízky experimentu, a hoci základný rozdiel je podľa mnohých autorov jeden, je veľmi závažný - náhodnosť výskumného výberu*“. V kváziexperimente tak hovoríme skôr o porovnávačej, než kontrolnej skupine v pravom zmysle slova. „*Inak sa však kváziexperimentálne plány snažia o to isté o čo pravé experimenty - teda o zisťovanie kauzálnych vzťahov medzi premennými. Celý rozdiel spočíva viacmenej len v slabšej vnútornej validite kváziexperimentu*“ (Ferejník 2010, s. 107).

Viacere autorky a autori sa zhodujú v názore, že experiment ako i kváziexperiment predstavujú komplexné výskumné metódy vyžadujúce si, zo strany výskumníka a výskumníčky, dobré organizačné schopnosti, metodologickú erudíciu a skúsenosti s menej komplexnými výskumnými metódami.

2 Návrh výskumného zámeru

V projekte výskumu sme sa zamerali na zisťovanie kauzálnych javov medzi premennými. Vychádzajúc z delenia základných dizajnov a výskumných postupov podľa Lovaša (2001) sme si zvolili kvantitatívny výskumný dizajn a kauzálny projekt s využitím metódy kváziexperimentu. Hlavným cieľom výskumného zámeru je zistiť efektívnosť vzdelávacieho workshopu zameraného na problematiku rodovo podmieneného násillia.

K základným príčinám rodovo podmieneného násillia zaradzujeme snahu o mocenskú dominanciu, spoločenské normy a rodové stereotypy i tradičné rozdelenie rolí v spoločnosti. Príkladom sú stereotypy o role ženy v rodine, ktorá vedie k nerovnocennej (patriarchálnej) deľbe prác v domácnostiach či nezosúlaďovaniu rodičovských a pracovných povinností - napr. nemožnosť ďalšieho vzdelania či budovania kariéry, k vnímaniu starostlivosti a výchovy detí ako výlučne ženskej záležitosti, k vnímaniu žien ako podriadených, nerovných voči mužom čo je primárnou príčinou rodovo podmieneného násillia, ale i stereotypné presvedčenia o potrebe regulácie slobody žien - napr. vo vzťahu k obmedzovaniu ich sexuálnych a reprodukčných práv. Výchovné a vzdelávacie opatrenia môžu prispieť k eliminácii rodovej nerovnosti a motivovať ľudí ku kritickému prehodnocovaniu tzv. spoločenských skutočností zahŕňajúcich rôzne formy vzťahov a spôsobov života či deľbu práce medzi ženami a mužmi (KMC 2018, [cit. 2018-11-11]).

Opierajúc sa o vyššie uvedené vymedzenie kváziexperimentu podľa Ferjenčika (2010) sme výskumnú vzorku, ktorú bude tvoriť tridsaťštyri študentov a študentiek študijného programu sociálna práca na *Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove*, rozčlenili na experimentálnu skupinu, ktorá bude vystavená vplyvu nezávislej premennej a porovnávaciu skupinu, ktorá tomuto vplyvu nebude zámerne vystavená. Ďalšou výskumnou metódou, využitou pred i po skončení experimentu bude dotazník. Obe skupiny vyplnia experimentálny vstupný test - pretest: *Dotazník o mužoch a ženách I.* (Lukšík et al. 2005, in: Lukšík et al. 2006, [cit. 2018-11-11]) a záverečný

test - posttest: *Dotazník o mužoch a ženách II.* (Lukšík et al. 2005, in: Lukšík et al. 2006, [cit. 2018-11-11]). Dotazníky budú vyhotovené v printovej podobe a budú distribuované osobnou formou.

Afiliácia

Príspevok vyšiel ako výstup z projektu VEGA ev. č. 1/0134/17 *Význam hodnotovej orientácie - očakávania a perspektívy mladej generácie z hľadiska jej uplatnenia na trhu práce.*

Zoznam bibliografických odkazov

- BALOGOVÁ, Beáta a Soňa LOVÁŠOVÁ, 2018. Kváziexperiment v sociálnej práci. In: B. BALOGOVÁ a M. HAMADEJ, eds. *Aktuálne oblasti spoločenskovedného výskumu Zborník príspevkov z VIII. doktorskej konferencie v Prešove* [online]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 8-16 [cit. 2018-11-11]. ISBN 978-80-555-1989-0. Dostupné z: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Balogova13>
- FERJENČÍK, Ján, 2010. *Úvod do metodologie psychologického výskumu. Jak zkoumat lidskou duši.* Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-815-9.
- GAVORA, Peter et al., 2010. *Elektronická učebnica pedagogického výskumu* [online]. Bratislava: Univerzita Komenského. [cit. 2018-11-11]. ISBN 978-80-223-2951-4. Dostupné z: <http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/>
- KMC, 2018. *Prevenencia rodovo podmieneného násillia* [online]. [cit. 2018-11-11]. Dostupné z: <https://www.zastavmenasilie.gov.sk/prevenencia#entry:572>
- LEVICKÁ, Katarína, 2017. Experiment - kváziexperiment. In: B. BALOGOVÁ a E. ŽIAKOVÁ et al. *Vademecum sociálnej práce.* Košice: UPJŠ v Košiciach FF, s. 337. ISBN 978-80-8152-483-7.
- LOVAŠ, Ladislav, 2001. *Metódy výskumu pre verejnú správu.* Košice: UPJŠ v Košiciach pre Fakultu verejnej správy UPJŠ. ISBN 80-7097-478-8.
- LUKŠÍK, Ivan et al., 2006. *Výskum a analýza rodového vnímania a rodových stereotypov na vysokých školách. Správa z výskumnej aktivity "A" v rámci projektu "Vytvorenie koncepcie vzdelávania v oblasti rovnosti príležitostí na základe Gender mainstreamingu" č.128/04-I/33-4.1.*
- MARŠÁLOVÁ, Libuša, 1990. Experimentálna metóda v psychológii. In: L. MARŠÁLOVÁ a O. MIKŠÍK et al. *Metodológia a metódy psychologického výskumu.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, s. 161-225. ISBN 80-08-00019-8.
- MORTON, Matthew and Paul MONTGOMERY, 2011. *Experimental and Quasi-Experimental Designs* [online]. New York: Oxford University Press. [cit. 2018-11-11]. Dostupné z: <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780195389678/obo-9780195389678-0053.xml>
- ONDREJKOVIČ, Peter, 2005. *Úvod do metodologie sociálnych vied (Základy metodologie kvantitatívneho výskumu).* Bratislava: Regent. ISBN 8088904447.
- REICHL, Jiří, 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů.* Praha: Grada. ISBN 978-90-247-3006-6.

Starostlivosť o seba a jej faktory, ktoré ovplyvňujú sociálnu prácu u sociálnych pracovníkov na Slovensku

Self-care and its factors that affect the social work of social workers in Slovakia

Františka PETRIKOVÁ, Vladimír LICHNER, Eva ŽIAKOVÁ

Mgr. Františka Petriková, Mgr. Vladimír Lichner, PhD., prof. PhDr. Eva Žiaková, CSc.

Katedra sociálnej práce

Filozofická fakulta

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

e-mail: frantiskapetrikova86@gmail.com

e-mail: vladimir.lichner@upjs.sk

e-mail: eva.ziakova@upjs.sk

Abstrakt

Príspevok sa zameriava na problematiku starostlivosti o seba ako dôležitého determinantu, ktorý má vplyv na výkon sociálnej práce u sociálnych pracovníkov na Slovensku. Príspevok teoreticky rozpracúva pojem starostlivosti o seba a zameriava sa na faktory/zložky starostlivosti o seba, ktoré sú dôležité pri práci sociálneho pracovníka. Empiricky, autori prezentujú projekt výskumu starostlivosti o seba prostredníctvom cieľov projektu a návrhu metodík pre identifikáciu faktorov starostlivosti o seba. Autori sa zamerali na predpokladané možnosti spracovania výsledkov výskumu ale aj na teoretické a praktické prínosy pre sociálnu prácu.

Kľúčové slová: Starostlivosť o seba. Faktory starostlivosti o seba. Sociálna práca. Sociálny pracovník.

Abstract

The paper focuses on the issue of self-care as an important determinant that affects the performance of social work for social workers in Slovakia. The contribution develops the theoretical concept of self-care and focuses on the factors / components of self-care that are important for the work of a social worker. Empirically, the authors present a project of self-care through project goals and the design of methodologies for identifying self-care factors. The authors focused on the envisaged possibilities of processing the research results but also on the theoretical and practical benefits for social work.

Keywords: Self-care. Factors of self-care. Social Work. Social Worker.

Úvod

Sociálna práca ako profesia patrí medzi pomáhajúce vedné disciplíny. Cieľom je poskytovať pomoc a podporu iným ľuďom, s tým že využívajú seba a svoje skúsenosti ako hlavný nástroj pomoci. Sociálni pracovníci potrebujú dobrú úmyselnú dlhodobú starostlivosť o seba, aby boli schopní vykonávať svoju profesiu na profesionálnej úrovni. Mnohokrát je táto

zložka zanedbávaná a spôsobuje negatívne dôsledky v práci pomáhajúceho profesionála. (Figley 2002). Existuje veľa štúdií (Figley 2002; Burton, Pakenham a Brown 2010; Hricová a Vargová 2014; Lovašová 2016), ktoré dokazujú že pracovníci v náročnejších pozíciách zanedbávajú oblasť starostlivosti o seba. Podľa Oremovej (1991) je starostlivosť o seba vykonávaná ako racionálna odpoveď na rozpoznané potreby. Nie

je vrodená, nemá inštinktívny charakter a je výsledkom učenia sa prostredníctvom interpersonálnych vzťahov a komunikácie (zisk prostredníctvom sociálnej interakcie).

1 Starostlivosť o seba

Starostlivosť o seba má mnoho rôznych definícií. Jednotne sa ale autori (napr. Denyes, Orem a Bekel 2001) zhodujú v tom, že je to určité zámerné vykonávanie činností pre reguláciu jedinca, jeho optimálneho fungovania a rozvoja. Charakter starostlivosti o seba je založený na medicínskom aspekte, keďže počiatky starostlivosti o seba majú základ v medicíne. (Orem 1991) Lovaš (2014) objasňuje vzťah medzi pojmami starostlivosť o seba a zdravotná starostlivosť. Termín starostlivosť o seba v sebe zahŕňa všetko to, čo sa týka psychologického aspektu „seba“ samého. V tomto ponímaní môžeme chápať zdravotnú starostlivosť ako jednu z častí starostlivosti o seba. Starostlivosť o seba predstavuje činnosti, ktoré súvisia so zdravím, s fyzickým a psychickým blahom a osobným rozvojom. Autori Campbell, Assanand a Di Paula (2003) uvádzajú, že starostlivosť o seba je charakterizovaná každodennou zodpovednosťou jednotlivca za seba samého, svoj blahobyť a schopnosť hľadať pomoc v prípade potreby.

Godfrey et al. (2011) analyzovali 139 definícií starostlivosti o seba a identifikovali 7 rôznych zložiek, ktoré sa v definíciách tohto pojmu vyskytujú a v ktorých sú rozdiely medzi nimi. Ide o aspekty vzťahujúce sa k:

1. zdraviu,
2. chorobe alebo invalidite,
3. všeobecným dôsledkom,

4. vykonávateľovi starostlivosti o seba,
5. vykonávaniu starostlivosti o seba,
6. profesionálnemu zdravotníckemu personálu,
7. systému starostlivosti o zdravie.

Na základe týchto aspektov podľa autorov samotná starostlivosť o seba obsahuje rôzne aktivity. Pre autorov je významná súvislosť starostlivosti o seba, ktorú realizujú pracovníci v každodennom kontakte so sociálnym klientom. Orientujeme sa na oblasti, ktoré sú vykonávané sociálnymi pracovníkmi zámerne v priebehu života, najmä pracovného, za účelom podpory fyzického, psychického a emocionálneho zdravia a prevencie ochorenia s čím súvisí i eliminovanie negatívnych javov vyplývajúcich z výkonu povolania.

Z pohľadu sociálnej práce sa u pomáhajúcich profesionálov rozlišujú štyri zložky starostlivosti o seba z hľadiska charakteru vykonávaných činností:

- psychická,
- fyzická,
- sociálna,
- spirituálna zložka. (Figley 2002; Newell a Nelson-Gardell 2014; Moore et al. 1996; Aguilar 1997).

1.1 Faktor F1: Dobrá sociálna klíma a zvládanie nástrah vytváraných prácou

Základom je najmä to, aby boli na pracovisku vytvorené vhodné podmienky pre spokojnú a kvalitnú prácu pomáhajúceho profesionála. Parygin (in: Kollárik 2002, s. 43) sa zaoberá pojmom sociálno-psychologická klíma, ktorú charakterizuje ako „prevládajúcu a relatívne stálu psychickú naladenosť kolektívu, ktorá nadobúda mnohostranné formy prejavov vo všetkej jeho životnej čin-

nosti“. Je potrebné prepojiť práve starostlivosť o seba s dobrou sociálnou klímou v pracovnom prostredí pomáhajúceho profesionála. Ak je v pracovnom prostredí spokojnosť na strane zamestnancov a aj na strane zamestnávateľa umožňuje to dosahovať lepšie výkony v práci ale aj v osobnom živote. Podľa Kollárika (2002) sa pod dobrú sociálnu klímu radia faktory ako: kooperácia, vzájomná komunikácia, pozitívny vzťah k práci, vzdelávanie sa. Pri nedostatočne dobrej sociálnej klíme dochádza k vzniku záťažových situácií a k oslabovaniu zvládania záťaže.

Cox a Steiner (2013) dávajú starostlivosť o seba v práci do súvislosti so stresom, ktorý je súčasťou vykonávania práce aj u sociálnych pracovníkov. Starostlivosť o seba je chápaná ako proces, prostredníctvom ktorého sú realizované zámerné voľby týkajúce sa toho, ako odpovedať mentálne, emocionálne a behaviorálne na varietu stresorov vzťahujúcich sa k práci. Atkinson (2005) tvrdí, že ak sa pracovník cíti v pohode a je schopný pomôcť sám sebe, tak vie pomoc poskytnúť aj klientom a práve tu sa podpisuje dobrá sociálna klíma na pracovisku.

1.2 Faktor F2: Profesionálna oblasť pracovníkov a profesionálny rast v súvislosti s lepším zvládaním práce

Kontinuálne vzdelávanie seba samého prináša k práci sociálneho pracovníka rozvoj osobného rastu, profesionalizáciu vo svojej profesii a vybudovanie si určitých obranných mechanizmov k negatívnym prejavom, ktoré sú spájané s prácou. Výskum realizovaný Mesárošovou (2017) ukázal, že práve výkon aktivít zameraných na starostlivosť o seba prináša nižšiu mieru vyhorenia pra-

covníkov pracujúcich v pomáhajúcich profesiách. Jedinci, ktorí vykonávajú aktivity starostlivosti o seba, eliminujú rôzne rizikové formy správania sa: stres, vyhorenie, záťažové situácie, sociálno-patologické formy správania sa (Murphy a Dillon 2015).

Dôležitou zložkou profesionálnej oblasti je pracovná spokojnosť. Podľa Lockeho (1976), je pracovná spokojnosť príjemný alebo pozitívny emocionálny stav, ktorý je výsledkom hodnotenia pracovných skúseností. Podľa Spector (1997) je pracovná spokojnosť hodnotením jej pracovného kontextu, t. j. postoj, ktorý odráža, ako jedinci majú radi alebo neradi svoju prácu.

Medzi stratégie k lepšej starostlivosti o seba v pracovnom prostredí pomáhajúceho profesionála patrí: udržanie si hraníc profesionality, tvorba zdravého pracovného plánu, vyváženie pracovného harmonogramu čiže rozloženie si úloh, pracovné prestávky na obed, komunikácia s kolegami, počúvanie relaxačnej hudby, určovanie si priorít dňa. V neposlednom rade treba vždy zvažovať svoje zdroje a potreby (Gionta 2008).

1.3 Faktor F3: Psychické zdravie

Psychologickú zložku starostlivosti o seba Richardsová et al. (2010) dávajú do súvisu s osobným poradenstvom. Využívanie poradenstva okrem pomoci pri riešení osobných problémov podľa nich pomáha k lepšiemu pochopeniu seba samého, čo súvisí s uvedomením si svojich limitov a napomáha k osobnému rozvoju.

Psychohygiena sa považuje za svojpomocnú metódu, ktorá sa dá zakomponovať do každodenného života. Je to vedomá starostlivosť o seba samého v oblasti najmä du-

ševného zdravia. Krivohlavý (2001) chápe psychohygienu ako boj proti výskytu duševných ochorení a ako starostlivosť o umožnenie optimálneho fungovania duševnej činnosti. Moderná medicína 20. storočia sa snažila objasniť mnohé pozorovania, ktoré ukazovali, že psychologické faktory významne ovplyvňujú vznik a priebeh telesných ochorení. Duševná hygiena je interdisciplinárny odbor, ktorý vychádza z poznatkov medicíny, psychológie, filozofie a iných vedných disciplín, zaoberá sa skúmaním faktorov, ktoré ovplyvňujú psychiku pomáhajúcich profesionálov (Průcha, Walterová a Mareš 2009). Pri zanedbávaní psychického zdravia u pomáhajúceho dochádza k sebadeštruktívnym a negatívnym myšlienkam, ktoré profesionál vzťahuje k vlastnej osobe, k práci, k rodine a k životu celkovo (Klimeková 2007).

1.4 Faktor F4: Fyzické zdravie

Výskum autorov Šeblovej a Kebzu (2005) ukázal, že ľudia pracujúci v pomáhajúcich profesiách by mali vykonávať vo svojom mimopracovnom živote aspoň jednu fyzickú, športovú aktivitu, ktorá napomôže k celkovému uvoľneniu organizmu a posilneniu seba samého. Fyzická zložka sa podľa Richardsovej et al. (2010) týka fyzických aktivít, ktoré charakterizuje spotreba energie a pohyb. Vzťahuje sa to na šport, domáce práce a iné bežné aktivity.

Lovašová (2016) tvrdí, že fyzická zložka je tá, ktorá sa zameriava na fyzické zdravie pomáhajúceho profesionála. Fyzické zdravie je to najdôležitejšie pre to, aby sa pomáhajúci cítil dobre. V tejto zložke ide najmä o cvičenie, zdravý životný štýl, jedlo, udržiavanie si fyzickej kondície, potláčanie negatívnych ja-

vov a ich nahrádzanie za niečo pozitívne. Prinavrátanie stavu fyzickej a psychickej pohody v oblasti starostlivosti o seba je možné dosiahnuť angažovanosťou sa pracujúceho profesionála v aktivitách, ktoré mu umožňujú dosiahnuť resp. udržať si tento stav (Lovaš 2014).

2 Návrh projektu výskumu faktorov starostlivosti o seba u sociálnych pracovníkov

Na základe predchádzajúceho teoretického rozboru problematiky faktorov starostlivosti o seba u pracovníkov pracujúcich v sociálnej oblasti na Slovensku v nasledujúcej časti príspevku prezentujeme navrhovaný projekt výskumu.

Hlavné ciele výskumu budú zamerané na zisťovanie vplyvu rôznych faktorov starostlivosti o seba u pracovníkov v sociálnej oblasti na zvyšovanie ich odbornej úrovne poskytovanej sociálnej práce. Ďalším cieľom bude preukázanie predikcií medzi pozitívnymi výsledkami práce a vykonávaním týchto aktivít zameraných na zložku starostlivosti o seba.

Vzhľadom k výskumným cieľom vhodnou metódou pre výskum bude dotazníková metóda zložená z batérie dotazníkov zameraných na zložku starostlivosti o seba u sociálnych pracovníkov. Výskumnú vzorku budú tvoriť sociálni pracovníci pracujúci v štátnom sektore a v neštátnom sektore. Výber našej vzorky bude zámerný vzhľadom na konkrétnych sociálnych pracovníkov. Vzorku budú tvoriť pracovníci z rôznych miest na Slovensku. Celkový počet respondentov bude približne 250.

Z hľadiska navrhovaných metód navrhujeme použitie troch validizovaných metodík.

Dotazník vykonávanej starostlivosti (VSS v. 2, Lichner, Halachová a Lovaš 2018). Táto metodika slúži na kvantifikovanie vykonávanej starostlivosti o seba u pomáhajúcich profesionálov. Je úpravou a rozšírením Dotazníka vykonávanej starostlivosti o seba – VSS (Lovaš a Hricová 2013), ktorý je pôvodnou 21 položkovou metodikou na zachytenie vykonávaných aktivít patriacich pod problematiku starostlivosti o seba. Tento bol rozšírený a upravený za účelom zachytiť úroveň vykonávaných aktivít patriacich do oblasti starostlivosti o seba v pracovnom prostredí. Dotazník bol navrhovaný pre pomáhajúcich profesionálov – sociálnych pracovníkov, ktorí sa dostávajú do každodenného kontaktu s klientom. Úprava dotazníka prebehla na základe 2-fázovej kvalitatívnej analýzy vykonávaných aktivít starostlivosti o seba: 1. zisťovanie starostlivosti o seba u sociálnych pracovníkov (Lichner a Lovaš 2016) a 2. obsahová analýza vykonávaných aktivít prostredníctvom aktívnych akreditovaných supervízorov (Halachová a Lovaš 2016). Prostredníctvom exploratórnej faktorovej analýzy boli identifikované štyri faktory (rozpracované vyššie): psychologická, profesijná, zdravotná a fyzická starostlivosť o seba (Lovaš a Lichner 2016). Dotazník má 31 položiek. Škála dotazníka je 5- bodová od 1- vôbec nie až po 5- rozhodne áno. Príklady položiek dotazníka: „V prípade zdravotných problémov dodržiavam rady lekára“, „Potláčam zlú náladu“.

Škála pracovnej spokojnosti (Warr, Cook a Wall 1979) je dotazník ktorým budeme zisťovať pracovnú spokojnosť ako ukazovateľ pozitívnych výsledkov práce sociálnych pracovníkov je. Dotazníkom zisťujeme zvlášť vnútornú pracovnú spo-

kojnosť (7 položiek) a zvlášť vonkajšiu pracovnú spokojnosť (8 položiek). Škála je 7-bodová od 1- som maximálne nespokojný, až po 7- som maximálne spokojný. Príklad pre položku „Nakoľko sa cítite byť spokojný/á s uznaním pre dobre vykonanú prácu“.

Dotazník sebaregulácie starostlivosti o seba (Lovaš a Hricová 2015) obsahujúci 31 položiek, ktoré sýtia štyri subškály: osobnostný rast, zdravý životný štýl, kontrola emócií, kontrola ochrany zdravia. Príklad položky v dotazníku: „Snažím sa o to, aby som sám rozhodoval o svojom živote.“ V porovnaní s VSS je to všeobecnejší nástroj, ktorý je orientovaný na sebareguláciu starostlivosti o seba.

Dotazníky budú distribuované osobnou formou aj prostredníctvom online formy. Online forma bude účinnou najmä pre získanie údajov z rôznych miest Slovenska.

V rámci výskumu budeme pracovať aj s modelmi starostlivosti o seba využívanými u nás aj v zahraničí a s rôznymi výskumami realizovanými v oblasti starostlivosti o seba (napr. Dittmann 2005; Mesárošová 2017; Baker 2003). Pre zachytenie vplyvu faktorov starostlivosti o seba na pozitívne výsledky práce bude prebiehať viacero meraní, aby sme zistili vplyv aktivít a faktorov starostlivosti o seba na kvalitu práce pracovníkov.

Pri rozbere získaných dát budeme používať deskriptívnu a indukčtivnú štatistiku. Údaje budú spracované v štatistickom programe SPSS prostredníctvom testových metód cez parametrickú alebo neparametrickú štatistiku (korelačné analýzy, testy opakovaných meraní, ANOVA). Jednotlivé zistenia budú znázornené prostredníctvom textov, grafov a tabuliek. Výsledky budú interpretova-

né s ohľadom na teoretické východiská, výskumné ciele a hypotézy. V rámci výskumu budeme ďalej overovať vplyv aktivít starostlivosti o seba na prácu pomáhajúceho profesionála a následne prostredníctvom regresnej analýzy zisťovať predikcie medzi aktivitami starostlivosti o seba a pozitívnymi výsledkami práce sociálnych pracovníkov.

3 Záver a prínosy pre prax

Problematika starostlivosti o seba u pracovníkov pracujúcich v sociálnej oblasti je veľmi aktuálnou a dôležitou. Preto je potrebné navrhnúť určitý model starostlivosti o seba, ktorý by pomohol pracovníkom pracujúcim v sociálnej oblasti zvýšiť ich profesijný výkon aj vlastnú pracovnú spokojnosť. Prínosom nielen teoretickým, ale aj praktickým by bolo rozšírenie už prebiehajúcich intervenčných programov, ktoré sú výsledkom projektu APVV-14-0921, ďalej aktívne využívanie arteterapeutických techník starostlivosti o seba, ktoré sú vhodné ako podporná terapia a prevencia pred syndrómom vyhorenia. (Šicková-Fabrics 2016).

Na základe príspevku môžeme konštatovať, že starostlivosť o seba v podobe vykonávania rôznych druhov aktivít môže byť vnímaná ako jeden zo spôsobov znižovania negatívnych dôsledkov vyplývajúcich z práce pomáhajúceho profesionála. Starostlivosť o seba v štádiu narušenej psychosociálnej rovnováhy je náročnejšou ako v preventívnych a podporných skupinových programoch, ovplyvnenie telesnej, emocionálnej, sociálnej a spirituálnej pohody je dôležitým aspektom starostlivosti o seba.

Afiliácia

Príspevok vznikol ako súčasť riešenia vedeckého projektu APVV 14-0921 *Starostlivosť o seba ako faktor vyrovnávania sa s negatívnymi dôsledkami vykonávania pomáhajúcich profesií*.

Zoznam bibliografických odkazov

- AQUILAR, M. A., 1997. Re-engineering social works approach to holistic health. In: *Health and Social Work*. Vol. 22, no. 2, pp. 83-85. ISSN 1545-6854.
- ATKINSONOVÁ, Sue, 2005. *Jak zdolat skálu jménem deprese*. Bratislava: Albatros. ISBN 80-0001-544-7.
- BAKER, Ellen K., 2003. *Caring for ourselves: A therapist's guide to personal and professional wellbeing*. Washington, DC: American Psychological Association.
- BURTON, Nicola W., Kenneth I. PAKENHAM and Wendy J. BROWN, 2010. Are psychologists willing and able to promote physical activity as part of psychological treatment? In: *International Journal of Behavioral Medicine*. Vol. 58, no. 11, pp. 1433-1441.
- CAMPBELL, J. D., S. ASSANAND and A. Di PAULA, 2003. The Structure of the Self Concept and Its Relation to Psychological Adjustment. In: *Journal of Personality*. Vol. 71, no. 1, pp. 115-140. ISSN 1467-6494.
- COX, K. and S. STEINER, 2013. *Self-Care. In Social Work. A Guide for Practitioners, Supervisors, and Administrators*. Washington: NASW. ISBN 978-0-87101-444-3.
- DENYES, M. J., D. E. OREM and G. BEKEL, 2001. Self-care: A foundational science. In: *Nursing Science Quarterly*. Vol. 14, no. 1, pp. 48-54.
- FIGLEY, Ch., 2002. Compassion Fatigue: Psychotherapists' Chronic Lack of Self Care. In: *Journal of Clinical Psychology* [online]. [cit. 2016-11-11] Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/11053266_Compassion_Fatigue_Psychotherapists%27_Chronic_Lack_of_Self_Care.
- GODFREY, C. M. et. al., 2010. Care of self – care by other – care of other: the meaning of self-care from research, practice, policy, and industry perspective. In: *International Journal of Evidence-Based Healthcare*. No. 9, pp. 3-24. ISSN 1744-1609.
- HRICOVÁ, Monika a Veronika VARGOVÁ, 2014. Starostlivosť o seba u psychológov.

- In: *Psychiatria-psychoterapia-psychosomatika*. Roč. 21, č. 2, s. 34-38.
- KEBZA, Vladimír a Iva ŠOLCOVÁ, 2006. *Syndrom vyhoření*. Vydavatelstvo: SZU, Praha. ISBN 80-7071-231-7.
- KLIMEKOVÁ, Anna, 2007. „Burnout“ alebo Kde sa podiel náš životný elán. Bratislava: Personálny úrad OSSR. ISBN 978-80-7367-299-7.
- KOLLÁRIK, Teodor, 2002. *Sociálna psychológia práce*. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 80-223-1731-4.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro, 2003. *Psychologie zdraví*. Portál. ISBN 80-717-87-74-4.
- LICHNER, Vladimír a Ladislav LOVAŠ, 2016. Model of the Self-care Strategies Among Slovak Helping Professionals – Qualitative Analysis of Performed Self-care Activities. In: *Humanities and Social Sciences*. Vol. 5, no. 1, pp 107-112. ISSN 2165-6258.
- LOCKE, E. A., 1976. The nature and causes of job satisfaction. In: M. DUNNETTE. *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*. Chicago: Rand McNally. ISSN 1297-1350.
- LOVAŠ, Ladislav, 2014. Starostlivosť o seba a jej psychologické kontexty. In: L. Lovaš et al. *Psychologické kontexty starostlivosti o seba*. Košice: UPJŠ. ISBN 978-80-815-21-96-6.
- LOVAŠOVÁ, Soňa, 2016. *Sociálna práca: Formy, postupy a metódy*. UPJŠ, Filozofická fakulta. Katedra sociálnej práce. ISBN 978-80-8152-386-1.
- MESÁROŠOVÁ, Margita, 2018. Model starostlivosti o seba a negatívnych dôsledkov v pomáhajúcich profesiách. In: M. Koveřová a M. Mesárošová, eds. *Pomáhajúce profesie a starostlivosť o seba z pohľadu psychológie a sociálnej práce*. Košice: Katedra psychológie FF UPJŠ v Košiciach. ISBN 978-80-8152-606-0.
- MOORE, K. and C. COOPER, 1996. Stress in mental health professionals: A theoretical overview. In: *International Journal of Social Psychiatry*. Vol. 42, pp. 82-89. ISSN 1741-2854.
- MESÁROŠOVÁ, Margita, Miroslava KÖVEROVÁ, Beáta RÁCZOVÁ, Jana NEZKUSILOVÁ, Vladimír LICHNER, Ladislav LOVAŠ, Soňa LOVAŠOVÁ a Monika HRICOVÁ, 2017. *Starostlivosť o seba a dôsledky vykonávania pomáhajúcich profesií*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. ISBN 978-80-8152-571-1.
- NEWELL, Jason M. and Debra NELSON-GARDELL, 2014. A Competency-Based Approach to Teaching Professional Self-Care: An Ethical Consideration for Social Work Educators. In: *Journal of Social Work Education*. Vol. 50, no. 3, pp. 427-439. ISSN 0261-5479.
- OREM, Dorothea E., 1991. *Nursing concepts of practice*. St. Louis: Mosby-Year Book. ISBN 980-16-6064-5 97-8-0.
- PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ, 2009. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-647-6.
- RICHARDS, Kelly et al., 2010. Self-care and well-being in mental health professionals: The mediating effects of self-awareness and mindfulness. In: *Journal of Mental Health Counseling*. Vol. 32, no. 3, pp. 247-264. ISSN 1040-2861.
- SPECTOR, Paul E., 1997. *Job satisfaction: Application, assessment, causes, and consequences*. Thousand Oaks, CA.: Sage.
- ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava, 2016. *Základy arteterapie*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1043-6.

Experiment v problematike self care - starostlivosť o seba v sociálnej práci

An experiment in self-care issues in social work

Martin KNUROVSKÝ, Beáta BALOGOVÁ

Mgr. Martin Knurovský, prof. PhDr. Beáta Balogová, PhD.

Inštitút edukológie a sociálnej práce

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

e-mail: martinknurovsky0@gmail.com, Martin.Knurovsky@smail.unipo.sk

e-mail: beata.balogova@unipo.sk

Abstrakt

V príspevku sa zameriavame na otázku experimentu self-care starostlivosti o seba u sociálnych pracovníkov. Predmetná téma sa sústreďuje na význam a využitie experimentu v sociálnej práci ako aj iných pomáhajúcich profesiách. Experiment vnímame, ako možnosť efektívneho zbierania poznatkov z oblasti self-care starostlivosti o seba. Cieľom príspevku je návrh projektu výskumu s cieľom zisťovania miery efektívnosti a rozdielov self-care starostlivosti o seba u sociálnych pracovníkov v rámci súkromných a štátnych zariadení sociálnych služieb.

Kľúčové slová: Self care. Starostlivosť o seba. Sociálna práca. Sociálny pracovník. Experiment.

Abstract

The contribution focuses on the question of self-care self-care in social workers. This subject focuses on the importance and use of the experiment in social work as well as other assisting professions. We perceive the experiment as an effective way of collecting knowledge from the self-care area. The aim of the paper is to design a research project to measure the effectiveness and differences of self-care amongst social workers within private and state social service facilities.

Keywords: Self Care. Social Work. Social Workers. Experiment.

1 Experiment v sociálnych vedách

Experimentálna metóda predstavuje čoraz častejší spôsob získavania dát, pričom jej základom je využitie skúsenosti. V sociálnych vedách ide o pomerne menej využívanú kvantitatívnu metódu, ktorá však v súčasnosti vzbudzuje záujem u vedeckých pracovníkov.

Experiment predstavuje metódu, ktorá sa podľa Ondrejkooviča (2017) získava vedomím konaním pri navodenej situácii, odlišnej od reality

a umožňuje odlišiť náhodné vplyvy od relevantných. V súčasnosti môžeme tvrdiť, že experiment má viacero podôb a definícií. Experimentálny výskum podľa Hendla, Ramra (2017) predstavuje prostredie, v ktorom sa výskumník snaží objektívne zachytiť a porovnávať fenomény pomocou meracích nástrojov. Prebieha v ňom cielené ovplyvňovanie podmienok procesu a meranie dôsledkov tejto zmeny. Podstatou experimentu je podľa Lovaša (2001) preukázanie kauzality, teda určenie príčin a dôsledkov. Výnimočnosť experimentu

spočíva v preukázaní kauzálnych vzťahoch medzi premennými. V experimente výskumník vyvoláva zmeny a meria, sleduje ich dôsledky.

Experimenty rozdeľujeme do štyroch skupín (Ondrejko 2017):

1. pravé (kontrolované) - výskumník môže priradovať respondentov k experimentálnym skupinám;
2. nepravé (nekontrolované) - výskumník nemôže rozdeľovať respondentov do experimentálnych skupín;
3. laboratórne - osoby sú izolované od vzťahových rámcov mimo prirodzeného prostredia;
4. prirodzené - realizované v prirodzenom prostredí bez narušenia prirodzených vzťahových rámcov.

Získavanie poznatkov experimentálnou metódou kladie vysoké požiadavky na skúsenosti výskumníka a jeho erudíciu najmä v sociálnych vedách (Ondrejko 2017). Z tohto hľadiska sa opierame o názor Hendla (2017), podľa ktorého má experiment pomôcť výskumníkovi kontrolovať všetky faktory ovplyvňujúce skúmaný jav, čo je v biomedicíne a sociálnych vedách veľmi ťažké, dokonca v niektorých prípadoch takmer nemožné. Preto sa využívajú rôzne techniky, pomocou ktorých dokáže výskumník aspoň čiastočne dosiahnuť kontrolu. Medzi tieto techniky patrí znáhodnenie, kvaziexperiment, či analýza prirodzených experimentov.

Aj napriek náročnosti a nízkom využití experimentálnych výskumov v sociálnej práci považujeme za významné realizovať tieto výskumy častejšie. Myslíme si, že experiment dokáže prispieť k relevantným zisteniam a poznatkom v oblasti sociálnej práce a taktiež priniesť nové možnosti, ako skvalitniť a podporiť sociálnu prácu v našich podmienkach.

2 Medzinárodný výskum v sociálnej práci: Self-care practice of social work

Starostlivosť o seba sa v súčasných podmienkach Slovenska začína venovať čoraz väčšia pozornosť. V oblasti aktuálneho stavu poznania považujeme za dôležité spomenúť výskumné zameranie v rámci Slovenska, ktoré sa dotýkalo otázky starostlivosti o seba v sociálnej práci, ale aj iných pomáhajúcich profesiách.

Témou starostlivosti o seba v sociálnej práci sa zaoberajú vedecké tímy pracovníkov, ktoré sú súčasťou *Inštitútu edukológie a sociálnej práce na Prešovskej univerzite v Prešove*, ale aj *Katedry psychológie a Katedry sociálnej práce na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*.

V medzinárodnom kontexte sa otázke self-care (starostlivosti o seba) venuje tím výskumníkov na *University of Kentucky v USA*, ktorý v spolupráci s *Inštitútom edukológie a sociálnej práce na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove* realizoval výskum zameraný na potreby sociálnych pracovníkov/pracovníčok.

Slovenská verzia výskumu vychádzala z pôvodnej metodiky výskumu využitého v USA s minimálnymi úpravami rešpektujúcimi špecifiká slovenského prostredia (Balogová, Miller a Poklembová 2017). V našom ponímaní starostlivosti o seba vychádzame z tvrdenia Lovaša (2014), podľa ktorého ide o súbor zámerných aktivít smerujúcich k zlepšeniu a podpore zdravia, psychickej pohody (well-beingu) a osobného rozvoja jedinca.

V spomínanom výskume zameranom na potreby sociálnych pracovníkov/pracovníčok sa zúčastnilo 200 respondentov. Väčšia skupina

respondentov 86% boli ženy. Priemerný vek respondentov bol 39,6 roka. Vysokoškolské vzdelanie malo 93% respondentov, z toho 72% respondentov malo ukončený druhý stupeň vysokoškolského vzdelania. Subjekt verejnej správy tvorilo 77,5% zúčastnených, viac ako tri štvrtiny tvorili zamestnanci tretieho sektoru a ostatnú časť tvorili zamestnanci súkromnej sféry. Z doterajších výsledkov výskumu možno konštatovať, že najčastejšie bariéry v osobnej a pracovnej starostlivosti o seba, respondenti uvádzali nedostatok času, nedostatok financií a vysokú pracovnú vyťaženosť.

Najčastejšie uvádzané bariéry starostlivosti o seba v osobnom živote sociálnych pracovníkov boli nedostatok času (42,5%), pracovná vyťaženosť (15,5%) a nízke finančné ohodnotenie (13%). Medzi bariéry profesionálnej starostlivosti o seba uvádzali respondenti najčastejšie pracovnú vyťaženosť (27,5%), nedostatok času (21%) a zlé vzťahy na pracovisku (10%) (Balogová, Miller a Poklembová 2017).

Z uvedeného je zrejmé, že v oblasti sociálnej práce existuje viacero faktorov, ktoré sociálni pracovníci vnímajú, ako negatívne, čo v konečnom dôsledku ovplyvňuje ich starostlivosť o seba. Z tohto hľadiska je potrebné venovať týmto faktorom pozornosť a dosiahnuť podmienky kvalitnej psychohygieny sociálnych pracovníkov.

3 Experiment - Self-care (starostlivosti o seba) u sociálnych pracovníkov/čok v súkromných a štátnych zariadeniach sociálnych služieb

Zohľadňujúc realizovaný výskum Balogovej, Millera a Poklembovej

(2017) pokladáme v rámci nášho budúceho projektu výskumu za dôležité zamerať sa na zisťovanie miery efektívnosti a rozdielov self-care (starostlivosti o seba) u sociálnych pracovníkov v rámci súkromných a štátnych zariadení sociálnych služieb.

Empirická časť je realizovaná v rámci kvantitatívnej stratégie, kde primárne využijeme kontrolovaný experiment. Podľa Hendla (2017) v kontrolovanom experimente porovnáваме skupiny a pokusné jednotky, ktoré do skupín náhodne priradujeme. Nazývame ho tiež znáhodnený alebo randomizovaný experiment.

Výskumná vzorka bude pozostávať zo 6 sociálnych pracovníkov, ktorí budú rozdelení do:

- a. experimentálnej skupiny: 3 sociálni pracovníci štátneho zariadenia/ zariadení sociálnych služieb, ktorých budeme edukovať v problematike starostlivosti o seba,
- b. kontrolnej skupiny: 3 sociálni pracovníci súkromného zariadenia/zariadení sociálnych služieb, ktorí nebudú edukovaní v problematike starostlivosti o seba.

Cieľom bude zistiť rozdiely v chápaní významu starostlivosti o seba u sociálnych pracovníkov porovnaním experimentálnej a kontrolnej skupiny.

Záver

Uvedeným príspevkom definujeme termín experiment v súvislosti s témou self-care (starostlivosť o seba) u sociálnych pracovníkov. Pojem experiment pomenujeme z pohľadu viacerých autorov, pričom primárne vychádzame z tvrdenia Ondrejčoviča. Self-care (starostlivosť o seba) pokladáme za dôležitú súčasť podpory psychohygieny u sociálnych pracov-

nikov, v rámci ktorej prezentujeme návrh výskumného projektu. Konceptom výskumu je zisťovanie miery efektívnosti a rozdielov self-care (starostlivosti o seba) u sociálnych pracovníkov v rámci súkromných a štátnych zariadení sociálnych služieb. Prezentovaný návrh výskumu vychádza z doterajších poznatkov výskumu vedeckých tímov pracovníkov *Inštitútu edukológie a sociálnej práce na Prešovskej univerzite v Prešove* a *University of Kentucky v USA*. Daným výskumným experimentom predpokladáme rozdiely v chápaní starostlivosti o seba u sociálnych pracovníkov, ktorí prešli edukačným procesom, sú o nej informovaní a prenášajú si ju do svojej profesijnej praxe v porovnaní s kontrolnou skupinou.

Afiliácia

Príspevok vyšiel ako výstup z projektu VEGA ev. č.1/0288/17 s názvom *Faktory inštitucionalizácie školskej sociálnej práce*.

Zoznam bibliografických odkazov

- BALOGOVÁ, Beáta, Justin Jay MILLER a Zuzana POKLEEMBOVÁ, 2017. Predstavenie spolupráce s Univerzity of Kentucky na medzinárodnom výskume: Self-Care practices of Social Work. In: M. KAČMÁROVÁ, eds. *Kvalita života 2017 „Kvalita života v kontexte chudoby“: zborník odborných príspevkov z konferencie konanej dňa 7.-8. decembra 2017*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, s. 45-51. ISBN 978-80-8165-261-5.
- HENDL, Jan a Jiří REMR, 2017. *Metody výskumu a evaluace*. Portál: Praha. ISBN 978-80-262-1192-1.
- LOVAŠ, Ladislav, 2001. *Metódy výskumu pre verejnú správu. Vysokoškolské učebné texty*. Košice: UPJŠ. ISBN 80-7097-478-8.
- LOVAŠOVÁ, Soňa, 2016. *Sociálna práca: Formy, postupy a metódy*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika. ISBN 978-80-8152-386-1.
- ONDREJKOVIČ, Peter, 2017. *Kapitoly z metodológie výskumu v sociálnych vedách*. Levice: Client service. ISBN 978-80-972661-0-3.

Význam sociálnej opory u adolescentov prežívajúcich osamelosť

The importance of social support in adolescents experiencing loneliness

Andrea VAŠKOVÁ, Soňa LOVAŠOVÁ

Mgr. Andrea Vašková, doc. Mgr. Soňa Lovašová, PhD.

Katedra sociálnej práce

Filozofická fakulta

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

e-mail: andreavaskova5@gmail.com

e-mail: : sona.lovasova@upjs.sk

Abstrakt

Príspevok sa zameriaval na problematiku osamelosti u adolescentov, pričom v súvislosti s osamelosťou sa zaoberal sociálnou oporou, ako možným prostriedkom eliminácie osamelosti. Cieľom autoriek v teoretickej časti bolo analyzovať pojmy osamelosť, sociálna opora, druhy sociálnej opory a taktiež sa zamerať na objasnenie obdobia adolescencie a jej špecifik. Cieľom v empirickej časti bolo predstaviť návrh výskumu, ktorý sa zameriaval na identifikáciu súvislostí medzi osamelosťou a sociálnou oporou, ako aj na zisťovanie rozdielov v prežívaní osamelosti a pociťovaní sociálnej opory na základe úplnosti/neúplnosti rodiny a zisťovanie rozdielov v prežívaní osamelosti vzhľadom na typ poskytovanej sociálnej opory. Autorky považovali za nevyhnutné, poukázať na význam sociálnej opory u adolescentov pri predchádzaní alebo eliminovaní pocitov osamelosti. Aplikovaná časť obsahovala návrhy, ktoré pomôžu sociálnym pracovníkom a sociálnym pracovníčkam lepšie pochopiť skúmanú problematiku a na základe toho vytvárať preventívne a intervenčné programy, ktoré pomôžu pri predchádzaní alebo eliminovaní osamelosti u adolescentov.

Kľúčové slová: Osamelosť. Sociálna opora. Adolescent. Adolescencia.

Abstract

The study focuses on the issue of loneliness among adolescents, regarding with loneliness deal with social support as a means of eliminating loneliness. The aim of the authors is in the theoretical segment to analyze the concepts of loneliness, social support, various types of social support, and also to focus on analyzing the stage of adolescence and their social traits. The purpose of the empirical part is to present project research that aims at identifying the correlations between loneliness and social support as well as distinguishing differences of loneliness and feeling of social support on the premise of completeness/incompleteness concerning the family and finding out differences of loneliness in relation to the type of social support. The writers consider it necessary to point out the importance of social support for the adolescents in preventing or eliminating feelings of loneliness. The application segment includes suggestions that help social workers better understand the problems they are examining and, upon those foundations, create preventive and intervention programs to help prevent or eliminate loneliness among adolescents.

Keywords: Loneliness. Social support. Adolescent. Adolescence.

Úvod

Problematika osamelosti je v súčasnej dobe veľmi rozšírená najmä medzi adolescentmi. Adolescencia je jedno z najkritickejších období vo vývine jednotlivca, ktorý sa v pro-

cese hľadania svojej vlastnej identity, častokrát stretáva s nepochopením. Toto nepochopenie, či bagatelizovanie jeho problémov, je jedným z dôvodov, prečo sa adolescent cíti osamelý. Absencia lásky, porozumenia,

či zdieľania spoločných záujmov a zážitkov, sú len ďalšími faktormi, ktoré prispievajú k tomu, že sa jediniec cíti osamelý. Otázkou je, kto má byť tým, ktorého adolescent bude považovať za niekoho, kto ho pochopí a bude pre neho oporou bez akýchkoľvek predsudkov či posudzovania? Existuje súvislosť medzi osamelosťou u adolescentov a tým, akým spôsobom, alebo od koho im bude poskytnutá sociálna opora? Osamelosť je rozsiahly a zložitý koncept, ktorý v súvislosti so sociálnou oporou poskytuje nový pohľad na túto problematiku a spôsoby jej riešenia.

1 Vymedzenie problému osamelosti

Paradoxom dnešnej doby je, že napriek rozšírenému technologickému rozvoju, ktorý so sebou priniesol nové alternatívy medziľudskej komunikácie, sa stále viac adolescentov cíti osamelo. Práve tento technologický rozvoj spôsobil, že mnoho mladých ľudí prestalo komunikovať so svojím okolím a vytvárať si vzťahy v reálnom živote, čo prispelo k tomu, že sa u nich začali objavovať pocity osamelosti. Je reálne osamelosť odhaliť a riešiť včas, kým dôsledky nie sú až tak významné pre daného jednotlivca? Pri skúmaní tejto problematiky je dôležité rozlišovať medzi pojmami samota a osamelosť.

Krchnák (2001, in: Šlosiar a Duško 2015, s.76) vykresľuje osamelosť ako niečo nepríjemné a negatívne. „Ak nie sme chorí, tak sme zdraví. Ale ak nie sme osamelí, resp. nemáme pocity osamelosti, tak potom akí vlastne sme a aké pocity sú toho svedectvom? A aj keby sme nevedeli s určitosťou na to odpovedať, je takmer isté, že osamelosť nemôže byť ničím a v ničom pozitívna

a je svojou povahou niečím nepríjemným, negatívnym, čo chceme prekonať, ak má mať náš život zmysel.“ Samotu je na rozdiel od osamelosti možné vnímať ako niečo pozitívne. V niektorých prípadoch môže byť dokonca zdrojom inšpirácie, či miestom, kde načerpávame novú energiu a nachádzame vnútorný pokoj. Príkladom takto ponímanej samoty, môžu byť filozofi, umelci, či vedci, ktorí samotu doslova vyhľadávajú a pre ktorých je samota otázkou voľby. (The Beastess 2016) „Osamelosť neznamena to isté, čo samota. Samota je objektívny stav, zvonka ľahko pozorovateľný. Osamelosť sa týka nášho vnímania sociálnych interakcií a ich charakteristík“ (Výrost a Slaměník 2001, s. 122). Samota sa mení na osamelosť v momente, keď človek nemá nikoho, s kým by mohol zdieľať svoje zážitky, či nemá od koho dostávať pochvalu, pričom pociťuje silnú potrebu takejto spätnej väzby (The Beastess 2016). Podľa Mahona (2006, in: Elmoose a Lagaard 2017), ktorý vychádza z metaanalýzy, môže vo všeobecnej populácii pred pociťovaním osamelosti adolescentov chrániť sociálna opora. Zdrojmi sociálnej opory môžu byť rodičia, učitelia a rovesníci. Tieto zdroje sociálnej opory a kumulatívna povaha takejto opory ovplyvňuje sociálne prispôsobenie adolescentov. Benka (2012) poukazuje na to, že sociálna opora ako efektívny zdroj by mala zodpovedať potrebám jednotlivca, pokiaľ ide o výšku poskytnutej opory, ako aj požadovaný typ sociálnej opory. Křivohlavý (2001, s. 94) vysvetľuje sociálnu oporu ako „pomoc, ktorá je poskytovaná druhými ľuďmi človeku, ktorý sa nachádza v záťažovej situácii. Všeobecne ide o činnosť, ktorá človeku v tiesni jeho záťažovú situáciu určitým spôsobom uľahčuje.“ Z tvrdenia tohto

autora jasne vyplýva, že sociálna opora je jedným z možných faktorov, ktoré je potrebné zohľadniť pri výbere vhodnej metódy s cieľom eliminácie záťažovej situácie, v ktorej sa klient nachádza. V tomto prípade budeme za záťažovú situáciu považovať osamelosť, ktorú adolescent prežíva a na ktorú sa pri realizácii nášho výskumu zameriavame.

2 Sociálna opora

Významným ukazovateľom psychickej pohody a psychického zdravia človeka je sociálna integrácia. Prostredníctvom sociálnych väzieb, ktoré si jedinec vytvára s druhými osobami, skupinami a širšou spoločnosťou, má prístup k sociálnej opore. Ide o akýsi sociálny fond, z ktorého je možné v prípade potreby získavať systém sociálnych vzťahov, vďaka ktorým je danému jedincovi poskytnutá pomoc. Zdroje sociálnej opory (support resources), sú súčasťou systému sociálnych vzťahov (social network) človeka (Kebza 2005). Social network, v preklade sociálna sieť, je miestom, na ktoré sa daný jedinec v prípade potreby stále vracia a využíva tento priestor na zdieľanie svojich pocitov, pričom očakáva, že mu v tejto sieti bude poskytnutá požadovaná sociálna opora, ktorú v danom momente nevyhnutne potrebuje. Konkrétnym príkladom takejto siete je rodina. V živote adolescenta zohráva rodina významnú úlohu. Pocity istoty, bezpečia, vnímanej sociálnej opory, to všetko sú potreby, ktoré by mala rodina adolescentovi poskytovať. Nie vždy však môžeme s istotou povedať, že každá rodina túto úlohu naplňuje. Nenaplnenie tejto úlohy môže úzko súvisieť aj so štruktúrou samotnej rodiny. Podľa Garnefski a Diekstra (1997, in: Antog-

noli-Toland 2000) môžu zmeny v štruktúre rodiny vážne ohroziť rozvoj adolescenta. Deficity vo vzťahových väzbách sú potenciálnym dôsledkom zmeny v štruktúre rodiny. Tieto zmeny môžu dospievajúcim spôsobiť ťažkosti pri získavaní opory, potrebných rád a potvrdenia, ktoré potrebujú na uspokojenie svojich medziľudských potrieb. Výsledkom je potom zvýšená potreba afiliácie v skupine rovesníkov. Podľa Thorovej (2015), majú práve rovesníci veľký vplyv na formovanie osobnosti adolescenta.

Rovesníci môžu slúžiť ako referenčný model dokonca aj vo vzťahu k vlastnej role, ktorú adolescent vo svojej rodine zastáva. Rola, ktorú adolescent medzi rovesníkmi získa, má veľký význam pre jeho identitu. Socializácia v rovesníckej skupine má niekoľko stupňov.

1. Adaptácia na skupinu,
2. prijatie skupinovej identity,
3. pokles konformity a zvýšenie kritickosti ku skupine (Gabrišová Kanderová 2015).

Podľa Maceka (2003) plnia rovesnícke vzťahy komunikačnú a interakčnú funkciu, umožňujú poskytovanie vlastných názorov, pocitov a skúseností. Tieto vzťahy majú nestály charakter a rýchlo sa menia. Adolescenti sa cítia dobre, ak sú obľúbení a oceňovaní rovesníkmi, pretože to posilňuje ich pocit významnosti. Zdieľanie rovnakých záujmov, či podobných problémov však neodporuje tomu, že sa adolescent môže cítiť osamelý. Táto skutočnosť je do veľkej miery ovplyvňovaná inštrumentálnou povahou rovesníckych vzťahov.

3 Adolescencia a jej špecifiká

Adolescencia je prechodným obdobím medzi detstvom a dospelosťou. Ide o obdobie, ktoré umožňuje adolescentovi získať všetky predpoklady na to, aby sa mohol stať plnohodnotnou dospelou osobou. (Oravcová 2010) Vytváranie identity je hlavnou a zásadnou úlohou v adolescencii. Pokiaľ si adolescent vytvorí pozitívnu predstavu o sebe, tak bude schopný bez problémov vytvárať vzťahy a úspešne riešiť ďalšie úlohy, ktoré s adolescenciou súvisia. Podstatou vytvorenia identity je, aby adolescent pochopil a prijal sám seba takého, aký je (Carr-Gregg a Shale 2010). Vo všeobecnosti je možné vymedziť osobný a sociálny aspekt identity. Osobný aspekt vyplýva z uvedomovania si vlastnej jedinečnosti a neopakovateľnosti, pričom odpovedá na otázku „kto som“. Sociálny aspekt identity zahŕňa pocit spolupatričnosti a začlenenia vo vzťahoch. Odpovedá na otázku „kam patrí“. Absencia týchto pocitov môže u adolescenta viesť k pocitu odcudzenia (Macek 2003). Langmeier a Krejčířová (2006) tvrdia, že adolescencia trvá zhruba od pätnástich rokov do dvadsiateho druhého roku života človeka. Okrem postupného dosahovania plnej reprodukčnej zrelosti sa toto obdobie vyznačuje rýchlo sa meniacim postavením adolescenta v spoločnosti, dochádza k prechodu zo základnej školy na strednú školu a mení sa adolescentov obraz o sebe. Táto veková skupina sa bežne označuje ako mladiství, dorast, teenagers a podobne.

Ide o akési štádium duševného vývinu, v ktorom adolescent objavuje svoje vlastné „ja“, vyvíja sa jeho reflexia, pričom si začína uvedomovať svoju vlastnú individualitu. Vývoj adolescenta je charakteristický vyso-

kou intraindividuálnou variabilitou, ktorá prináša nové udalosti v živote, v ktorých sa adolescent učí orientovať, porozumieť daným udalostiam a taktiež ich prijať (Tomčíková 2012).

4 Osamelosť a sociálna opora z pohľadu teórií sociálnej práce

Komunikačné teórie v kontexte osamelosti a sociálnej opory u adolescentov

Medzi základné pojmy vzťahujúce sa k otázkam sociálnej opory zaraďuje Křivohlavý (2001) príjemcov a poskytovateľov sociálnej opory. Ten, kto sociálnu oporu prijíma, sa označuje ako príjemca, alebo recipient (z latinského recipere-prijímať) a ten, kto ju poskytuje, je označovaný ako pomáhajúci (z latinského supportere-podopierať).

Tieto pojmy sú bezpochyby obdobné pojmom vychádzajúcim z komunikačných teórií, alebo iba jednoducho z komunikácie. Na jednej strane vidíme prijímateľa určitej novej správy alebo informácie, ktorá sa postupne v procese komunikácie prijímateľom vstrebaáva. Na druhej strane je vždy niekto, kto danú informáciu vysiela a tento proces nadobúda charakter komunikácie. „Najskôr informácie prijímame, potom vyhodnocujeme. Keď sa nám podarí informácie vyhodnotiť, vysielať spätnú väzbu. Komunikátor sa tak dozvie, ako sme oznamované správy prijali a vyhodnotili. Dôležitou okolnosťou je, že každý máme vlastné vnútorné pravidlá pre spracovanie informácií. To znamená, že niektoré správy považujeme za dôležité a iným dôležitosť neprikladáme. To sa označuje ako selektívna percepcia“ (Šlosár et al. 2017, s. 85). Subjektívny pocit prijímateľa správy bezpro-

stredne po jej prijatí, sa potom odzrkadľuje na jeho ďalšom správaní. Každá komunikácia má sociálny charakter, ktorý priamo alebo nepriamo ovplyvňuje obidve strany.

Komunikácia je v kontexte adolescencie nevyhnutnou témou, najmä pokiaľ ide o interpersonálne vzťahy adolescenta, ktoré sa v tomto období intenzívne formujú. Antognoli-Toland (2000) poukazuje na niektoré štúdie, ktoré sa zamerali na komunikáciu medzi rodičmi a adolescentmi v kontexte osamelosti, taktiež štúdie, ktoré sa sústredili na vnímanú rodičovskú oporu, interakciu a osamelosť. Podľa spomínanej autorky je skúmanie vplyvu rodičovsko-adolescentného vzťahu na osamelosť adolescenta nesmierne dôležité. Komunikácia rodiča a adolescenta a sociálna opora úzko súvisia s kvalitou vzťahu rodič-adolescent.

5 Projekt výskumu

Vzhľadom na uvedený teoretický základ, sme sa rozhodli uskutočniť výskum, ktorý sa bude zaoberať fenoménom osamelosti, v súvislosti so sociálnou oporou u cieľovej skupiny adolescentov. V tejto časti predstavujeme projekt nášho výskumu.

Ciele výskumu

- Identifikovať súvislosti medzi osamelosťou a sociálnou oporou.
- Zistiť rodové rozdiely v prežívaní osamelosti a v pociťovaní sociálnej opory.
- Zistiť rozdiely v prežívaní osamelosti a v pociťovaní sociálnej opory na základe úplnosti/neúplnosti rodiny.
- Zistiť rozdiely v prežívaní osamelosti vzhľadom na typ poskytovanej sociálnej opory.

Výskumné otázky

- Aké súvislosti je možné predpokladať medzi osamelosťou a sociálnou oporou u adolescentov?
- Existujú rodové rozdiely v prežívaní osamelosti u adolescentov?
- Existujú rodové rozdiely v pociťovaní sociálnej opory u adolescentov?
- Existujú rozdiely v prežívaní osamelosti na základe úplnosti/neúplnosti rodiny?
- Existujú rozdiely v pociťovaní sociálnej opory na základe úplnosti/neúplnosti rodiny?
- Existujú rozdiely v prežívaní osamelosti vzhľadom na typ poskytovanej sociálnej opory?

Hypotézy

- HH1 Predpokladáme, že existujú súvislosti medzi osamelosťou a sociálnou oporou u adolescentov.
- HH2 Predpokladáme, že existujú rodové rozdiely v prežívaní osamelosti.
- HH3 Predpokladáme, že existujú rodové rozdiely v pociťovaní sociálnej opory.
- HH4 Predpokladáme, že existujú rozdiely v prežívaní osamelosti na základe úplnosti/neúplnosti rodiny.
- HH5 Predpokladáme, že existujú rozdiely v pociťovaní sociálnej opory na základe úplnosti/neúplnosti rodiny.
- HH6 Predpokladáme, že existujú rozdiely v prežívaní osamelosti vzhľadom na typ poskytovanej sociálnej opory.

Analýza výskumnej vzorky, odhadovaný počet respondentov

Predpokladanú výskumnú vzorku bude tvoriť 200 respondentov z Východného Slovenska, 200 respon-

dentov zo Stredného Slovenska a 200 respondentov zo Západného Slovenska. Vekové rozhranie výskumnej vzorky bude od 15 do 30 rokov. Výskumná vzorka bude vyberaná pomocou nenáhodného výberu. Respondentov a respondentky budeme oslovovať osobne a prostredníctvom e-mailu.

Predpokladané použitie metód a metódik

Ako metodiku sme si zvolili korelačný a kauzálnokomparatívny výskum. Ako výskumnú metódu použijeme štandardizovaný dotazník na meranie osamelosti UCLA (Russell, Pelpau a Ferguson 1980), ktorý pozostáva z 20 výrokov, ktoré merajú subjektívny pocit osamelosti a pocity sociálnej izolácie. Výroky sú z polovice zostavené tak, že odrážajú spokojnosť so sociálnymi vzťahmi a z polovice zrkadlia nespokojnosť so sociálnymi vzťahmi.

Využijeme tiež štandardizovaný dotazník MSPSS- Multidimensional Scale of Perceived Social Support (Chylová-Krokavcová 2009), ktorým budeme zisťovať vnímanú mieru sociálnej opory. Dotazník sa skladá z 12 položiek, v ktorých respondenti hodnotia vnímanú sociálnu oporu z nasledujúcich zdrojov: rodina, priatelia a iné dôležité osoby. Respondenti vyjadrujú mieru súhlasu, resp. mieru nesúhlasu s každým výrokom podľa Likertovej hodnotiacej stupnice (1 – úplne nesúhlasím, 2 – nesúhlasím, 3 – skôr nesúhlasím, 4 – neviem, 5 – skôr súhlasím, 6 – súhlasím, 7 – úplne súhlasím). Štandardizovaný dotazník MSPSS bol navrhnutý tak, aby meranie vnímanej sociálnej opory zahŕňalo všetky tri zdroje spolu aj samostatne: subškála zameraná na rodinu (položky č. 3, 4, 8 a 11), subškála zameraná na priateľov (položky č. 6, 7, 9 a 12) a sub-

škála zameraná na iné dôležité osoby (položky č. 1, 2, 5 a 10). Dotazníky doplníme o sociálno-demografické údaje.

Návrh štatistického spracovania výskumných otázok (výskumu)

Zvolené dotazníky budeme vyhodnocovať v štatistickom programe SPSS Statistics 25. Výsledky budeme zisťovať prostredníctvom korelačných koeficientov, ktorými budeme skúmať súvislosti medzi danými javmi. Predpokladáme použitie Spearmanovho alebo Pearsonovho korelačného koeficientu, no detaily vzťahujúce sa k použitiu konkrétnych štatistických testov budú viac zrejmé po uskutočnení niekoľkých potrebných štatistických analýz, na základe ktorých budeme postupovať pri výbere konkrétneho testu. Použijeme taktiež testy na zisťovanie rozdielov medzi danými premennými.

Predpokladaný teoretický a praktický prínos pre sociálnu prácu

Problematika osamelosti a sociálnej opory je už do veľkej miery teoreticky rozpracovaná rôznymi autormi. Z ich teoretických koncepcií je možné čerpať množstvo relevantných informácií a poznatkov, potrebných pre teóriu ale aj prax sociálnej práce. Nesmieme opomenúť ani teórie sociálnej práce, z ktorých pri riešení tejto problematiky vychádzame. Teórie sociálnej práce a ich aplikácia na danú problematiku sú základom efektívneho riešenia, ktoré bude mať pozitívny vplyv na prácu s daným klientom. Teória nám ponúka rôzne pohľady na osamelosť a sociálnu oporu a vykresľuje rozličné alternatívy riešenia problematiky osamelosti. Kombinácia teoretických základov autorov, ktorí sa týmito fenoménmi zaoberali pred nami, nám spolu

s našimi výskumnými zisteniami nepochybne poskytne novú perspektívu, vďaka ktorej budeme vedieť tento problém riešiť inovatívnym spôsobom.

Na to aby sme mohli skúmať prax, musíme disponovať určitým stupňom vedeckého poznania, na koľko práve vedecké poznanie nám umožňuje tento proces efektívne realizovať. Znalosti ktoré získame v procese vedeckého skúmania, nám dajú možnosť zaradiť naše východzie poznanie do systému danej vedy a tým vytvoriť novú vedeckú teóriu (Levická a Levická 2012).

Praktický prínos tohto výskumu vidíme hlavne vo vytvorení nových metód sociálnej práce vo vzťahu k problematike osamelosti a sociálnej opore, ktoré by sociálnym pracovníckam a sociálnym pracovníkom pomohli efektívne riešiť problém osamelosti u adolescentov. Prínosom by mohla byť realizácia projektov, ktoré budú zamerané na vytvorenie nových alternatívnych techník a modelov v praxi sociálneho pracovníka.

Zoznam bibliografických odkazov

- ANTOGNOLI-TOLAND, L. P., 2000. *Parent-child relationship, family structure, and loneliness among adolescents: a dissertation*. Denton: Texas woman's University.
- BENKA, Jozef, 2012. *Living with Rheumatoid Arthritis: do personal and social resources make a difference?* Košice: Equilibria, s.r.o. ISBN 978-90-367-5913-7.
- CARR-GREGG, Michael, 2010. *Pubertáci a adolescenti: prívodce výchovou dospívajících*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-662-9.
- ELMOSE, Mette and Mathias LASGAARD, 2017. *Loneliness and Social Support in Adolescent Boys with Attention Deficit Hyperactivity Disorder in a Special Education Setting*. In: *Journal of Child and Family studies*. Vol. 2017, no. 26, pp. 2900-2907. ISSN 1573-2843.
- GABRIŠOVÁ, Lenka a D. KANDEROVÁ, 2015. *Sociálnosť- internetové priateľstvá*. In: M. Madro et al., ed. *Zborník príspevkov z odbornej konferencie virtuálna generácia*. Bratislava: Fakulta psychológie Paneurópskej vysokej školy v Bratislave, s. 88-99. ISBN 978-80-971933-2-4.
- MACEK, Petr, 2003. *Adolescence*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-747-7.
- KEBZA, Vladimír, 2005. *Psychosociální determinanty zdraví*. Praha: Academia. ISBN 80-200-1307-5.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro, 2001. *Psychologie zdraví*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-551-2.
- LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍROVÁ, 2006. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1284-0.
- LEVICKÁ, Jana a Katarína LEVICKÁ, 2012. *Ambivalentný vzťah teórie a praxe sociálnej práce*. In: *Od teórie k praxi, od praxe k teórii*. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7435-138-9.
- ORAVCOVÁ, Jitka, 2010. *Vývinová psychológia*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. ISBN 978-80-8083-937-6.
- ŠLOSÁR, Dušan et al., 2017. *Teórie sociálnej práce a vybrané klientske skupiny*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. ISBN 978-80-8152-551-3.
- ŠLOSIAR, Ján et al., 2014. *Človek a osamelosť*. Banská Bystrica: UMB-Belanium. ISBN 978-80-557-0896-6.
- THE BEASTESS, 2016. *Osamělost aneb kolik máte přátel na Facebooku*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-5478-9.
- THOROVÁ, Kateřina, 2015. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0714-6.
- TOMČÍKOVÁ, Tatiana, 2012. *Riziková mládež*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-557-0360-2.
- VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK, 2001. *Aplikovaná sociální psychologie II*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-0042-5.

Formovanie hodnôt v rodinnom zázemí

Forming of values in a family backgrounds

Zuzana PETHOOVÁ, Lenka PASTERÁKOVÁ

Mgr. Zuzana Pethoová, doc. PaedDr. Lenka Pasternáková, PhD.

Katedra pedagogiky

Ústav pedagogiky, andragogiky a psychológie

Fakulta humanitných a prírodných vied

Prešovská univerzita v Prešove

e-mail: zuzana.pethoova@gmail.com

e-mail: lenka.pasternakova@unipo.sk

Abstrakt

V príspevku predkladáme projekt výskumu, ktorého hlavným cieľom bude zisťovať vplyv rodinného zázemia na hodnotovú orientáciu dieťaťa v rovine psychologickú, sociologickú a , filozofickú. Teoretickú základňu tvoria dva hlavné piliere a to problematika rodinného zázemia a axiologické uchopenie hodnôt. Hlavnú pozornosť prenesieme na rodinu ako jednotku, ktorá vytvára podmienky pre rozvoj dieťaťa a výrazne formuje jeho osobnosť. Práca predpokladá vytvorenie dostatočného priestoru pre vývinové charakteristiky dieťaťa predovšetkým v období pubescencie. V rámci tohto obdobia ponúkame pohľad na hodnotové orientácie a tendencie k aktuálnemu vnímaniu hodnôt v socio-kultúrnom kontexte. V empirickej časti si za hlavný cieľ výskumu stanovujeme preukázať kauzálny vzťah medzi používanými výchovnými metódami v rodine a typom hodnotovej orientácie u dieťaťa.

Kľúčové slová: Axiológia (timetika). Hodnotová orientácia. Metódy výchovy. Vývinová psychológia. Patológia rodiny. Pseudorealita. Hodnotové váakum. Hodnotový fetišizmus.

Abstract

In the paper we present a research project whose main objective is to investigate the impact of the family background on the value orientation of the child on the level of psychological, sociological and philosophical. The theoretical basis consists of two main pillars, namely family background and axiological grasp of values. We will focus our attention on the family as a unit that creates the conditions for the development of a child and shapes its personality. The work presupposes the creation of sufficient space for developmental characteristics of the child, especially during pubescence. Within this period, we will look at the value orientations and the tendency towards the actual recognition of values in the socio-cultural context. In the empirical part, we determine the causal relationship between the educational methods used in the family and the type of value orientation in the child.

Keywords: Axiology (timetics). Value orientation. Methods of education. Developmental psychology. Family Pathology. Pseudorealita. Value Vacuum. Value fetishism.

Úvod

Tradičné hodnoty predstavujú pre spoločnosť určité kultúrne dedičstvo, ktoré sa odovzdáva rodičmi svojim deťom, z generáciu na generáciu. Hodnoty majú širokospektrálny záber, vďaka čomu je takmer nemožné vtesnať ich do jednej úzkej definície.

Hodnoty predstavujú hnaciu silu a smer ľudského konania. Sú určitým podkladom, na ktorom sa uskutocňuje výstavba ľudskej identity a životnej cesty. Vďaka poznatkom vývinovej psychológie vieme, že najdôležitejším životným obdobím človeka pri formovaní hodnôt je práve detstvo. „Prvým kontaktom“ pre dieťa

a teda v poňatí spoločnosti „prvou inštitúciou výchovy“ sú práve rodičia. Transformačné zmeny vo vývoji spoločnosti spôsobili, že ideál prirodzenej výchovy je pokrivený, tak ako je to typické pre akýkoľvek iný ideál, avšak strata orientácie vo výchove prináša do sociálnej oblasti výskyt novodobých sociálno-patologických javov. Z uvedeného vyplýva, že spoločnosť musí usilovať o optimálny stav na základe optimálnych podmienok výchovy, ktoré možno vytvoriť len na základe zmysluplných spoločenských hodnôt.

1 Rodina a rodinné zázemie

Najtradičnejšia a u nás legislatívne ukotvená definícia rodiny ako uvádza Ján Gabura (2012) chápe rodinu ako základnú bunku spoločnosti založenej na monogamnom manželstve, ktorý ako zväzok muža a ženy zaväzuje k riadnej výchove detí. Bližšie o aktivitách tohto zväzku pojednáva OSN, podľa ktorej „rodiny poskytujú zdravý základ pre starostlivosť, emocionálnu a materiálnu podporu nevyhnutnú pre rast a blaho svojich členov. Rodiny sú aktívnymi šíriteľmi ľudských hodnôt, kultúrnej identity, etiky a zachovávaní medzigeneračných vzťahov“ (Gabura 2012, s. 26). Rodinu nie je možné posudzovať izolovane, pretože je vždy zasadená v určitom socio-kultúrnom kontexte spoločnosti. Pre lepšie pochopenie fungovania rodiny je preto vhodné nahliadnuť aj do sociologických teórií. Využiteľná je teória sociálnej kontroly, etiketizačná teória, teórie sociálnych deviácií.

1.1 Hodnotový vývin v období dospievania

Obdobie dospievania chápeme ako veľmi zložitý proces, v ktorom dochádza k vytváraniu vlastnej identity, s ktorou súvisí záujem zodpovedať existenciálne otázky. Hľadanie vlastnej identity sa nezaobíde bez hodnotovej a normatívnej voľby v živote jedinca, ktorá istým spôsobom determinuje ľudské smerovanie. Podnecuje k vytváraniu aktivít a činností, ktoré dávajú význam a podieľajú sa na životnej spokojnosti. Ako konštatuje Mária Dėdová (2010) problémom pre dospievajúcich jedincov nie je nedostatok hodnôt, ale hodnotový relativizmus a z neho vyplývajúci chaos a neistota. Mladí ľudia potrebujú predovšetkým stabilné hodnoty ako aj pocit istoty a bezpečia, pre ktorých vytvorenie má nezastupiteľné miesto rodina. Pre dospievanie a najmä v období pubescencie v snahe „zbúrať celý svet a postaviť si vlastný“ môže dochádzať k tzv. antiidentifikácii so spoločenskými hodnotami a normami (Dėdová 2010). Obdobie pubescencie sa vymedzuje na vekové ohraničenie 11-12 rokov až 14-15 rokov veku života pričom charakteristické je formovanie spoločenských hodnôt s najvyššou citlivosťou voči spoločenskému vplyvu, pričom zároveň je chápané ako obdobie chaosu a vzbury a následne odmietaniu postojov a hodnôt dospelých (Urbanová 2013). Diskonformita v správaní môže byť podmienená aj potrebou prijatia v referenčnej skupine, ktorá má vlastný systém hodnôt. Na hierarchické usporiadanie hodnôt vplýva aj stupeň zrelosti osobnosti a stupeň rozvinutého formálneho myslenia. Dėdová (2010, s. 94) uvádza, že „adolescenti s vyšším stupňom formálneho myslenia hodnotili ko-

nečné hodnoty reprezentujúce abstraktné predstavy a myšlienky s dlhodobejšími dôsledkami vyššie ako tie, ktoré boli zamerané na okamžitú odmenu. Tiež oceňovali inštrumentálne hodnoty ako sebadôvera, kompetencia a nezávislosť. Adolescenti, ktorí dosahovali nižší stupeň formálneho myslenia, vykazovali preferenciu hodnôt, ktoré boli osobné, hedonistické a obsahovali okamžité ocenenie“. Z uvedeného vyplýva, že pri budovaní hodnotovej orientácie sa podieľa viacero faktorov. Stavíme však na presvedčení, že prevažnú väčšinu z nich vieme ovplyvniť svojím výchovným pôsobením na jednotlivca a nasmerovať ho k vybudovaniu plnohodnotnej osobnosti, ktorá tak prispieva celospoločenskému rozvoju.

1.2 Rodina ako klient sociálnej práce

Tradičný model chápania pojmu rodiny ako sme uvádzali vyššie prešiel určitými spoločensko-transendenčnými zmenami. Sociálna práca ako profesia v rámci svojho poslania okrem integratívnej povahy predpokladá i schopnosť reakčnej schopnosti a prispôsobivosti na spoločenské zmeny. To nás navádza k revitalizácii chápania pojmu rodiny prostredníctvom P. Ondrejковиča a J. Majerčíkovej (2006, in: Gregorová 2012), ktorí poukazujú na fakt, že funkčnosť rodiny sa odvíja predovšetkým od jej funkčnosti bez ohľadu na usporiadanosť. V tom nás utvrdzujú i situačné definície rodiny, podľa ktorých je za súčasť rodiny považovaný každý, kto preberá starostlivosť o člena rodiny vrátane neformálnych väzieb. Vzhľadom na kľúčový znak fungujúcej rodiny – funkčnosť, sa ústredným pojmom v kontexte rodiny stáva dysfunkčná

rodina. Závažnosť porúch v rodine je odstupňovaná a vyjadrená v niekoľkých rôznych pojmoch preto pre zjednodušenie a účelové použitie pojmu v texte sa budeme opierať o označenie – klinické rodiny – to znamená rodiny, ktoré sa stávajú klientmi sociálnej práce (Gregorová 2012). Je dôležité zdôrazniť, že klinická rodina pôsobením na dieťa v rodine môže mimo iného deformovať jeho hodnotovú základňu, ktorá sa následne premieta do jeho konania. Mnohé štúdie dokazujú, že tieto deformácie osobnosti dieťaťa môžu mať trvalé a ďalekosiahle následky pre jeho ďalšie prežívanie a tým aj fungovanie v spoločnosti. A keďže výchova je v centre záujmu spoločnosti ako podmienkou spoločenského rozvoja je nevyhnutné aby sociálna práca v chápaní jej širšieho kontextu zabránila negatívnemu transgeneračnému prenosu ako uvádza Beáta Balogová (2012), čím by sme zabránili poškodeniu ďalších generácií. Podľa Balogovej (2012) úspešná intervencia spočíva v dôslednej diagnostike klinických rodín a následne pomoc pri získaní obnoviteľných zdrojov v náročnej situácii pri poskytovaní starostlivosti o svojho odkázaného člena.

2 Hodnoty a hodnotová orientácia

Hodnoty sa stávajú predmetom skúmania samostatnej vednej disciplíny – axiológie, prípadne sa môžeme stretnúť s označením timológia alebo timetika. Petr Jemelka (2011, s. 9) vymedzuje axiológiu ako všeobecnú teóriu hodnôt, „ktorej sa zameriava na hodnoty, jejich povahu a následne pak i jejich místo a roli v životě jedince i společnosti, tak jak sa strukturovaně uspořádávají do hierarchie či systému“. Jemelka do-

plňa a zdôrazňuje, že axiologický záujem nevyníma väzby medzi hodnotami a spoločenskou realitou, to znamená, že sleduje pôsobenie hodnôt aj v rámci kultúry a civilizácie. Prienik axiológie s inými vednými disciplínami je zjavný, predovšetkým je však často považovaná za súčasť filozofie. Jemelka poukazuje na časté preferovanie pojmu „filozofia hodnôt“, pretože „celek filozofické výpovedi (od ontologie přes gnoseologii k etice a estetice) je zaměřen na trojici základních hodnot, jimiž jsou pravda, krása a dobro. Jedna ze základních otázek filosofie – otázka po smyslu (bytí, poznání, lidského života) je otázkou bytostně axiologickou“ (Jemelka 2011, s. 9). Prítomnosť filozofických koncepcií môžeme postrehnúť aj pri riešení otázky pôvodu či podstaty hodnôt. Ontologizovaný prístup predpokladá objektívne existujúce hodnoty a dostáva sa do opozície antropického prístupu, podľa ktorého subjekt naplňa hodnotovú neutrálnu realitu svojimi aktivitami, zámermi, schopnosťami atď. Súhlasíme s Jemelkou (2011), ktorý zároveň poukázal na túto dichotómiu, že by v rámci axiologického smerovania by malo viesť k jej prekonaniu. V centre záujmu našej práce stojí človek a jeho vzťah k hodnotám a preto v súlade so zámerom zjednotiť všeobecné chápanie pojmu hodnota sme sa priklonili k „atropickej“ redukcii pojmu, ktorý vystihujú Krajčová a Pasternáková (2009, s. 10) ako súhrn všetkého „čo človeka uspokojuje, čo človek považuje za nutné, užitočné, o čo usiluje, čo si váži a oceňuje“. Autorky ďalej zdôrazňujú, že hodnota neexistuje sama o sebe, ale stáva sa hodnotou vždy v určitých sociálnych súvislostiach. Nadväznosť hodnôt a ich prelínanie s inými zložkami osobnosti spôsobuje zámenu tohto pojmu s pojmami

ako motivácia, postoj, potreba, cieľ a pod. Grác (1979, in: Krajčová a Pasternáková 2009) upozorňuje na to, že hodnota sa nemusí stotožňovať s ostatnými pojmami preto je nutné ponechať pojmu hodnota samostatné chápanie. Zlievanie jednotlivých pojmom môže spôsobovať aj ich nejasná vzájomná podmienenosť. Často sa napr. uvažuje o tom, či môže hodnota vyvierať z potreby alebo pociťovanie potrieb sa výrazne odvíja od vybraných hodnôt. Vlamimír Brožík (2007, s. 18) ponúka konzistentnejší pohľad na uvedené pojmy, podľa ktorého chápe potreby ako „pocit nedostatku, resp. nadbytku určitých hodnôt“. Interpretovanie potrieb ako niečoho čo je z hodnôt odvodené pripisuje skôr metafyzickým smerom. Na vytváraní hodnôt sa výrazne podieľa aj záujem. Záujem podľa Jemelky (2011) sa prejavuje v emočne kladnom vzťahu k objektu. Brožík (2007) ho charakterizuje ako špecifickú predmetnú zaujatosť, prejavujúcou sa zameraním pozornosti alebo k činnosti k predmetu záujmu. V úzkej súvislosti so záujmom nachádzame aj motiváciu. Motiváciou Jemelky (2011, s. 16) rozumie „souhrn hybných momentů“, to znamená všetko čo povzbudzuje k aktivite človeka. Z vyššie uvedeného možno vidieť vzájomnú podmienenosť jednotlivých zložiek psychiky človeka. Aj keď pri rozpracovaní našej problematiky budeme hodnotu vzťahovať k iným objektom či už objektom záujmu, potrieb atď. v súvislosti s dospievajúcim jedincom, nepovažujeme dôsledné rozlíšenie jednotlivých pojmov za kľúčové. Dôraz kladieme na odhaľovanie podmienok v rodinnom zázemí, ktoré ovplyvňujú formovanie hodnôt a teda aj budovanie hodnotovej orientácie. Nápomocné v tejto oblasti sú poznatky z psychológie a jej jednotlivých smerov ako napr. psy-

chológia osobnosti, existenciálna a humanistická psychológia, vývinová a všeobecná psychológia, logoterapia, transakčná analýza ale aj pedagogika, sociologické štúdie, antropologické smery a iné.

2.1 Hodnotové orientácie v posmodernom svete

Hodnoty predstavujú jeden z najdôležitejších komponentov formovania ľudskej osobnosti. Súhlasíme s Andrejom Sičakom (in: Balogová 2012), že hodnoty regulujú naše konanie a participovaním na hodnotách je človek schopný prekročiť sám seba, svoju podmienenosť. Ľudské smerovanie ku hodnotám určuje mieru jeho duševnej zrelosti a otvára cesty k životnej spokojnosti. Ľudský život je však životom v interakcii so svojím okolím. Ľudská aktivita sa tak transformuje do medziľudských vzťahov. Jaromír Feber (2006, s. 67) poukazuje na to, že „určitá kultúrna celistvosť predpokladá určitú jednotu v ponímaní hodnôt, ktorá zakladá možnosť hodnotiť vklad jedincov i skupiny do spoločenského života, umožňuje stimulovať spoločensky pozitívne aktivity a eliminovať negatívne. V tomto zmysle je hľadanie a utváranie jednoty v ponímaní hodnôt záujmom spoločenského celku.“ Hodnotový konsenzus založený na prijímaní spoločensky prospešných hodnôt a myslíme tým prospešnosť v rámci zušľachťovania ľudskej spoločnosti, predpokladá bytosti duševne zrelé a schopné kritického myslenia. Často krát sa však proklamujú hodnoty, ktoré sú účelové, opierajúce sa o hedonistické a povrchné prežívanie sledujúce prospechárske ciele. Prítomnosť hodnotovej dynamiky je badateľná a transformuje sa do novodobých trendov. V súvislosti s trendami nám napr.

pedagogické smery poukazujú na zmenu spoločenského trendu vo výchove resp. vznik teoretických koncepcií presadzujúcich tieto zmeny. Pri vyhodnocovaní školskej prípravy pre budúce fungovanie jedinca sa poukazuje na relatívne dostačujúcu profesijnú prípravu, ktorá sa však javí ako nepostačujúca pri riešeníach posmoderných kríz. Tieto krízy sa v našom ponímaní vzťahujú na oblasť budovania mravnej osobnosti. Doteraz oddeľovaný výchovný a vzdelávací proces sa integruje do pojmu edukácia a prioritným cieľom posmodernej spoločnosti sa stáva formovanie mravnej osobnosti. Na potrebu tejto transformácie pojem upozorňuje Miron Zelina (2004) a nabáda nás k tomu, aby sme pri formulácii otázok správnej výchovy nezabudli na kľúčovú otázku o zmysle ľudského bytia. Zároveň pripomína, že vedomosť tejto dôležitosti už mali v starom Grécku a Ríme. Aj napriek tomu, že ľudské úsilie sa výrazne opiera o potreby, hodnoty stále predstavujú akúsi vnútornú silu, akési pudenie k aktivite, k smerovaniu ľudskej činnosti. Ako poznamenal Sičak (in: Balogová 2012) hlavnými inštitúciami výchovy bola rodina a škola. Dnes je mladá generácia výrazne ovplyvňovaná masovo-komunikačnými prostriedkami, ktorá pretláča predovšetkým konzumný spôsob života a pseudohodnoty, čím sa nastoľujú nové problémy ako je mravný relativizmus, dôraz na individualizmus, existenciálne vákuum, pseudorealita a celkové zlievanie existencie do stádovistosti. Stretávame sa s protirečením medzi formálnymi postojmi a skutočným konaním, na ktoré poukazuje Zelina (2004) tým, že porovnáva výskumné správy o preferencii hodnôt pomocou dotazníkov a reálneho spôsobu fungovania, ktorý sa odráža v štatistic-

kých výsledkoch zvýšenia výskytu sociálno-patologických javov mládeže ako je závislosť na omamných látkach, agresivita, kriminalita mládeže a iné. „Moderná doba uvrhla každého človeka do závislostí, v ktorých sa strácajú hranice medzi tým, čo je predvídateľné a čo je celkom záhadné, ba dokonca aj medzi známym a neznámym, možným a nemožným“ (Brožík 2006, in: Miháliková 2013, s. 117). Na stieranie hraníc medzi vecami a ideálmi upozorňuje J. Výrost (1999, in: Hvozdič 2001). Za hlavný znak postmodernej spoločnosti považuje zmenu v chápaní ľudskej skúsenosti, kedy bezprostredné prežívanie reality je potlačené stimulovaným svetom médií. Človek sa stáva pohltený virtuálnym svetom a ako uvádza A. Kargulowa (1986, s. 120, in: Hvozdič 2001) je „vtláčaný do čoraz väčšej rôznorodosti záväzkov, záležitostí, ktoré mu dávajú stále viac rôznorodých funkcií. V týchto situáciách žije čoraz fragmentárnejšie, povrchné, žije jednorozmerne, ako funkcia niečoho, ako producent, výrobca a konzument“. V súvislosti s výskytom novodobých fenoménov sa vyzýva k využívaniu smerov ako je napr. logoteória, či iných existencionálnych smerov zakladajúcich na tvorivo-humánnom prístupe k človeku v jeho novodobom rozporení.

3 Výskum

Realizácia výskumu sa bude opierať o teoretické poznatky týkajúce sa rodinného zázemia, hodnôt v kontexte ľudského prežívania s dôrazom na osvojovanie a preferenciu hodnôt dieťaťa počas socializačného procesu v rodine.

3.1 Výskumné ciele

1. Zistiť rodinné zázemie v dvoch rovinách: podmienky pre uspokojovanie životných potrieb a zaužívané výchovné metódy.
2. Identifikovať hodnotové orientácie probandov.
3. Odhaliť kauzalitu medzi rodinným zázemím s ohľadom na vyššie uvedené roviny a hodnotou orientáciu detí v rodinách.

3.2 Metódy výskumu

Pri výskume bude použitá kvantitatívna metóda, v rámci nej použijeme kauzálnu-komparatívny výskum, ktorý bude realizovaný zberom pomocou dotazníka. Na zisťovanie hodnotovej orientácie u detí použijeme test Jána Vonkomera (HO-PO-MO) T-252, ktorý sleduje hodnotové orientácie, postoj k hodnotám a motivácie k výkonu. Na získavanie dát o rodinnom zázemí použijeme dotazník rodinného zázemia, ktorý bude reflektovať dva základné faktory a to mieru pokrývania základných životných potrieb dieťaťa v rodine a zaužívané výchovné metódy. Výskum bude doplnený o experiment *ex post*.

Posunutie do experimentálnej roviny prináša z nášho pohľadu niekoľko výhod:

1. Experiment umožňuje odstraňovať domnelé kauzality.
2. Umožňuje poukázať na možný nesúlad medzi verbálnym hodnotením a konaním.

Experiment bude mať jednorázový charakter, jeho cieľom je sledovať aktuálnu „hodnotovú“ voľbu, ktorá sa vzťahuje na získanú odmenu za vykonanie určitej činnosti (napr. kreslenie ľubovoľného obrázku). Sľúbené odmeny budú mať konkrétny charakter:

- Možnosť získania materiálnej veci (rovina ekonomických hodnôt).

- Možnosť získania určitého vzdelávací program, kurz alebo špeciálnu výuku vo vybranej oblasti (rovina vzdelávacích hodnôt).
- Možnosť získania určitej formy zážitku - napr. výlet pre 2 osoby (rovina estetických hodnôt).
- Možnosť získania prekvapenia pre 2 blízke osoby (rovina sociálnych hodnôt).
- Možnosť získania výhry, ktorá bude presunutá na pomoc pre ľudí alebo zvieratá v núdzi.

Experiment ex post predstavuje pre nás iba doplnkovú časť vzhľadom k tomu, že si uvedomujeme, že experiment nemusí byť dostatočne reliabilný. Konkrétna voľba odmeny môže výrazne závisieť od aktuálnej náladenosti, miery uspokojených potrieb a s nimi súvisiacimi ekonomickými a situačnými podmienkami rodiny, sociálnych vzťahov, typu osobnosti, hodnotnou dieferenciálnosťou odmiern z pohľad probanda atď. Na druhej strane výsledky z dotazníku pojednávajúcich o podmienkach rodinného zázemia bude možné porovnať z výsledkami experimentu, pričom sa predpokladá, že nedostatočné pokrývanie určitej potreby v rodine bude s vysokou pravdepodobnosť korešpondovať s voľbou odmeny v experimente.

3.3 Výskumná vzorka

Výskumnú vzorku budeme realizovať kvótnym výberom. Výskumnú vzorku bude tvoriť približne 400 respondentov – konkrétne žiakov v období pubescencie. Podľa Krajčovej a Pasternákovej (2009) je desiaty rok života významnou vekovou hranicou na formovanie hodnotového systému. To je dôvodom, prečo sme sa pre účely nášho výskumu rozhodli zamerať sa na obdobie pubescencie, ktoré Martina Urbanová (2013) vy-

medzuje na obdobie 11–12 rokov veku života až 14–15 rokov veku života a taktiež ho popisuje ako charakteristické obdobie na formovanie hodnôt s výraznou citlivosťou voči spoločenským vplyvom.

3.4 Výskumné otázky

Vychádzajúc z výskumných cieľov si budeme klásť nasledujúce výskumné otázky:

1. Aké sú zaužívané výchovné metódy v rodine?

Miron Zelina (2011, s. 23) uvádza niekoľko rôznych metód výchovy, jedným z nich je delenie metód výchovy na:

- a. „slovné (vysvetľovanie, presvedčovanie, sугerovanie),
- b. názorné (demonštrácia, ukážky, príklady),
- c. činnostno-praktické (cvičenie, nácvik, výcvik, tréning),
- d. hodnotiace metódy (odmena, trest, povzbudzovanie)“.

Metódu pritom chápeme ako „všeobecnosť cesty, určitý predpis a popis činností, ako od vstupu prísť k výstupu,...(Zelina 2011, s. 22).

Rozhodli sme sa, že pre zber dát, bude toto členenie pre nás východiskové. Dotazník bude zameraný na zisťovanie zaužívaných spôsobov (metód) v rôznych životných situáciách.

2. Aká je miera zastrešovania základných potrieb dieťaťa?

V uvedenej rodine nás zaujíma či má dieťa zabezpečené základné potreby ako existenciálne, potrebu bezpečia a istoty, emocionálnu oporu a priestor na rozvíjanie zručností a schopností dieťaťa

3. Existuje kauzálny vzťah medzi rodinným zázemím (v rovine miery uspokojovania potrieb a výchovných metód) a hodnotovou orientáciou dieťaťa?

Predpokladáme, že vzhľadom na úzke prepojenie potrieb a hodnotovej orientácie objavíme korelačný vzťah a tieto signifikantné rozdiely môžu byť výraznejšie než u dospelých. Túto tendenciu zdôvodňujeme predovšetkým existenciou určitých špecifik vo veku detí školského a predškolského veku, kedy nedostatočné zrelosť sa u nich prejavuje v jednoduchších hodnotových voľbách opierajúcich sa skôr o egoistický záujem, ktorý by mohol vyplývať z uspokojovanie nižších potrieb. V súlade s koncepciou Maslowovej pyramídy môžeme povedať, že človek transcendentuje svoje životné ciele i hodnoty s pribúdajúcimi skúsenosti a životnou zrelosťou. Samozrejme ide len o predpoklad, ktorý následne chceme aj reflektovať daným výskumom. Čo sa týka korelácie medzi výchovnými metódami a hodnotovou orientáciou predpokladáme, že určité výchovné metódy ako napr. vysvetľovanie, príkladovosť, povzbudenie a iné predpokladajú trpezlivosť, zainteresovanosť a pozitívny emočný vzťah rodičov a tým sa môžu kategorizovať do určitého výchovného štýlu, ktorý ako poukázali Krajčová a Pasternáková (2009) vo svojom výskume majú vplyv na hodnotovú orientáciu dieťaťa.

Zoznam bibliografických odkazov:

- BALOGOVÁ, Beáta, 2012. *Medzigeneračné mosty. Klinická sociálna práca ako koncept medzigeneračného premostenia*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. ISBN 978-80-555-0548-0.
- BROŽÍK, Vladimír, 2007. *Hodnotové orientácie*. Nitra: Univerzita Konštantína filozofa v Nitre. ISBN 978-8094-122-2
- DĚDOVÁ, Mária, 2010. *Hodnoty a prežívanie zmyslu života u agresorov šikanovania*. Trnava: Filozofická fakulta, Trnavská univerzita v Trnave. ISBN 978-80-8082-358-0.
- FEBER, Jaromír, 2006. Jednota hodnotového systému a univerzita človeka a spoločnosti. In: *Medzi modernou a postmodernou II. Partikularita a suniverzalita človeka v spoločnosti*. Prešov, s. 65–70. ISBN 80-89215-05-X.
- GABURA, Ján, 2012. *Teória rodiny a proces práce s rodinou*. Bratislava: IRIS. ISBN 978-80-89256-95-2.
- GREGOROVÁ BROZMANOVÁ, Alžbeta, 2012. *Sociálna práca s rodinou – základné východiská a aktuálne trendy*. Banská Bystrica: Univerzita Bela v Banskej Bystrici Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-557-0502-6.
- HVOZDÍK, Stanislav, 2001. *Psychologické pohľady na edukáciu a postmodernizmus*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity. ISBN 80-8068-072-8.
- JEMELKA, Petr, 2011. *Úvod do axiologie*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Filozofická fakulta. ISBN 978-80-8105-268-2.
- KRAJČOVÁ, Nadežda a Lenka PASTERŇÁKOVÁ, 2009. *Štýly výchovy v rodine v kontexte s hodnotovou orientáciou detí*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-555-0003-4.
- MIHÁLIKOVÁ, Ivana, 2013. *Hodnoty ako východiská a ciele*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. ISBN 978-80-558-0526-9
- SIČAK, Andrej, 2012. Špecifiká hodnotovej orientácie mládeže a staršej generácie v súčasnom spoločenskom dianí. In: B. Balogová. *Medzigeneračné mosty*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, s. 145-155. ISBN 978-80-555-0548-0.
- URBANOVÁ, Martina, 2013. Sociální kontrola a kriminalita mládeže. In: P. KURUC, ed. *Trestnoprávne a kriminologické aspekty kriminality mládeže*. Žilina: Eurokódex, s. 101-114. ISBN 978-80-8155-025-6.
- ZELINA, Miron, 2004. *Teórie výchovy alebo hľadanie dobra*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. ISBN 80-10-00456-1.

Obsahová a formálna stránka pohybovo-tanečnej výchovy

Content and formal aspects of movement-dance education

Radovan PASTYRIK, Vladimír MARUŠIN

Mgr. Radovan Pastyrik, doc. Mgr. Vladimír Marušin, ArtD.
Inštitút edukológie a sociálnej práce
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
e-mail: radovanpastyrik@gmail.com

Abstrakt

Téma Obsah a forma pohybovo-tanečnej výchovy v príprave študentov sociálnej práce je špecifická a veľmi potrebná. Pre študentov ponúka druh profesijnej nadstavby, za predpokladu určitej disponibility miery tvorivej invencie. Teoretická časť bude obsahovať charakteristiku tanečného umenia z estetického hľadiska, ako aj estetické kategórie, ktoré nachádzame v tomto druhu umenia. Osvojenie témy ponúka rozšírenie možností uplatnenia absolventov štúdia sociálnej práce v praxi. Súčasťou bude aj praktický výkon prezentujúci kognitívnu úroveň doktoranda, empirické poznatky s ambíciou inšpirovať k tvorivej praktickej realizácii s klientmi domovov sociálnych služieb.

Kľúčové slová: Obsah a forma. Pohybová výchova. Tanečná výchova. Výchova študentov. Sociálna práca.

Abstract

The content and form of movement-dance education in the preparation of students of social work is specific and very necessary. For students, it offers a kind of professional superstructure, provided some degree of creative invention is available. The theoretical part will contain the characteristics of dance art from the aesthetic point of view, as well as the aesthetic categories that we find in this kind of art. The subject acquaintance offers an extension of the possibilities of applying the graduates of the study of social work in practice. Part of the work will be practical performance presenting the cognitive level of the doctoral candidate, empirical knowledge with the ambition to inspire creative creative realization with clients of social service homes.

Keywords: Content and form. Motion education. Dance education. Student education. Social work.

Úvod

Pod pojmom tanečné umenie môžeme rozumieť istý druh javiskového umenia, v ktorom sa predstavované obrazy dejů prostredníctvom pohybu, teda tanca. Na tomto druhu umenia sa dajú aplikovať aj isté estetické kategórie (krásne, vznešené a iné), ktoré môžu pomôcť divákovi rozpoznať predstavovaný jav alebo situáciu. Vnímanie tanca, ale aj iných druhov umenia, či samotné venovanie sa ne-

jakému umeniu pomáha rozvíjať emocionálne cítenie, kreativitu, samotnú tvorivú činnosť a mnohé iné. Ľudia sa tak potom stávajú viac emotívnejšími, kreatívnejšími a emocionálne stabilnejšími. Pôsobenia diela je inšpiratívnym prvkom, ktorý pomáha pri osobnostnom rozvoji a priamo vplýva na tvorivú činnosť človeka. Preto je potrebné rozpracovať tému integrácie umenia do sociálnej práce. Pomôže to viac začleniť napríklad hendikepovaných ľudí

do bežného života a určite to zotrie aj bariéry či predsudky toho, že nie všetci ľudia môžu byť interpretmi nejakého druhu umenia.

1 Súčasný stav poznania

V súčasnosti absentuje spracovanie tém integrácie umenia do sociálnej práce. Organizácie a združenia, ktoré pracujú so svojimi klientmi si pre tvorivé počiny prizývajú rôznych externých spolupracovníkov z oblasti umenia, ktorí však na takýto druh práce nemajú potrebnú výbavu zo sociálnej oblasti. Túto prácu vykonávajú často intuitívne a spravidla s neadekvátnym výsledkom. Prax ukazuje, že je potrebné vytvoriť legislatívu na zaradenie predmetu Integrácia praktickej umeleckej činnosti do študijného programu sociálna práca.

2 Východisková teória

Deti, mládež a dospelí, ktorí sa nejakým spôsobom venujú hudbe a tancu sú tvorivejší, inteligentnejší a emocionálne stabilnejší. Proces kreatívneho pôsobenia umenia je založený na niektorých psychologických zákonitostiach. Najbežnejšou je synestézia /farebné počúvanie/ a asociačné a tvarové zákony /neukončenosť a prerušovanie produkcie vyvoláva neprijemné pocity/. Emócie divák - poslucháč prispôsobuje toku kompozície /napr. napätie a uvoľnenie/ a často doznievajú dlho po vzhliadnutí. Pre rozvoj tvorivosti má emotívne pôsobenie diela významný stimulačný alebo inšpiratívny prvok, je zvýraznený výslednou formou kompozície. Tá môže mať pri predstavení nielen katarznú, ale aj relaxačnú podobu, ale môže byť aj

odrazovou plochou pre budúcu tvorivú aktivitu. So všetkými týmito procesmi/komunikatívnymi, emocionálnymi, regulatívnymi/ sa divák - poslucháč stretáva pri akomkoľvek druhu umenia, teda pri akejkolvek tvorivej činnosti. Učí sa ich prežívať a regulovať. Ak divák počuje pôsobivú, inšpiratívnu hudbu v tanečnej kompozícii, reaguje jeho psychika radom procesov a stavov. Sú to iné reakcie, ako počúvanie hudby na koncerte (Marušin 2007). Psychológ Gates, G. S. v roku 1968 využil techniku spojenia svetelných obrazov s hudbou a tým ilustroval rytmus, stimuloval kreativitu a vytváral vhodné kreatívne prostredie pre tvorbu. Z uvedeného by sme mohli dedukovať, že hudba v spojení s videom, teda s tancom, respektíve pohybom môže vytvárať, respektíve blahodarne pôsobiť na podhubie kreativity, aj keď jej vplyv nie je z hľadiska psychológie presne identifikovaný. V kontexte sociálnej práce je táto problematika obzvlášť dôležitá ako forma preventívnej sociálnej práce. „Sociálna práca na účely tohto zákona je odborná činnosť vykonávaná sociálnym pracovníkom alebo asistentom sociálnej práce na účel ustanovený osobitným predpisom. Odborná činnosť je súbor pracovných činností, na vykonávanie ktorých sú potrebné vedomosti a zručnosti získané absolvovaním vysokoškolského vzdelania ustanoveného stupňa v študijnom odbore sociálna práca“ (Zákon č. 219/2014 Z. z. o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny a o zmene a doplnení niektorých zákonov).

3 Metodológia výskumu

Hlavným cieľom je poukázať na postupy pri pohybovo-tanečnej príprave detí a mládeže v rámci všetkých stupňov vzdelávania, ktoré prispievajú k ich osobnostnému rozvoju. Ďalším cieľom je prehĺbiť vzťah k tanečnému umeniu, inšpirovať k tvorivej činnosti a prezentovať tanečné umenie prostredníctvom aktivít, ktoré budú predmetom výskumu. V práci si kladieme otázku, aký vplyv má umenie na deti, mládež a dospelých, keď sú v polohe interpreta, s čím všetkým sa stretávame pri vnímaní akéhokoľvek umeleckého druhu, ako pôsobí dané umenie na diváka, prijímateľa počas vnímania akéhokoľvek umeleckého diela? Pre potreby nášho výskumu sme si zvolili kvalitatívny výskum, ktorý budeme realizovať počas tvorby praktického výkonu. Pri kvalitatívnom výskume budeme vychádzať z teórie Hendla (2005), podľa ktorého cieľom teórie je samotný návrh v určitej situácii, na ktorý je zameraná pozornosť výskumníka. Zároveň využijeme teóriu saturovanosti, ktorá sa vykonáva dovtedy, pokiaľ nové dáta neprispievajú k novým potrebným zisteniam. Taktiež využijeme metódu fenomenologického rozhovoru s hlbším vkladom do danej oblasti. Cieľovou skupinou budú deti a mládež vo vybraných základných a stredných školách, ktoré kladú dôraz na pohybovo-tanečnú prípravu.

Zoznam bibliografických odkazov

BALOGOVÁ, Beáta a Eva ŽIAKOVÁ, eds, 2017. *Vademecum sociálnej práce*. Košice: FF UPJŠ. ISBN 978-80-8152-483-7.

- BLAHUTKOVÁ, Marie a Daniela JONÁŠOVÁ, 2009. *Využití hudebně pohybové výchovy v rytmické gymnastice*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-4838-6.
- DVOŘÁKOVÁ, Hana, 1995. *Cvičíme a hrajeme si*. Olomouc: Hanex.
- HENDL, Jan, 2005. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-040-2.
- HVIZDOVÁ, Eva, Beáta BALOGOVÁ a Alena SEDLÁKOVÁ, 2015. *Marketing sociálnych služieb s dôrazom na arteterapiu a výtvarné umenie*. Prešov. ISBN 978-80-555-1271-6.
- KRAJČÍ, Peter a Katarína PRIESTEROVÁ, 2015. *Dimenzia muzikoterapie v praxi, výskume a edukácii*. Bratislava: Pedagogická fakulta Univerzity Komenského. ISBN 978-80-89726-32-5.
- LOSEF, Aleksej Fedorovič a V. P. ŠESTAKOV, 1978. *Dejiny estetických kategórií*. Bratislava: Pravda.
- MARUŠIN, Vladimír, 2007. *Ľudový tanec v tanečnom divadle pre deti – jedna z alternatív rozvoja tvorivosti detí a mládeže*. Bratislava: VŠMU.
- MISTRÍK, Erich, 1999. *Kultúra a multikultúrna výchova*. Bratislava: Iris. ISBN 80-88778-81-6.
- NEMCOVÁ, Melánia, 1978. *Detské hry z Východného Slovenska*. Košice: Krajské osvetové stredisko.
- NOSÁL, Štefan, 1984. *Choreografia ľudového tanca*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- PLESNÍK, Ľubomír, 2011. *Tezaurus estetických výrazových kvalít*. Nitra: UKF. ISBN 978-80-8094-942-2.
- PROCHÁZKOVÁ, Zdeňka, 2012. *Tanec očima vybraných súčasných estetiků: diplomová práca*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.
- SOURIAU, Étienne, 1994. *Encyklopedie estetiky*. Praha: Victoria Publishing. ISBN 80-85605-18-X.
- Zákon č. 219/2014 Z. z. o sociálnej práci a o podmienkach na výkon niektorých odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Pokyny pre autorov

Názov príspevku (max. 100 znakov, môže obsahovať podtitul)

Názov príspevku v anglickom jazyku

Prvý autor, Druhý autor, Tretí autor, ... (Meno a priezvisko)

Abstrakt

Stručná charakteristika príspevku (téma, riešený problém, cieľ); v rozsahu 500 – 1200 znakov (vrátane medzier). Písmo abstraktu Times New Roman, I.

Stručná charakteristika príspevku (téma, riešený problém, cieľ); v rozsahu 500 – 1200 znakov (vrátane medzier).

Kľúčové slová: Slovo. Slovo. Slovo. Slovo. Slovo. (min. 3, max. 8, maximálne dvojslovné spojenia; každé slovo začína veľkým písmenom. Slová sa oddeľujú bodkou)

Abstract

Abstrakt v anglickom jazyku. Abstrakt v anglickom jazyku. Abstrakt v anglickom jazyku. Abstrakt v anglickom jazyku. Abstrakt v anglickom jazyku. Abstrakt v anglickom jazyku. Abstrakt v anglickom jazyku. Abstrakt v anglickom jazyku.

Keywords: Word. Word. Word. Word. Word.

Úvod

Na tomto mieste autor publikuje úvod svojho článku.

Hlavný text (kapitola)

Nadpisy kapitol sú písané tučným písmom, číslované, vo veľkosti 12 a umiestnené na ľavom okraji textu (číslovanie kapitol – poradové číslo kapitoly je od názvu kapitoly oddelené bodkou a medzerou). **Názvy podkapitol** sú písané tučným písmom a kurzívou, od ľavého okraja (číslovanie podkapitol rovnaké ako v prípade kapitol). **Prvé riadky odsekov odsadené od okraja na 0,5 cm.** Font písma Times New Roman, veľkosť písma 12 b., riadkovanie 1, zarovnanie textu do bloku. Odporúčaná medzera za odsekmi 6 b. **Na konci riadkov slová nerozdeľovať.** Medzi názvami kapitol (podkapitol) a textom nechať jeden voľný riadok. Nadpisy kapitol, podnadpisy, tabuľky a obrázky sú oddelené jedným riadkom. Celkový rozsah príspevku by nemal presiahnuť 21 600 znakov (vrátane medzier).

Štruktúra

Súbor musí byť vytvorený len v programe MS Word. Spracované budú len príspevky vo formáte „doc“ alebo „docx“. Podnadpisy sú písané tučným písmom, kurzívou, vo veľkosti 12 a číslované. Prosím, uistite sa, že používate len jeden typ písma. Aby sa zabránilo chybám, odporúčame použiť funkciu „Kontrola pravopisu“ v MS Word. Odkazy na literatúru sa uvádzajú v texte v zátvorke. Zátvorka obsahuje priezvisko autora, rok vydania, v prípade priamej citácie i príslušné stránky, *napríklad: (Balogová 2015, s. 35).*

Text je zarovnaný do bloku. Prosím, nemeňte navrhnuté formátovanie tejto šablóny. **Nečíslujte stránky, čísla stránok budú priradené v procese prípravy dokumentu pre tlač.**

1.2 Poznámky pod čiarou

Poznámky by mali byť umiestnené pod čiarou, číslované kontinuálne arabskými číslicami (vo formáte horného indexu), spravidla na konci vety¹.

Podakovanie a afiliácia

Podakovanie alebo afiliácia sa uverejňujú v oddelenej časti na konci článku tučným písmom a kurzívou. Prosím, neuvádzajte ich na titulnej strane, ako poznámku pod čiarou k názvu, alebo inými spôsobmi.

Prílohy

Prílohy pripojené k príspevku by mali byť umiestnené pred zoznamom citovanej literatúry. V prípade viacerých príloh by mali byť hlavičky príloh označené v štýle uvedenom nižšie a označované postupne veľkými písmenami A, B, C, atď.:

Príklad uvedenia prílohy:

Príloha A. Názov prílohy

4. Zoznam bibliografických odkazov

Citovať podľa ČSN ISO 690 len použitú literatúru. Zoznam je radený abecedne podľa priezviska autorov a **nečísluje sa**. Najpodstatnejšie zmeny v norme STN ISO 690: 2012 pri citovaní podľa harvardského systému nájdete na: <http://www.pulib.sk/web/data/pulib/subory/stranka/ezp-ISO690.pdf>

Príklady zápisov v zozname bibliografických odkazov:

- ANDREJČÍKOVÁ, Nadežda, 1999. Komunikácia a kooperácia IS pre knižnice: úvod do komunikačného protokolu Z39.50. In: Bulletin Centra vedecko-technických informácií SR. Roč. 3, č. 2, s. 54-59. ISSN 1335-793X.
- BALOGOVÁ, Beáta, 2012. Etablácia a profesionalizácia sociálnej práce v jej horizontálnej i vertikálnej línii. [online]. In: BALOGOVÁ, Beáta, Michaela SKYBA a Denisa ŠOLTÉSOVÁ, eds. Pregraduálna príprava sociálnych pracovníkov, pracovníčok a sociológov, sociologičiek a možnosti ich uplatnenia v praxi. Zborník príspevkov z vedeckého seminára konaného dňa 7. decembra 2012 v Prešove. [cit. 2014-09-05]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, s. 10 – 28. ISBN 978-80-555-0970-9. Dostupné z: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Balogova7>.
- BALOGOVÁ, Beáta, et al., 2008. Pokyny na vypracovanie seminárnej, ročníkovej, bakalárskej, diplomovej a rigorózneho práce v študijných odboroch sociálna práca a andragogika. Prešov: AKCENT Print. ISBN 978-80-89295-08-1.
- BALOGOVÁ, Beáta, et al., 2015. Kompendium sociálnej práce pre bakalársky stupeň štúdia. Prešov: Akcent print. ISBN 978-80-89295-59-3.
- KOMOROVÁ, Klára, 2005. Najstaršie trnavské tlače v Slovenskej národnej knižnici v Martine. In: Kniha 2005: zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Martin: Slovenská národná knižnica, s. 341-345. ISBN 80-89023-55-X.
- KUCIANOVÁ, Anna, 2001. Významná personálna bibliografia. In: Knižnica [online]. Roč. 2, č. 11-12, s. 662 [cit. 15. júna 2013]. ISSN 1336-0965. Dostupné z: http://www.snk.sk/swift_data/source/NBU/Kniznica/11_12_2001/662.pdf.
- MUSIL, Libor a Radka JANEBOVÁ. 2007. Mýty o rolí sociálnych pracovníku a pracovníc. In: Sociálni práce/sociálna práca – Role sociálneho pracovníka. Roč. 2007, č. 1 s. 50-61. ISSN 1213-6204.
- ROHOŇOVÁ, Ľudmila a Mária GAŠPAROVÁ, 2006. Metodika popisu článkov vo formáte MARC 21 s interpretáciou pravidiel AACR: príručka používateľa: verzia V 2.1. [online]. Martin: Slovenská národná knižnica [cit. 2013-01-24]. ISBN 80-89023-69-X. Dostupné z: http://www.snk.sk/nbuu/metodika_clanky_MARC21.pdf.

Kontakt na autora/-ku:

titul, meno a priezvisko autora/-ky, názov vysielajúcej organizácie a jej presná adresa, štát, e-mail (všetky údaje sú písané kurzívou, veľkosť písma 10 b., font písma Times New Roman, zarovnané do bloku).

1 Poznámka pod čiarou: Typ písma – Times New Roman, veľkosť 10; normálny tvar